

BBF00082

ปรมัตถมัญजूสา วิสुद्धิมรรคมาหัตฏีกา

(บาลี-ไทย)

ภาค ๔

(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAṬĪKĀ

(PĀLI - THAI)

PART IV

(PĀLI PART II SECOND SECTION)

ฉบับปฐมพิมพ์

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ

ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

.....

ท่านผู้ทรงคุณ กิจิยากร

สร้างพระคัมภีร์เล่มนี้เพื่อรำลึกถึงพระคุณของคุณอุษา - คุณมณีพันธ์ ชารุณ

ผู้สอนพระอภิธรรม

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น

จารและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8296-16-4

พระบรมราชาโชวาท

“ฉันขออุทิศตนถวาย ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของชนชั้น อย่าให้ขัดแย้งกันเกินไปจนขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความขบถยากแก่
นักศึกษาคือไปภายหลังว่า ที่ใจสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แหม่มแข็ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน
พระราชทานแก่คณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้ำค้ำทางพระพุทธศาสนา ใน
โอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ
๓ ธันวาคม ๒๕๐๖ โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ฉายาโฆทดมหาราชา สมเด็จพระ
พระสังฆราช ทรงนำเข้าเฝ้าถวายพระพร พร้อมด้วยคณะสงฆ์)

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุน โดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเศษ สัททวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน.

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เพชรรัตนราชสุต

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก

เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ นับเป็นโอกาสจิตสมัยมงคลวิเศษที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทั้งสองพระองค์ ทรงมีพระราชกฤษฎีกาเป็นที่ยกย่องแก่สมณพราหมณาจารย์ ทั้งปวงและพสกนิกรทวยราษฎร์ โดยที่พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นหลักชัยของบ้านเมือง จนทุกวันนี้ ทั้งนี้สำเร็จด้วยพระบารมีธรรม พระคุณธรรมที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธ-ราชธรรม มูลนิธิภูมิพลโลก สำนักในพระมหากรุณาธิคุณ จึงจัดสร้างพระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นผลงานของมูลนิธิฯ ตีพิมพ์ขึ้นถวาย ๖๑ พระคัมภีร์ เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณและเป็นอนุสรณ์วัดอุทธรธรรมบรรณาการ เนื่องในโอกาสจิตกาลพิเศษครั้งนี้

เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงแต่งตั้งคณะกรรมการ อำนวยการ และคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสร้างพระคัมภีร์ เนื่องในวโรกาสมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. ขอมพลประภาส จารุเสถียร
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๓. ท่านผู้หญิงหม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน กัณณางค์
๔. ท่านผู้หญิงอรุณ กิตติยากร
๕. พลโทประพัทธ์ กวานนท์
๖. คุณหญิงสัตยวดี กวานนท์
๗. อธิบดีกรมการศาสนา
๘. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
๙. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร
๑๐. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย
๑๑. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์
๑๒. คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย
๑๓. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์
๑๔. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
๑๕. คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ
๑๖. คุณหญิงวรรณิ วิทยะสิรินันท์
๑๗. นางประภา จัยวัฒน์
๑๘. นางอวยพร ปัตตพงษ์
๑๙. นางอุษา จารุกุล
๒๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท

(๑๐)

๒๑. นางประไพ อมาตยกุล
๒๒. นางประสพศรี ประเสริฐสม
๒๓. นางลำยอง หะรินสุต
๒๔. นางประกอบเกียรติ ชาญเลขา
๒๕. ศาสตราจารย์พิพัฒน์ สุจินดา
๒๖. รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล
๒๗. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา
๒๘. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน
๒๙. นางประณีต เตชะเสน
๓๐. นางสมจิตต์ สิทธิไชย
๓๑. นางเสริมศรี เอกชัย
๓๒. นางสุกัญญา คุณศรีวัชร
๓๓. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์
๓๔. นางสาววิไลลักษณ์ จารุคุณ
๓๕. นางสาวบุญนาค ศตะภูริ
๓๖. นางสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ
๓๗. นายปราโมทย์ สัจฉกร
๓๘. นายพุทธศรี กุวานนท์
๓๙. นายระพีพันธ์ จารุคุณ
๔๐. นายมณีพันธ์ จารุคุณ   กรรมการและเลขานุการ
๔๑. นายสิริ เพ็ชรไชย   กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะผู้ำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายมณีพันธุ์ จารุคุด	ผู้ำนวยการ
๒. นางอุษา จารุคุด	รองผู้ำนวยการ
๓. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๘
๒. พระมหาเฉลียว ชูเดชะ	ป.ธ.๘
๓. นายสุวรรณ จินต์ประชา	ป.ธ.๘
๔. นายสมาน วงศ์ไพโรกรรม์	ป.ธ.๘
๕. นายสังคม ศรีราช	ป.ธ.๘
๖. นายทวี ศรีทองอินทร์	ป.ธ.๘
๗. นายธรรมจักร สิงห์ทอง	ป.ธ.๘
๘. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๘
๙. นายห้วน สมใจเพ็ง	ป.ธ.๘
๑๐. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘, ปริญญาโท
๑๑. นางศิริรัตน์ ค้วงสน	บ.ศ.๘
๑๒. นายทองดี พันโน	ป.ธ.๘
๑๓. พระมหาสัมฤทธิ์ เอกวงษา	ป.ธ.๗, ปริญญาตรี
๑๔. นายสมพร ประวรรณการ	ป.ธ.๗, ปริญญาโท

(๑๒)

๑๕. นายอดิเรก อินดีะพรหม	ป.ธ.๗, ปริญญาตรี
๑๖. นายบุญเพ็ง แก้วยอด	ป.ธ.๗
๑๗. นายบรรจบ พุกพญา	ป.ธ.๗
๑๘. นายเจริญ ผุควรรณา	ป.ธ.๗
๑๙. พระมหาสุทัศน์ เดียวสูงเนิน	ป.ธ.๖, ปริญญาตรี
๒๐. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖
๒๑. อุบาสิกาสุทธิกาญจน์ เว้นบาป	บ.ศ.๖
๒๒. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)
๒๓. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์	นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม	นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกานุญเกื้อ ไพโรจน์	นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์	สถ.บ.(จุฬา)
๒. น.อ.สุรจิต สงสกุล ร.น.	ป.ธ.๘, Ph.D.
๓. น.ท.ทองย้อย แสงสินชัย ร.น.	ป.ธ.๕
๔. น.ต.วินัย ตะเภาพงษ์ ร.น.	ป.ธ.๕, Ph.D.
๕. ร.อ.สารี อินสอน ร.น.	ป.ธ.๕
๖. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๕, อ.ม.(จุฬา)

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางถาวร ศรีปราสาท
๒. นางสาวฉวีวรรณ จงเกษม
๓. นางสาวพวงเงิน อุชชิน
๔. นายพัฒน์ ประกอบบุญ
๕. ร.อ.เกษม กระจกกทอง
๖. นางพิกุล บำรุงผล
๗. นางสุภา วรรณพงษ์
๘. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ
๙. นางจิตตรา อมระักษ์
๑๐. นางทิพย์วดี ภู่ทอง
๑๑. นางมยุรี กลิ่นส่ง
๑๒. นางปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๑๓. นายเฉลิมชัย ทองมี
๑๔. นางชนก อภัยเสวตร์
๑๕. นางรัตยา บัวยังตุม
๑๖. นางอุบล แก้วจรัส
๑๗. นางชลอ วรรณจันทร์

(๑๔)

ขอจนถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ ในธรรมของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมภัรีทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๘ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

First published : 1995

ISBN 974-8296-16-4

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า พระปริยัติสังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบใด พระปฏิบัติสังฆธรรมและ พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสังฆธรรมและพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปาฬิหรือ พระบาลี

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า กัณถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสังฆธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจนัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานุชาธิบายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิติกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้

(๑๘)

บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ใน
ลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหพอันเป็นภาษาของชาวเกาะ
สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ใน
ลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษา
สิงหพก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบาย-
ธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราช
ล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆชะ พระพุทธทัตตะ และ
พระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหพเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นติภาษา
จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุบัติไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
พระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคำ
อธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนไข
ข้อขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์วิบท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็น
หนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์
แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้
ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้ง
เป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง
เป็นปรกณ์พิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคหรืออภิธัมมัตถ-
สังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น
มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัชชูปสา แก่พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถ-
วิภาวินี แก่ปรกณ์อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นติภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ
ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น
ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา
บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องต้องแท้
ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด
ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้

ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุตติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ปกรณ์พิเศษ และสัททวิเสสเหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแพร่ออกไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ พระราชกฤษฎีกาบริหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

(๒๐)

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยกคั่งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) นี้ ท่านผู้หuldigอรุณ กิตติยากร ได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้างเป็นที่ระลึกในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ ท่านผู้หuldigอรุณ กิตติยากร จงประสบความสุข ความเจริญ มีความเกษมสันต์ยินดียิ่งในธรรมตลอดไปทุกเมื่อ เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ
เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา
๕ มิถุนายน ๒๕๓๘

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัทททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์เป็นสองพากย์ซ้ายขวาเป็นสองภาษา บาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลี พร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

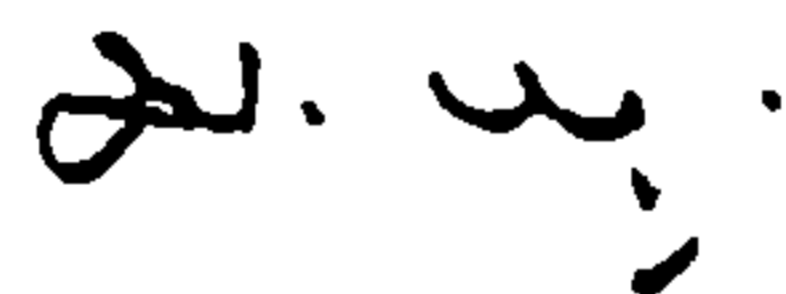
(๒๒)

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) ครั้งนี้เป็นกรพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกัน ตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลว-ปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้คัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกกันเทอญ.

(นายมนีพันธ์ จารุตุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่นฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

แนะนำ

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาษาบาลีขึ้นมาอีกคัมภีร์หนึ่ง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เพื่อให้เป็นพระคัมภีร์ฉบับ "ภูมิพลโลกิยกุ"

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญมาก ด้วยเป็นพระคัมภีร์ที่อธิบายความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาไว้ ซึ่งคณะสงฆ์ไทยได้บรรจุพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ไว้เป็นหลักสูตรการสอนไล่พระปริยัติธรรมแผนกบาลีสยามหลวง ในระดับเปรียญธรรม ๘-๙ ประโยค ทั้งนี้เพราะพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ผู้ศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา ถ้าได้ศึกษาพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเพียงคัมภีร์เดียว ก็เชื่อว่าจะมีความรอบรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนาพอสมควร แต่การจะเข้าใจความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าเว้นการศึกษาพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาอย่างถูกต้องเสียแล้ว จะเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างแตกฉานไม่ได้ เพราะพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาเป็นมหาฎีกาที่ขยายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้กระจ่างแจ้งอีกชั้นหนึ่ง

ความหมายของคำว่า ปรมัตถมัญชุสา

เพื่อให้รู้จักพระคัมภีร์นี้ชัดเจนขึ้น จะขอทำความเข้าใจเรื่องความหมายของชื่อพระคัมภีร์ก่อน

(๒๔)

คำว่า **ปรมัตถมัณชฺสา** เป็นชื่อเฉพาะของพระคัมภีร์มหาฎีกานี้ แยกได้เป็น ๒ คำ คือ **ปรมัตถ+มัณชฺสา** **มัณชฺสา** แปลว่า หีบ หรือ ลู้ง หมายถึง วัสดุอุปกรณ์ที่เก็บรักษาสีของ เมื่อรวมเข้ากับคำว่า **ปรมัตถ** เป็น **ปรมัตถมัณชฺสา** ก็แปลว่า พระคัมภีร์เพียงดั่งหีบเป็นที่เก็บรักษาพระปรมัตถไว้

คำว่า **ปรมัตถ** คำหน้านั้นมาจากคำภาษาบาลีว่า **ปรม+อตุล** **ปรม** แปลว่า อย่างยิ่ง ยอดเยี่ยม **บรม** **อตุล** แปลว่า เนื้อความ ประโยชน์ สภาวะ รวมเป็น **ปรมตุล** ใช้เป็นภาษาไทยว่า **ปรมัตถ** **ปรมัตถ** **ปรมัตถ** แปลว่า เนื้อความอย่าง ยอดเยี่ยม ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือสภาวะอย่างยอดเยี่ยม คำนี้เป็นชื่อของบารมีก็มี เป็นชื่อของประโยชน์ก็มี เป็นชื่อของสัจจะก็มี เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎกก็มี

คำว่า "**ปรมัตถ**" ที่เป็นชื่อของบารมีนั้น มีอธิบายว่า บารมี คือความดี อย่างยิ่งยวด ที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณให้แก่กล้าจนถึงสำเร็จ มีอยู่ ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา บารมีทั้ง ๑๐ นี้ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น เรียกว่า บารมี มี ๑๐ ชั้นกลาง เรียกว่า อุปบารมี มี ๑๐ ชั้นสูง เรียกว่า ปรมัตถบารมี มี ๑๐ รวมเป็นบารมี ๓๐ ถ้วน หรือเรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ ในจரியปิฎกได้แสดงบารมีไว้ในตอนสรุป ได้แสดงไว้ว่า ทานที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญเมื่อครั้งเป็นพระเจ้าสิริราช จัดอยู่ในชั้นทานบารมี เมื่อเป็นพระเวสสันดร เป็นเวลามพราหมณ์ และเป็นอกิตติคาบส จัดเป็นทานชั้นอุปบารมี เมื่อเป็นพญาไก่อ เป็นพญาช้างชื่อสีลวานาค และเป็นพญากระท่าย จัดเป็นชั้นปรมัตถบารมี และในบารมี อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ก็มีปรมัตถบารมีด้วยทุกข้อ

คำว่า "**ปรมัตถ**" ที่เป็นชื่อของประโยชน์นั้น มีอธิบายว่า คำสอนของ พระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยประโยชน์ ๓ ประการ คำว่า "**ประโยชน์**" ตรงกับภาษาบาลี ว่า **อตุล** แปลว่า ความต้องการก็ได้ แปลว่า ความมุ่งหมายก็ได้ ส่วนคำว่า "**ประโยชน์**" ซึ่งเป็นคำแปลของ "**อตุล**" นั้น แปลว่า การประกอบ คือ การกระทำให้ สำเร็จตามที่ต้องการหรือมุ่งหมายนั้น **ประโยชน์**หรือความต้องการของมนุษย์นั้นมีอยู่ ๓ ระดับ คือ ทิฏฐธรรมิกัตถะ **ประโยชน์**ในปัจจุบัน หรือ**ประโยชน์**ในชาตินี้ ได้แก่ ทรัพย์ ยศ ไฉตริ กรรมียะ จะพึงได้ด้วยการประกอบกรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยัน อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา กัลยาณมิตตตา

คบเพื่อนดีเป็นมิตร สมชีวิตา เลี้ยงชีพพอสมควร ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในเบื้องต้น หรือชาติหน้าที่มนุษย์ต้องประสงค์ คือ สுகติโลกสวรรค์ คือการเป็นมนุษย์ที่ดี การเป็นเทพในสวรรค์ การจะได้ประโยชน์ เบื้องหน้าที่ต้องการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วย ศรัทธา สีสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเสียดละ ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ส่วนประโยชน์ยอดเยี่ยมนั้น เรียกว่า ปรมัตถ แปลว่า ประโยชน์สูงสุด ได้แก่ พระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เพราะพระนิพพานเป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง การจะถึงพระนิพพานอันเป็น ปรมัตถประโยชน์นี้ได้ ก็ด้วยการบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็น ทางแห่งความบริสุทธิ์

คำว่า "ปรมัตถ" ที่เป็นชื่อของสัจจะนั้น อธิบายว่า สัจจะ คือความจริงนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ จริงโดยสมมุติ เรียกว่า สมมุติสัจจะ ๑ จริงโดยปรมัตถ์ เรียกว่า ปรมัตถสัจจะ ๑ จริงโดยสมมุตินั้น ได้แก่ความจริงที่โลกหมายรู้ร่วมกัน เช่น นาย ก. นาง ข. ช้าง ม้า วัว ควาย คน สัตว์ สมมุติให้ร้องเรียกกันได้ เรียกว่า สมมุติโวหาร ส่วนปรมัตถสัจจะกล่าวถึงธรรมชาติที่มีจริงไม่มีการผันแปร เปลี่ยนแปลง ทรงสภาพของตนไว้ ซึ่งได้แก่จิต เจตสิก รูป นิพพาน เพราะฉะนั้น ชื่อของปรมัตถสัจจะจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า สภาวสัจจะ จริงโดยสภาวะ ว่าโดยองค์พระสูตร พระวินัย และ ปุคคลบัญญัติเป็นสมมุติสัจจะ พระอภิธรรม ๖ คัมภีร์ เว้นปุคคลบัญญัติเป็นปรมัตถสัจจะ ปรมัตถสัจจะนี้แบ่งได้เป็น ๒ คือ สภาวสัจธรรมที่เป็นจริงตามสภาวะ ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม เป็นต้น ๑ อริยสัจ ได้แก่ ความจริงอย่างประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยะ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ๑ พระพุทธเจ้าเมื่อ ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ สำหรับเวไนยสัตว์ที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรม มาในอดีตพุทธเจ้าองค์ที่ล่วงแล้ว พระองค์จะทรงยกสมมุติสัจจะแสดงเป็นพื้นฐานก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพระธรรมเทศนา แล้วจึงทรงแสดงพระปรมัตถธรรมเทศนาใน ภายหลัง สำหรับเวไนยสัตว์ผู้ได้เคยศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมมาในสมัยอดีตพุทธเจ้า เป็นผู้มีอุปนิสัยสติปัญญาสามารถรับพระธรรมเทศนาได้ จึงจะทรงแสดงพระ- ปรมัตถเทศนาโดยตรง

(๒๖)

คำว่า "ปรมัตถ" เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็โดยอาศัยคำของ พระอนุรุทธาจารย์ กล่าวไว้ในพระอภิธรรมมัตถสังคหปกรณว่า เนื้อความพระอภิธรรม ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระอภิธรรมนั้นทั้งหมด ว่าโดยปรมัตถมี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เรียกว่า ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิตปรมัตถ ๑ เจตสิกปรมัตถ ๑ รูปปรมัตถ ๑ นิพพานปรมัตถ ๑ ใช้อักษรย่อว่า จิ. เจ. รุ. นิ. ว่าเป็นหัวใจพระอภิธรรม คำว่า ปรมัตถ นี้ พระสมุฏฺงคลาจารย์อธิบายไว้ในพระคัมภีร์อภิธรรมมัตถวิภาวินีว่า ความหมายยอดเยี่ยมสูงสุด ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแปรผันเป็นอย่างอื่น ยกเสียซึ่งสมมุติ เป็นความหมายที่แท้จริง กล่าวคือ จิต ได้แก่ วิญญูณฉนั้ เจตสิก ได้แก่ ฉนั้ ๓ คือ เวทนา ลัญญา ลังขาร รูป ได้แก่ รูปฉนั้ และนิพพาน ได้แก่ ธรรมอันเป็นอารมณ์ แห่งมรรคและผล อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ปรม ที่แปลว่า ยอดเยี่ยม นั้น หมายถึง พระสัพพัญญุตญาณ อัดถ แปลว่า สภาวะ วิสัย อารมณ์ หรือโคจร รวมเป็น ปรมัตถ แปลว่า ธรรมอันเป็นอารมณ์ของพระสัพพัญญุตญาณอันยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นวิสัยของ พระพุทธเจ้านั่นเอง

ตามความหมายของคำว่า "ปรมัตถ" ตามที่กล่าวมานี้ เมื่อมาเป็น ชื่อของพระคัมภีร์มหาฎีกานี้ จึงมีความหมายว่า พระคัมภีร์เพียงดงหีบที่เก็บรักษาไว้ ซึ่งประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน หรือเป็นที่เก็บรักษาไว้ซึ่งพระปรมัตถธรรม อันเป็นความหมายถึงเนื้อความในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ และเป็นปรมัตถสัจจะด้วย อนึ่ง พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ ได้รับยกย่องว่าเป็นมหาฎีกา คือเป็นคำอธิบายความของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นฎีกาที่ยิ่งใหญ่ควรแก่การเคารพ นับถือบูชาอย่างยิ่ง เพราะให้ความรู้แก่ผู้ศึกษาทุกแห่งทุกมุม พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา จึงมีความหมายถึงว่าเป็นพระคัมภีร์ที่ให้ความรู้ทางพระ- พุทธศาสนาระดับสูง ซึ่งผู้อ่านพระคัมภีร์นี้จะต้องมีพื้นฐานความรู้ทางพระอภิธรรม และทางภาษามคธพอสมควรจึงจะทำความเข้าใจพระคัมภีร์นี้ได้

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัณฑุชสา

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัณฑุชสา วิสุทธีมรรคมหาฎีกา คือ ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระ สำนักวัดพุทธคิตถวิหาร อาณาจักรทมิฬ ฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย ใกล้เกาะลังกา ท่านได้รับอาราธนาจากพระบาทสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งสยามประเทศ ให้รจนาศรคัมภีร์นี้ ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๕๐-๑๐๐๐ รุ่นหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้ศึกษาอยู่ในสำนักมหาวิหาร เมืองอนูราชปุระ ในลังกาทวีป เข้าใจว่าได้ร่วมงานรจนาศรคัมภีร์อรรถกถากับพระพุทธโฆษาจารย์ด้วย ท่านได้รจนาศรคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกและมหาฎีกานี้ จึงได้รับยกย่องว่าเป็นทั้ง "พระอรรถกถาจารย์" และเป็นทั้ง "พระฎีกาจารย์"

ผลงานอรรถกถาที่ท่านรจนานั้น คือ

๑. อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอติวุตตกะ ชื่อปรมัตถทีปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อปรมัตถทีปนี
๔. อรรถกถาจรियाปิฎก ชื่อปรมัตถทีปนี
๕. อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๖. อรรถกถาเถรีคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๘. อรรถกถาเปตวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี

ผลงานฎีกาที่รจนาคือ

๑. วิสุทธีมรรคมหาฎีกา ชื่อปรมัตถมัณฑุชสา
๒. ฎีกาเนตติอรรถกถา อธิบายงานอรรถกถาของท่านเอง
๓. ฎีกาพุทธวงศ์ ชื่อปรมัตถทีปนี

นอกจากนี้ฎีกาอีก ๓ คัมภีร์ คือ ฎีกาอรรถกถาพระสูตรทั้ง ๔ มีทีฆนิกายเป็นต้น ชื่อว่า สันตคตปกาสินี ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อ สันตคตปกาสินี และอนุฎีกาแห่งอรรถกถาอภิธรรม ชื่อว่า สันตคตวิณณา คัมภีร์จุฬคันถวงศ์และศาสนวงศ์ได้กล่าวว่าเป็นผลงาน

(๒๘)

ของท่านด้วย แต่ที่จริงฎีกาที่กล่าวนี้เป็นผลงานของท่านอาจารย์ธรรมपालเถระอีกองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านอานันทาจารย์ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๓๐๐-๑๔๐๐ ปี แต่ชื่อพ้องกัน

อย่างไรก็ตาม พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกาที่ท่านรจนานี้ ได้เป็นวรรณกรรมสำคัญชิ้นหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงเราทุกวันนี้ และนับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าของโลก

งานสร้างพระคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาของท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้ แสดงให้เห็นถึงการวางแผนงานอันสำคัญยิ่งในวงการศึกษาของคณะสงฆ์ เกี่ยวกับการแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากภาษาสิงหพมาเป็นภาษามคธ อันเป็นต้นตอภาษาเพื่อให้ความรู้ด้านปริยัติธรรมเผยแพร่ไปทั่วโลก ไม่ใช่อยู่แต่เกาะลังกาเท่านั้น และนอกจากนี้แสดงให้เห็นว่า การทำงานชิ้นสำคัญส่วนนี้ได้มีสงฆ์คณะหนึ่งร่วมงานกัน โดยได้ทำกันเป็นระบบต่อเนื่อง เป็นการวางแผนสืบทอดงานพระพุทธศาสนาทางด้านวิชาการไว้เป็นสมบัติของโลก ซึ่งแม้ประเทศไทยก็พลอยได้มรดกชิ้นนี้ไว้เป็นสมบัติเป็นเวลาช้านานแล้ว แม้ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระจะพำนักอยู่ ณ พุทธคิโตวิหาร อาณาจักรทมิฬแห่งอินเดีย ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

เนื้อหาของพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา

โดยที่พระคัมภีร์นี้เป็นฎีกาอันยิ่งใหญ่ที่ได้รับยกย่องมาก เรียกว่า มหาฎีกา ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระได้รจนาอธิบายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยอาศัยกถามรรคอันมีมาเก่าก่อน รจนามิให้ขัดแย้งกับมติของสำนักมหาวิหาร ท่านนำเอามาแต่ละบทแต่ละคำ ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายให้คำวินิจฉัย คำถาม คำตอบ ในเชิงอธิบายทุกแง่ทุกมุม มีคำวินิจฉัยทางนิรุกติศาสตร์ขยายความในลัทธิทั้งในมหายานและพราหมณ์ลัทธิไตรเทพเวททางคศาสตร์ ที่เรียกว่า ปรัชญาอินเดียในปัจจุบันนี้ รวมทั้งโลกไวยาหารอย่างพร้อมมูล ฉะนั้น พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้จึงอุดมไปด้วยความรู้ในระดับสูง ทำให้เกิดความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างละเอียด รวมทั้งเข้าใจ

พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีด้วย เพราะท่านอาจารย์พระธรรมปาตเถระได้บรรลุความรู้ทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างสมบูรณ์

ในเนื้อหานี้ เริ่มต้นด้วยคำปรารภ อธิบายกล่าวด้วยคำนิทานเป็นต้นของพระกัมภีร์วิสุทธิมรรค ต่อจากนั้นอธิบายความเป็นนิเทศ ๆ ไป คือ

๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑ ชื่อศีลนิเทศ
๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒ ชื่อธุดงค์นิเทศ
๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๓ ชื่อกัมมัฏฐานคหณนิเทศ
๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๔ ชื่อปฐมวิภังคนิเทศ
๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๕ ชื่อเสสสะกสิณนิเทศ
๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๖ ชื่ออสุภกัมมัฏฐานนิเทศ
๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๗ ชื่ออนุสสตินิเทศ
๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสสติกัมมัฏฐานนิเทศ
๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๙ ชื่อพรหมวิหารนิเทศ
๑๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๐ ชื่ออารูปนิเทศ
๑๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๑ ชื่อสมาธินิเทศ
๑๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๒ ชื่ออิทธิวิชิตนิเทศ
๑๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิญาญนิเทศ
๑๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อขันธนิเทศ
๑๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๕ ชื่ออายตนะธาตุนิเทศ
๑๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๖ ชื่ออินทริยสังขนิเทศ
๑๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๗ ชื่อปัญญาภูมินิเทศ
๑๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อทิวฐีวิสุทธินิเทศ
๑๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๙ ชื่อกัณฑ์ไตรนิเทศ
๒๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๐ ชื่อมัจฉามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ-
นิเทศ
๒๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๑ ชื่อปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ-
นิเทศ

(๓๐)

๒๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๒ ชื่อญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ

๒๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญาภาวนานิสังสนิทเทศ

และอธิบายคำนิคมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค พร้อมทั้งอวสานกถาของท่านอาจารย์เอง

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา ฉบับอักษรไทย

โดยที่ พระคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค สมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) อธิบศิสงฆ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ได้ตรวจชำระและตีพิมพ์ขึ้นโดยพระอุปถัมภ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงบริจาคทรัพย์พิมพ์ใน พ.ศ.๒๔๖๕ แล้ว การตรวจชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ก็ได้อาศัยตรวจสอบ กับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ด้วย สมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) นั้น เป็นผู้ทรงความรู้ด้านพระปริยัติธรรมด้านภาษาบาลีอย่างลึกซึ้ง มีความแตกฉานในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ฎีกา พร้อมทั้งสหททาวิเสสอย่างกว้างขวาง ได้เคยเป็นผู้จัดการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง พ.ศ.๒๔๗๘ และ พ.ศ.๒๔๗๙ ฝีมือการตรวจสอบชำระพระคัมภีร์ของพระมหาเถระนี้ ปรากฏว่าได้รับความนิยม ในความพิถีพิถันละเอียดลออมาก มีวรรคน้อย วรรคใหญ่ ในศัพท์เดียวที่เป็นสมาส ย่อคำหลาย ๆ คำเป็นศัพท์เดียวกัน แต่ละคำจะเว้นห่างกันเล็กน้อยทุกคำไป ปาฐะใด อ่างที่มาในพระไตรปิฎก หรือที่อื่น ๆ ก็จะหาที่มาบอกชื่อคัมภีร์ บอกหน้าให้ไปค้นได้ ด้วย รู้สึกว่าวิธีการชำระแบบนี้ เข้าประจักษ์สมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) เป็นผู้เริ่มก่อนผู้อื่นทั้งหมด และได้เป็นแบบแผนของการชำระพระคัมภีร์ในสมัยต่อมา เพราะฉะนั้น การพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ได้อำนวยประโยชน์ในวงการ ศึกษาอย่างมาก เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ม.ร.ว.ลพ สุทัศน์)^๑ อดีตเสนาบดี

^๑ ผู้เขียนทราบมาจากหลวงสิทธิศิริตาทาย ว่า เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ลพ สุทัศน์) ไม่มี ทายาทสืบสกุล ได้อุปถัมภ์กุลบุตรท่านหนึ่งเป็นบุตรบุญธรรม มีความประสงค์จะให้ใช้นามสกุล "สุทัศน์" แต่เพราะท่านผู้นั้นมิได้เป็นเชื้อพระวงศ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามสกุลว่า "ลพานุกรม" ตามนามเดิมของท่านเจ้าพระยานี้

กระทรวงยุติธรรม ได้ปรารภบำเพ็ญกุศล เนื่องในโอกาสอายุครบ ๗๐ ปี มีความประสงค์จะบำเพ็ญกุศลให้เป็นอุปการะแก่พระพุทธศาสนา ได้ทราบว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดให้พิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นอักษรไทยครั้งแรกแล้ว จึงได้อุปถัมภ์ให้พิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ขึ้นมาตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงแนะนำ โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจาริมหาเถระ) สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์ พร้อมด้วยสัทธาวิहारิกทั้งหลายของท่าน มีพระราชสุธีสมัยยังเป็นพระมหาวิจิตร อากาศโร เป็นต้น เป็นผู้ตรวจชำระทำต้นฉบับจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๘

พระปรมัตถมัญชุสาฉบับภูมิพลโลกิขุ

โดยที่มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้มีโครงการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวยืน คือจัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์เป็นหลัก แล้วทำพระคัมภีร์อธิบายรอง ๆ ลงไปให้เป็นสายเดียวกัน เพื่อเป็นอรรถาธิบายสืบต่อกันไป ซึ่งจะเป็นการง่ายต่อการศึกษาค้นคว้าวิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อมูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาบาลีขึ้นมาแล้ว ได้ทำหัวเรื่อง ทำข้อ ย่อหน้าในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้แล้ว จึงได้จัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา อันเป็นมหาฎีกาของวิสุทธิมรรค จัดทำหัวเรื่อง ตั้งข้อ ย่อหน้าให้ตรงกันกับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา และได้จัดหาที่มาให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งหวังใจว่าเป็นการเพิ่มพูนความสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น จัดเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือ

ภาค ๑ เริ่มแต่คำปรารภพระคัมภีร์ อธิบายคำนิทานพจน์เป็นต้น และอธิบายความในปริเฉทที่ ๑ คือศีลนิตเทศ ไปจนถึงอธิบายปริเฉทที่ ๗ ชื่อฉอนุสสตินิตเทศ

(๓๒)

ภาค ๒ เริ่มแต่อธิบายความปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสสติกัมมัฏฐานนิตเทศ ไปจนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิญญานิตเทศ

ภาค ๓ เริ่มแต่อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อขันธนิตเทศ จนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญาภาวนานิสังสนิตเทศ และอธิบายคำนิคมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และอวสานกถาของท่านอาจารย์พระธรรมปาละเป็นที่สุด

การจัดพิมพ์เป็นพากย์คู่ฉบับภูมิพโลภิกขุ

เนื่องจากพระคัมภีร์ปรมัตถมัชฌูสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ที่ท่านอาจารย์ธรรมปาละเถระ สำนักพรตติตถวิหาร ได้รจนาไว้นี้ เป็นคัมภีร์ที่อำนวยประโยชน์ในด้านความรู้อย่างมากมายแก่กุลบุตร ที่จะทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นผลงานรจนาของท่านพระพุทธรโฆษาจารย์ที่แพร่หลายมีชื่อเสียง ว่าเป็นวรรณกรรมชั้นยอดของพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นภาษาบาลีอยู่ นายมณีพันธุ์ จารุกุล ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ มีความประสงค์จะให้มีการแปลเป็นภาษาไทย เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาพระพุทธศาสนา และท่านผู้สนใจจะได้อ่านทำความเข้าใจในพระคัมภีร์ปรมัตถมัชฌูสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้ และรวมไปถึงทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อให้เกิดการปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องด้วย และมูลนิธิมีความประสงค์จะทำเป็นไทวพากย์หรือพากย์คู่ คือภาษาบาลีข้างหนึ่ง ภาษาไทยข้างหนึ่ง ในหน้าเดียวกันตลอดทั้งคัมภีร์ โดยที่พระคัมภีร์นี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความยาวมาก สำหรับฉบับภูมิพโลภิกขุได้แบ่งพากย์ภาษาบาลีเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือ ภาค ๑ มี ๔๕๘ หน้า ภาค ๒ มี ๓๗๕ หน้า ภาค ๓ มี ๗๔๒ หน้า รวมด้วยกันเป็นหน้ากระดาษพิมพ์ได้ ๑,๕๗๕ หน้า เพื่อให้การแบ่งรูปเล่มในพากย์คู่บาลีและไทยมีความพอเหมาะแก่เล่มและเรื่อง จึงได้แบ่งภาษาบาลีเดิม ๓ ภาค เป็นตอนได้ ๘ ตอน ดังนี้

ภาค ๑ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่คัมภีร์มรรคา กล่าวเริ่มต้นพระคัมภีร์อธิบายศีลนิตเทศ
ปริเฉทที่ ๑ อธิบายธุดงค์นิตเทศ ปริเฉทที่ ๒ และอธิบายกัมมัฏฐานคหณนิตเทศ
ปริเฉทที่ ๓

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายปฐมวิภังคนิตเทศ ปริเฉทที่ ๔ อธิบายเสสภนิตเทศ
ปริเฉทที่ ๕ อธิบายอสุภกัมมัฏฐานนิตเทศ ปริเฉทที่ ๖ อธิบายอนุสสตินิตเทศ
ปริเฉทที่ ๗

ภาค ๒ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายอนุสสติกัมมัฏฐานนิตเทศ ปริเฉทที่ ๘ อธิบาย
พรหมวิหารนิตเทศ ปริเฉทที่ ๙ และอธิบายอารูปนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๐

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายสมาธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๑ อธิบายอิทธิวิชิตนิตเทศ
ปริเฉทที่ ๑๒ และอธิบายอภิญญานนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๓

ภาค ๓ แบ่งเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายขันธนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๔ และอธิบายอายตนะ
ธาตุนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๕

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายอินทริยสังขนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๖ และอธิบาย
ปัญญาภูมินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๗

ตอนที่ ๓ เริ่มตั้งแต่อธิบายปัญญาภูมินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๘ ตอนพรรณนา
กถาโดยพิสดารแห่งบทว่า เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ อธิบายทิวฐวิสุทธิ
นิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๙ อธิบายกัณฑ์ชาตวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๐

ตอนที่ ๔ เริ่มตั้งแต่อธิบายมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ ปริเฉท
ที่ ๒๑ อธิบายปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๒ อธิบายญาณทัสสน
วิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๓ อธิบายปัญญาภาวนานิสังสนนิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๔
อธิขานนิคมคาถาของวิสุทธิมรรค และลงท้ายด้วยนิคมคาถาของท่านอาจารย์พระธรรม
पालเถระ เป็นจบพระคัมภีร์

(๓๔)

ในการแปลพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา สู่อภาษาไทยนั้น ภาค ๑ ทั้ง ๒ ตอน และภาค ๒ ทั้ง ๒ ตอน นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ ได้แปลไว้ สำหรับภาค ๓ ทั้ง ๔ ตอน ข้าพเจ้า นายสิริ เพ็ชรไชย ได้แปลไว้

สำหรับการพิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) นี้ ท่านผู้หญิงอรุณ กิตติยากร ได้มีจิตศรัทธา บริจาคทรัพย์สร้าง

มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุศลอนุโมทนากุศลไว้ ณ โอกาสนี้

ขออนุภาพแห่งการสร้างพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้ จงเป็นปัจจัยให้ประชาณิกทั้งหลายยังถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก จงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุติรส ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลก สิ้นกาลนาน และขอให้ประชาณิก จงมีความเคารพในพระลัทธธรรมเป็นนิตย์ เทอญ.

สสิริ เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

นายมนีพันธ์ จารุคุณ อุปนายกสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ๕

นางอุษา จารุคุณ นายกสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ๕ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ๕

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ๕

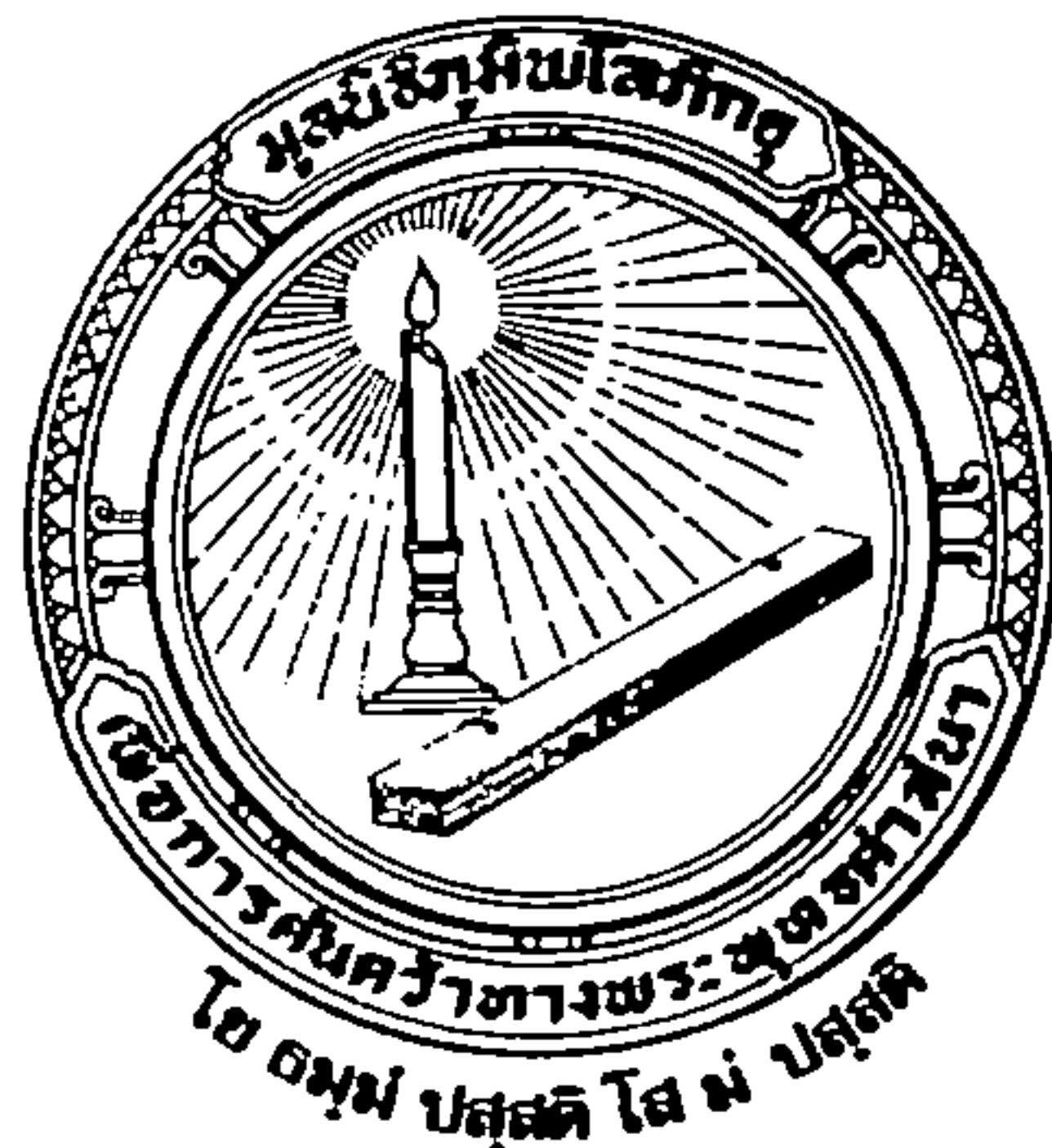
เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๔
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

---

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๕	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์	สถ.บ.(จุฬา)	แปล
๓. นายห้วน สมใจเพ็ง	ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายธรรมจักร สิงห์ทอง	ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๕. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นร่าง
๖. นายสุรินทร์ มั่งมี	ป.ธ.๕	อ่านทานตามต้นร่าง
๗. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖	อ่านทานตามต้นร่าง
๘. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	พิสูจน์อักษรต้นแบบ
๙. นายเจริญ สุควรรณา	ป.ธ.๗	พิสูจน์อักษรต้นแบบ
๑๐. นายบุญเพ็ง แก้วยอด	ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อย และความถูกต้องก่อนถ่ายเพลท
๑๑. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘	ตรวจความเรียบร้อย และความถูกต้องก่อนถ่ายเพลท
๑๒. นายบรรจบ พุกพญา	ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อย และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๑๓. นางศิริรัตน์ ค้างสน	บ.ศ.๘	ตรวจความเรียบร้อยของเพลท ก่อนพิมพ์ออฟเซต
๑๔. นางชลอ วรรณจันทร์		จัดทำรูปเล่ม
๑๕. นายธรรมจักร สิงห์ทอง	ป.ธ.๕	ผู้ดำเนินการจัดพิมพ์
๑๖. นายเฉลิมชัย ทองมี		ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

พระคัมภีร์
ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

บาลี-ไทย ภาค ๔
(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAṬĪKĀ

Pāli - Thai Part IV
(Pāli Part II Second Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๘

สารบัญ
พระคัมภีร์ปรมัตถมัณฑุสสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๔
(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

เรื่อง	หน้า
๑๑. พรรณนาสมาธิเทศ	๑
พรรณนาอาหาเรปฏิกูลภาวนา	๑
พรรณนาการเจริญจตุธาตววัฏฐาน	๔๘
พรรณนากถาว่าด้วยอานิสงส์แห่งสมาธิ	๑๘๔
๑๒. พรรณนาอิทธิวิธินิเทศ	๑๕๑
พรรณนากถาว่าด้วยอภิญญา	๑๕๑
พรรณนากถาว่าด้วยฤทธิ์ ๑๐ อย่าง	๒๒๖
พรรณนากถาว่าด้วยการทรมานนั้นโทปนันทนาคราช	๓๐๐
๑๓. การพรรณนาอภิญญานิเทศ	๓๓๐
พรรณนากถาว่าด้วยทิพโสตธาตุ	๓๓๐
พรรณนากถาว่าด้วยเจโตปริยญาณ	๓๔๓
พรรณนากถาว่าด้วยปุพเพนิวาसानุสสติญาณ	๓๕๗
พรรณนากถาว่าด้วยจตุปปาคญาณ	๔๐๕
พรรณนาปกิณกถา	๔๓๕

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คำย่อ	คำเต็ม	คำเต็ม
วิ. มหาวิภงค.	วินยปิฎก	มหาวิภงค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลขนฺธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มู.	มชฺฉินิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉินิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉินิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคค
ส. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคค
ส. สพา.	สํยุตฺตนิกาย	สพายตนวคค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคค
อง. เอกก.	องคฺตุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺตุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
อง. ติก.	องค์คุณตรนิกาย	ติกนิปาต
อง. จตุกก.	องค์คุณตรนิกาย	จตุกกนิปาต
อง. ปญจก.	องค์คุณตรนิกาย	ปญจกนิปาต
อง. ฉก.	องค์คุณตรนิกาย	ฉกนิปาต
อง. สตตก.	องค์คุณตรนิกาย	สตตกนิปาต
อง. อฏฐก.	องค์คุณตรนิกาย	อฏฐกนิปาต
อง. นวก.	องค์คุณตรนิกาย	นวกนิปาต
อง. ทสก.	องค์คุณตรนิกาย	ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องค์คุณตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ช. ช.	ชุตตนิกาย	ชุตตปาฐ
ช. ฐ.	ชุตตนิกาย	ฐมมปทกาถา
ช. อุ.	ชุตตนิกาย	อุทาน
ช. อิติ.	ชุตตนิกาย	อิติวุตตก
ช. สุ.	ชุตตนิกาย	สุตตนิปาต
ช. วิ.	ชุตตนิกาย	วิมานวตถุ
ช. เปต.	ชุตตนิกาย	เปตวตถุ
ช. เถร.	ชุตตนิกาย	เถรคาถา
ช. เถรี.	ชุตตนิกาย	เถรีคาถา
ช. ชา.	ชุตตนิกาย	ชาตก
ช. มหา.	ชุตตนิกาย	มหานิทเทศ
ช. จุฬ.	ชุตตนิกาย	จุฬนิตเทศ
ช. ป.	ชุตตนิกาย	ปฎิสมภิทามคค
ช. อ.	ชุตตนิกาย	อปทาน
ช. พุทฐ.	ชุตตนิกาย	พุทฐวัส
ช. จริยา.	ชุตตนิกาย	จริยาปฎก

(๔๒)

คำย่อ	คำเต็ม
อภิ. ส.	อภิธรรมปิฎก
อภิ. วิ.	อภิธรรมปิฎก
อภิ. ธา.	อภิธรรมปิฎก
อภิ. ปุ.	อภิธรรมปิฎก
อภิ. ก.	อภิธรรมปิฎก
อภิ. ย.	อภิธรรมปิฎก
อภิ. ป.	อภิธรรมปิฎก

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงก. ๑/๔๑๓. หมายถึง พระกัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม
สี.	สีหพไปตถก (ฉบับสิงหพ)
ม.	มรรมไปตถก (ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคีติไปตถก (ฉบับสังคายนาคั้งที่ ๖)
รา.	รามณญไปตถก (ฉบับมอญ)
โป.	โปราณไปตถก (ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิญคสิสไปตถก (ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตถจิไปตถก (คัมภีร์บางฉบับ)

(๔๔)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
as used in this pāli text
of
THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

          a   า ā   ิ i   ี ī   ุ u   ู ū   เ e   โ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฅ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	จ jha	ฉ ฉา ṅa
ฎ ṭa	ฏ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ด ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	ฦ ṃ	

FIGURES

๑ 1   ๒ 2   ๓ 3   ๔ 4   ๕ 5   ๖ 6   ๗ 7   ๘ 8   ๙ 9   ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กี ki	กී kī
กู ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์
ปรมาตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๔
(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

พระปรมาภิไธยชูลา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

ภาค ๔

๑๑. สมานินิทเทศวณณา

อาหาเรปฏิกุฏภาวนาวณณา

๒๙๔. อุทเทโส นาม นิตเทศุโธ^๑
มุตุมชฌิมปณณาพาลุสโต, อากโต จ ภาโร
อวสสึ วทิตพุโพติ อาห "เอกา สณณาติ เอวั
อุททิฏฐาย อาหาเร ปฏิกุฏสณณาย
ภาวนานิทเทศุโธ อนุปตโต"^๒ติ. ตตถาย
สณณา-สทโท "รูปสณณา สททสณณา"^๓ติอาทิส
สณชานนลกขณเ ฐมเม อากโต,
"อนิจจสณณา ทุกขสณณา"^๓ติอาทิส วิปัสสนาย

๑๑. พรรณนาสมานินิเทศ

พรรณนาอาหาเรปฏิกุฏภาวนา

๒๙๔. ชนชื่อว่าอุเทศ (หัวข้อที่ยกขึ้น
แสดง) ก็มิตเทศ(คำแสดงไข)เป็นอรรธา-
ธิบาย เพราะเป็นเทศนาที่แพร่หลายแก่บุคคล
ผู้มีปัญญาอ่อนและมีปัญญาปานกลาง, และเป็น
ภาระที่มาแล้ว ก็จำต้องแบกไป เป็นแน่นอน
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"นิเทศแห่งการเจริญปฏิกุฏสณณา ในอาหารที่
ท่านได้ยกขึ้นแสดงไว้ (ในลำดับแห่งอรุป-

^๑ ฉ. นิตเทศุโธ.

^๒ อญ. ฉก. ๑๒๗.

^๓ อญ. ปญจก. ๒๒/๔๗,

อญ. สคตก. ๒๓/๗๘.

คุณอุไร อมาตยกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ในคํานั้น พระโยคาวจรพึงเจริญปฏิกุศลสัญญา
 ในอาหารใด, เพื่อการทำวิราคะคือความ
 เบื่อหน่ายในอาหารนั้นให้เกิดขึ้น ท่าน
 อาจารย์เริ่มคำว่า "ชื่อว่าอาหาร เพราะ
อรรถว่านำมา" ดังนี้เป็นต้น ก็เพื่อจะ
 เปิดเผยอาหารแม้ทั้งหมด โดยเกี่ยวเนื่องกับ
 อาหารที่พึงเจริญปฏิกุศลสัญญานั้น โดยกิจ
 ประเภทโทษและอุปมา.

คตฺถ อาหารคีติ อาหารปจฺจยสงฺขาเตน
 อุปฺปตฺติยา, จิตฺติยา วา ปจฺจยภาเวน
 อตฺตโน ผลํ อานเนติ นิพฺพตฺเตติ ปวตฺเตติ
 จาติ อตฺโถ. กพฺพิ กรียคีติ กพฺพิงฺกาโร,
 วตฺถวเสนเปตํ วุตฺตํ, ลกฺขณโต ปน
 โยชาลกฺขโณ เวทิตฺพฺโพ, กพฺพิงฺกาโร จ
 โส ยถาวุตฺเตนตฺเถน อหาโร จาติ
กพฺพิงฺการาหาโร. เอส นโย เสเสสุปี.
 ผุสฺคีติ ผุสฺโส. อัยฺ หิ อรูปธฺมโมปิ สฺมาโน
 อารมฺมเณ ผุสฺนากาเรเนว ปวตฺเตติ. ตถา
 หิ โส ผุสฺนลฺกฺขโณติ วุจฺจติ. เจตยคีติ
 เจตนา, อตฺตโน สฺมฺปยุตฺตธฺมฺเมหิ สหฺธิ

ในคำเหล่านั้น คำว่า นำมา คือ
 นำมาซึ่งผลของตน โดยความเป็นปัจจัย
 ที่นับว่าเป็นอาหารปัจจัย เพื่อความเกิดขึ้น,
 หรือเพื่อความตั้งอยู่ได้ ความว่าทำให้บังเกิด
 และทำให้เป็นไป. อาหารชื่อว่า กพพิงการะ
 เพราะอรรถว่า อันบุคคลย่อมกระทำให้เป็น
 คำ, คำว่า กพพิงการะ นี้ ท่านกล่าวไว้
 เกี่ยวเนื่องกับวัตถุ (มีข้าว น้ำ เป็นต้น),
 ส่วนว่าโดยลักษณะ ก็พึงทราบว่าได้แก่ธรรม
 ที่มีลักษณะเป็นโอชา, ธรรมนั้นเป็น
 กพพิงการะ (ของที่เขาทำให้เป็นคำ) ด้วย
 เป็นอาหาร โดยความหมายตามที่กล่าวแล้ว

วสุทธรคคตมทฎฎา บ.พ.๕-๑

คุณสดดา คล้ายประ เสริฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อารมมณ อภิสนุทหัตถิติ อตุโถ, ด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า พืงการาทาร:
 มโนสนุสิสึตา เจตนา มโนสณเจตนา. แม้ในอาหารที่เหลือกก็มันยนี้. สภาวะชื่อว่า
 อุปตติปริกปนวเสน วิชานาตีติ วิญญาณ. ผัสสะ เพราะอรรถว่ากระทบ. จริงอยู่
 เอวเมตถ สามณตถโต, วิเสตถโต จ ผัสสะนี้ แม้เป็นนามธรรมก็ยอมเป็นไปโดย
 อาหารา เวทิตพพา. กสฺมา ปน เต อาการที่กระทบในอารมณ์. จริงอย่างนั้น
 จตฺตาโรว วุตฺตา, อณฺเณ ธมฺมา ก็ ท่านกล่าวถึงผัสสะนี้ว่า มีการกระทบอารมณ์
 อตุตโน ผลสฺส ปจฺจยา น โหนฺตีติ ? โน เป็นลักษณะ. ธรรมชาติชื่อว่าเจตนา เพราะ
 น โหนฺตี, อิมะ ปน ตถา จ โหนฺตี อณฺเณตา อรรถว่าจงใจ, ความว่าจัดแจงตนเอง
 จาติ สมานะปิ ปจฺจยาภาเว อติเรกปจฺจยา พร้อมทั้งสัมปยุตธรรมทั้งหลาย เข้าไว้ใน
 โหนฺตี, ตสฺมา อาหาราติ วุจฺจุนฺตี. อารมณ, เจตนาที่อิงอาศัยใจ ชื่อว่า
มโนสณเจตนา. ธรรมชาติชื่อว่า วิญญาณ
 เพราะอรรถว่ารู้ต่าง ๆ กัน โดยเกี่ยวกับ
 ชื่อกำหนดแห่งความอุปบัติ. พืงทราบอาหาร
 ทั้งหลาย โดยความหมายสามัญ และโดย
 ความหมายพิเศษ ในที่นี้ ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้. ถ้ามว่า ก็เพราะเหตุไรเล่า
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอาหารเหล่านั้นไว้ ๔
 อย่างเท่านั้น, ธรรมเหล่านี้ไม่เป็นปัจจัยแก่
 ผลของตนหรือ ? ตอบว่า ธรรมเหล่านี้
 ไม่เป็นปัจจัยแก่ผลของตนหาไม่ได้, แต่ว่า

คุณสัจดา คล้ายประ เสริฐ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ธรรม ๔ อย่างเหล่านี้ เป็นปัจจัยโดย
 ประการเดียวกันนั้นก็ ได้ เป็นปัจจัยโดย
 ประการอื่นก็ได้ เพราะเหตุนี้ แม้เมื่อ
 มีความเป็นปัจจัยอยู่ ก็ย่อมเป็นปัจจัยที่
 นอกเหนือไป(เป็นปัจจัยอื่นพิเศษ), เพราะ
 ฉะนั้น จึงตรัสเรียก(เฉพาะธรรม ๔ อย่าง
 เหล่านี้เท่านั้น)ว่า อาหาร.

กถิ ? เอเตสุ หิ ปจโม สยฺ ยสมฺมึ
 กลาเป ตบฺปรียาปนฺนํ ยถารหํ ปจฺจโย
 โทนฺโตว โอบฺฆุสมกํ รูปิ อหฺรติ, ทฺติโย
 ติสฺโส เวทนา อหฺรติ, ตฺติโย ติสฺส ภาเวสุ
 ปฏิสนฺธิ อหฺรติ, จตุตฺถโถ ปฏิสนฺธิกฺขณ
 นามรูปิ อหฺรติ. เตนาท
 "กพฺพิงการาหารโร"ติอาทิ. เอตฺถ จ
 กมฺมชาทิภทฺทินฺนา โอชา สติ ปจฺจยลาภ
 เทว ติสฺโส ปเวณฺนิโย สฆฺเณตฺติ โอบฺฆุสมกรูปี
 อหฺรติ, สุขเวทฺนียาทิภทฺทินฺโน ผสฺสาหารโร
 ยถารหํ ติสฺโส เวทนา อหฺรติ,
 ปุณฺณาสฺสงฺขาราทิภทฺทินฺโน มโน-

คืออย่างไร ? ก็ว่าในบรรดาอาหาร
 เหล่านี้ อาหารอย่างแรก กำลังเป็นปัจจัยใน
 กลาปใด แก่รูปธรรมทั้งหลายที่นับเนื่อง
 ในกลาปนั้นตามสมควรอยู่นั้นเทียว ก็ยังนำ
 เอารูปมีโอชาเป็นที่ ๔ มา, อาหาร
 อย่างที่ ๒ ย่อมนำเวทนา ๓ มา, อาหาร
 อย่างที่ ๓ ย่อมนำปฏิสนธิในภพ ๓ มา,
 อาหารอย่างที่ ๔ ย่อมนำนามรูปในขณะ
 ปฏิสนธิมา. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "กพพิงการาหาร (นำรูปมีโอชา
 เป็นที่ ๔ มา)" ดังนี้เป็นต้น. อนึ่ง ใน
 บรรดาอาหารเหล่านี้ พึงเห็นว่า โอชาที่

คุณสดดา คล้ายประ เสริฐ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรคณาภิธาน ป.พ.๕-๑

สญเจตนาหาโร กามภาวที่สุ ติสุ ภเวสุ แยกต่างกันอย่างความต่างกันโดยเป็นโอชา
 ยถารหิ สวิณณานิ, อวิณณณจ ปฏิสนธิ ที่เกิดจากกรรมเป็นต้น เมื่อมีการได้ปัจจัย
 อาหารติ, วิณณณาหาโร ยถาปัจจย ก็ย่อมนำรูปมีโอชาเป็นที่ ๘ มา ทำให้สืบต่อ
 ปฏิสนธิกขณ นามิ, รูปิ, นามรูปณจ กันไปได้ ๒-๓ สาย, ผัสสาหารที่แยกต่างกัน
 อาหารตีติ ญุจพพิ. อถวา อุปตถมุกกญฺเจน เพราะความต่างกันโดยเป็นผัสสะที่เกอกุลแก
 อิมเ อเว ธมฺมา อาหาราติ วุตฺตา. ยถา สุขเวทนาเป็นต้น ย่อมนำเวทนา ๓ มา
 หิ กพพิงการาหาโร รูปกายสุส ตามสมควร, มโนสญเจตนาหารที่แยกต่างกัน
 อุปตถมุกกญฺเจน ปัจจโย, เหว อรูปิโน เพราะความต่างกัน โดยเป็นปญญาภิสังขาร
 อาหารา สมฺปยุตฺตธมฺมานิ. ตถา หิ วุตฺติ เป็นต้น ย่อมนำมาซึ่งปฏิสนธิ ที่มีวิณญาณ และ
 "กพพิงการาหาโร อิมสุส กายสุส ไม่มีวิณญาณ ตามสมควร ในภพ ๓ มีกามภพ
 อาหารปัจจเยน ปัจจโย, อรูปิโน อาหารา เป็นต้น, วิณญาณหาร ย่อมนำมาซึ่งนาม,
 สมฺปยุตฺตกานิ ธมฺมานิ ติสฺมฺญฺจานานณจ รูป และนามรูป ในขณะที่ปฏิสนธิ ตามสมควร
 รูปานิ อาหารปัจจเยน ปัจจโย"ติ^๑ แกปัจจัยดังนี้. อีกนัยหนึ่ง ท่านเรียกกรรม

(๔ อย่าง) เหล่านี้เท่านั้นว่า อาหาร โดย
 ความหมายว่าเป็นธรรมผู้อุปถัมภ์. เหมือน-
 อย่างว่า กพพิงการาหารเป็นปัจจัยโดย
 ความหมายว่าเป็นผู้อุปถัมภ์รูปกาย ฉันไต,
 นามอาหารทั้งหลาย ก็เป็นปัจจัยโดยเป็น

^๑ อภิ. ป. ๔๐/๔.

ผู้อุปถัมภ์สัมปยุตธรรมทั้งหลาย ฉะนั้น. จริง-
 อย่างนั้น ตรัสไว้ว่า "กพพิงการาทหาร ย่อม
 เป็นปัจจัยแก่กายนี้ โดยอาหารปัจจัย,
 นามอาหารทั้งหลาย ย่อมเป็นปัจจัยแก่
 สัมปยุตธรรมทั้งหลาย และแก่รูปทั้งหลายที่มี
 สัมปยุตธรรมนั้นเป็นสมุฏฐาน โดยอาหาร-
 ปัจจัย" ดังนี้.

อปโร นโย อชฺฌตฺติกสนฺตติยา วิเสส-
 ปจฺจยตฺตา กพพิงการาทาโร, ผสฺสาทโย จ
 ตโย ธมฺมา อาหาราติ วุตฺตา. วิเสสปจฺจโย
 หิ กพพิงการภฺกขานํ^๑ สตฺตานํ รูปกายสฺส
 กพพิงการาทาโร, นามกาเย เวทนาย
 ผสฺโส, วิญฺญาณสฺส มโนสฺสเจตนา,
 นามรูปสฺส วิญฺญาณํ. ยถา "เสยฺยถาปิ
 ภิกฺขเว อโย กาโย อาหารภูตฺติโก, อาหารํ
 ปฏฺิจฺจ ตฺถิภูตฺติ, อนาหาราโร โน ตฺถิภูตฺติ"^๒

ยังมีอีกนัยหนึ่ง กพพิงการาทหาร, และธรรม
 ๓ อย่าง มีผัสสะเป็นต้น ท่านเรียกว่า
 อาหาร เพราะเป็นปัจจัยพิเศษแก่ความสืบทอด
 ภายใน. เป็นความจริงว่า กพพิงการาทหาร
 เป็นปัจจัยพิเศษแก่รูปกายของสัตว์ทั้งหลาย ผู้
 กินกพพิงการาทหาร, ในฝ่ายนามกาย ผัสสะ
 เป็นปัจจัยแก่เวทนา, มโนสฺสเจตนา ก็เป็น
 ปัจจัยแก่วิญฺญาณ, วิญฺญาณ ก็เป็นปัจจัยแก่
 นามรูป. เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า "คฺกูกรภิกฺษุ

^๑ ฉ. กพพิงการาทหารภฺกขานํ.
^๒ สํ. มหา. ๑๔/๔๔-๔๕.

คุณลัดดา คล้ายประเสริฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐-๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕-๑๖-๑๗-๑๘-๑๙-๒๐-๒๑-๒๒-๒๓-๒๔-๒๕-๒๖-๒๗-๒๘-๒๙-๓๐-๓๑-๓๒-๓๓-๓๔-๓๕-๓๖-๓๗-๓๘-๓๙-๔๐-๔๑-๔๒-๔๓-๔๔-๔๕-๔๖-๔๗-๔๘-๔๙-๕๐

ตถา ผัสสปจฺจยา เวทนา. สงฺขารปจฺจยา ึ่งหลาย กายนึ้มีความตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร,
 วิญฺญาณึ้. วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนุ้ติ? อากึ้ยอาหารจึงตั้งอยู่ได้, ไม้้มีอาหารก็ตั้งอยู่
 ไม้้ได้ แม้ฉันใจ. เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย
 เวทนาจึงตั้งอยู่ได้. เพราะมีสังขาร เป็น
 ปัจจัย วิญฺญาณจึงตั้งอยู่ได้. เพราะวิญฺญาณ
 เป็นปัจจัย นามรูปจึงตั้งอยู่ได้ ฉันนึ้" ตั้งนี้.

กพพิงการาหารเรติ กพพิงกาเร คำว่า ในเพราะกพพิงการาหาร คือ
 อหาเร นิกนฺติ ตณฺหา, ตึ ภัย ในเพราะอาหารที่ทำให้เป็นคำคำ ย่อมมี
 อนตฺตาวทโต. คชิตสฺส หิ อาหารปริโกโค นิกนฺติ (ความใคร่) ได้แก่ตณฺหา, นึ้ชื่อว่า
 อนตฺตถาย โทติ. เหตุตฺตถเอ ภูมึ. เอวิ เป็นภัย ก็เพราะนำมาซึ่งความหายนะ.
 เสเสสฺ. นิกนฺตีติ นิกามนา ฉนฺทราโค. จริงอยู่. การบริโภคาหารของบุคคลผู้มีจิต
 ภายติ เอตสฺมาติ ภัย, นิกนฺติ เอว ภัย ติดช้อง. ย่อมเป็นไปเพื่อความหายนะ.
นิกนฺติภัย. กพพิงการาหารเหตุ อิเมสึ (คำว่า กพพิงการาหาร นึ้) เป็นสัตตมี-
 สตฺตทานึ ฉนฺทราโค. ภัย ภัยานกึ วิภคฺติ ในอรรถว่าเหตุ. ในอาหารที่เหลือ
 ทัญฺจธมฺมิภาทิภทสฺส อนตฺตสฺส สกลสฺสาปิ ก็อย่างนี้. คำว่า นิกนฺติ แปลว่าความใคร่
 ฏฺฏทฺทขสฺส เหตุภาวโต. เตเนวาท ได้แก่ฉนฺทราคะ. บุคคลย่อมกลัวแต่สิ่งนี้

^๑ ม. อ. ๑๔/๑๖๘, ข. อ. ๒๕/๗๓,

วิ. มหา. ๔/๑, เนตฺติปกรณ.

ภูมิพโลภิกขุ ๔๘.

คุณลัดดา คล้ายประเสริฐ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิเทศ)

พรรณนาอาทาระปฏิกูลภาวนา

๔

"กพพิงกาเร เจ ภิกขเว อาทาเร อตฺถิ
 ราโค, อตฺถิ นนฺที อตฺถิ ตณฺหา, ปตฺติฏฺฐิตํ
 ตตฺถ วิณฺณณํ วิรุพฺพหนุ"^๑ติอาทิ. อุปคมนํ
 อปฺปทึนวิปฺลลาสฺส อารมฺมณฺเณ สโมธานํ
 สงฺกตฺติ. สุขเวทนียาตีผลฺลสุปฺปตฺติ ภย
 ภายานกํ ตีหิ ทุกฺขตาหิ อปริมุจฺจนโต.
 เตนาท "สุขเวทนียํ ภิกขเว ผลฺลํ ปฏิจฺจ
 อปฺปชฺชตฺติ สุขา เวทนา"^๒ ตสฺสา
 เวทนาปจฺจยา ตณฺหา ฯเปฯ ทุกฺขกฺขนฺธสฺส
 สมุทโย โหตี"^๓ติ. ตตฺถ ตตฺถ ภเว อปฺปชฺชตฺติ
 เอเตนาตี อปฺปตฺติ, อปฺปชฺชนํ วา อปฺปตฺติ,
 ชิปนํ ภย ภายานกํ อปฺปตฺติมูลเกหิ พฺยสเนหิ
 อปริมุจฺจโต. เตนาท "อวิทฺวา ภิกขเว
 ปุริสฺปกฺกโล ปุณฺณเจ สงฺขารํ อภิสงฺขโรตี,
 ปุณฺณปคํ ภวตี วิณฺณณํ. อปุณฺณเจ สงฺขารํ
 อภิสงฺขโรตี, อปุณฺณปคํ ภวตี วิณฺณาณนุ"^๓ติ-

เพราะเหตุนี้สิ่งนี้จึงชื่อว่าภย, ภยคือนิกนติ
 ชื่อว่า นิกนติภย. ฉันทราคะของสัตว์ทั้งหลาย
 เหล่านี้ เพราะเหตุแห่งกพพิงการาทาร
 ชื่อว่าเป็นภย ก็เป็นของน่ากลัว ก็เพราะ
 ความเป็นเหตุแห่งความหายนะ อันมีประเภท
 เป็นความหายนะในอภิปาณเป็นต้น คือ
 วิภูทกซ์ แม้ทั้งสิ้น. เพราะเหตุนี้มันเห็น
 จึงตรัสไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่า
 ราคะในกพพิงการาทารมีอยู่, นันทิ(ความ
 เพลิดเพลิน)ในกพพิงการาทารมีอยู่ ตณฺหาใน
 กพพิงการาทารมีอยู่, วิณฺณณกัมีอันตั้งมั่น
 ออกงามในกพพิงการาทารนั้นได้" ดังนี้
 เป็นต้น. ชื่อว่าอุปคมนะ (ความข้องแวะ)
 ได้แก่ความประชุม ความพร้อมเพรียงด้วย
 อารมณแห่งบุคคลผู้ยังละวิปลาสมิได้. ความ
 อุตฺติแห่งผัสสะ มีผัสสะที่เกือกูลต่อสุขเวทนา

^๑ ส. นิ. ๑๖/๑๒๒, อภ. ก. ๓๗/๑๖๑,
 ข. มหา. ๒๔/๒๘.
^๒ ส. สพา. ๑๘/๑๔๕.
^๓ ข. อ. ๒๕/๗๓.

คุณสัจดา คล้ายประ เสริฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรุ้งแต่งอบุญญาภิสังขาร, อบุญญูปกวิญญาณ (วิญญาณที่เข้าไปเพราะบาป) ก็ย่อมเกิดขึ้น" ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า ปฏิสันธิ ได้แก่ความ สืบต่อกับภพอื่น เป็นต้น, นั้นชื่อว่า เป็นภัย คือ เป็นของน่ากลัว ก็เพราะเป็นเหตุไม่พ้นจาก ทุกข์ทั้งหลายที่มีปฏิสันธิเป็นเหตุ. เพราะ เหตุนั้นจึงตรัสไว้ว่า "อฏฐกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าราคะในวิญญาณาหาร มีอยู่ นันทิ (ความเพลิดเพลิน) ในวิญญาณาหาร มีอยู่, ตัณหาในวิญญาณาหาร มีอยู่, วิญญาณก็มีอัน ตั้งมั่นงอกงาม ในเพราะวิญญาณาหารนั้นได้" ดังนี้ เป็นต้น.

ปุตฺตมํสุปฺเมน โอวาเทน ทีเปตฺตพฺโพ บัณฑิตพิงแสดง กพพิงการาหาร ด้วย นิจฺจนฺนุทราคปริโกคาย. เอวํ หิ ตตฺถ พระโอวา ที่มีการอุปมาด้วยเนอบุตร เพื่อ นิกนฺตภิยมํ น โทติ. นิจฺจมา กาวิ ยํ ยํ ประโยชน์แก่การบริโภคอย่างไม่มีฉันทราคะ. จานํ อุกฺกจฺจติ, ตตฺถ ตตฺถเว นํ ปาณิน เพราะว่า ภัยคืออนิกันติ ในเพราะกพพิง- ชาทฺนฺติเยว. เอวํ ผสฺเส สติ เวทนา การาหารนั้นย่อมไม่มี ก็โดยประการอย่างนี้. อุปฺปชฺชติ, เวทนา จ ทุกฺขสฺสลาทีโต ชื่อว่าโคหนังปก เข้าไปยังสถานที่ใด ๆ, ทฏฺฐพฺพาติ ผสฺเส อาทินํ ปสฺสนฺตสฺส สัตว์ทั้งหลายก็จะชบักคมัน ณ สถานที่นั้น ๆ อุปคฺมณฺญํ น โทตีติ อาท "ผสฺสาหาโร นั้นเทียว. สำหรับพระโยคาวจรผู้เห็นอยู่ซึ่ง

คุณสถาพร อักษรราชัยพฤกษ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิจฺจมฺมกาฐปเมณ ทีเปตพโพ^๑ติ. เอกาทสฺหิ โทษในผัสสะว่า เมื่อมีผัสสะ เวทนาก็ย่อม
 อกฺคิหิ สพฺพโส อาทิตฺตา ภวา เกิดขึ้น, ก็เวทนาบังเกิดขึ้นเห็นโดยความเป็น
 อํการกาสุสฺหิสาติ ปสฺสโต อุปฺตฺติภยํ น ลุกฺครกัอนุทฺถํ ตั้งนี้อยู่อย่างนี้ ภัยคืออุปภมณะ
 โหตีติ อาท "มโนสฺสเจตนาหาโร (ความข้องแวะ)ก็ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น
อํการกาฐปเมณ ทีเปตพโพ^๑ติ. โจรสฺหิสี ท่านจึงกล่าวว่า "พึงแสดงผัสสาหาร ด้วย
 วิญฺญาณํ อนุตฺตปาตโต, ปหารสฺหิสี เวทนา พระโอวาทที่มีการอุปมา ด้วยโกหนังปก^๑
 ทฺรฐิวาสโตติ สมฺมเทว ปสฺสโต ปฏฺิสนฺธิภยํ ตั้งนี้. เมื่อพระโยคาวจรเห็นอยู่ว่า
 น โหตีติ อาท "วิญฺญาณหาโร ภพทั้งหลายเป็นเสมือนหลุมถ่านเพลิง เพราะ
สฺตฺติสฺสฺสฺปเมณ^๑ ทีเปตพโพ^๑ติ. ถูกไฟ ๑๑ กองแผดเผาอยู่ถ้วนทั่ว ตั้งนี้ ภัย
 คืออุปบัติ (ความเข้าไปในภพ) ก็ย่อมไม่มี
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "พึงแสดง
มโนสฺสเจตนาหาร ด้วยพระโอวาทที่มีการ
อุปมาด้วยหลุมถ่านเพลิง" ตั้งนี้. เมื่อ
 พระโยคาวจรเห็นอยู่โดยชอบนั้นทีเดียว ว่า
 วิญฺญาณเป็นเสมือนโจร เพราะทำให้ตกไป
 ในความหายนะ, เวทนาเป็นเหมือนการ
 ทำร้าย เพราะมีความอดกลั้นได้ยาก ตั้งนี้
 ภัย คืออุปสนธิ ก็ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น

^๑ ฉ. สติสฺสฺสฺปเมณ .

ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "พึงแสดง
วิญญาณาหาร ด้วยพระโอวาทที่มีการอุปมา
ด้วยดอกหลาว" ดังนี้.

เอวี่ กิจจาติมูเชน อหาเรสุ
อาทินวี่ วิภาเวตฺวา อิทานิ ตตฺถ ยถาธิปเปตฺติ
อาหารํ นิตฺธาเรตฺวา ปฏิกูลโต มนสิการวิธึ
ทสฺเสตฺติ "อิเมสุ ปนา"ติอาทิ วุตฺตํ.
อุปาทายรูปนิตฺเตเสปี
อหาโร"ติ"^๑ อากตฺตฺตา ตโต วิเสเสนฺโต
"อสิตปีตชายิตสายิตปฺเภโท"ติ อาท,
ภูตกถนํ วา เอตฺติ. ตตฺถ อสิตปีตชายิต-
สายิตปฺเภโทติ อสิตพฺพปาตพฺพชายิตพฺพ-
สายิตพฺพวิภาโค กาลเมทวจนิจฺฉาย อภาวโต
ยถา "ทฺทฺชน"ติ. กพฺพิงการาหโรวาทิ
อวธารณํ ยถา ผสฺสาหาราทินิวตฺตนํ, เอวี่
โอชาหารนินิวตฺตนมฺปิ ทฺทฺสพฺพํ. สวตฺตฺตฺโก
เอว หิ อหาโร อิตฺ กมฺมฺญฺसानฺภูโต,

ท่านอาจารย์ ครั้นได้เปิดเผยโทษใน
อาหารทั้งหลาย . โดยกิจเป็นต้นเป็นสำคัญ
อย่างนี้แล้ว บัดนี้ ประสงค์จะถอนเอาอาหาร
ตามที่ประสงค์ ในบรรดาอาหารเหล่านั้น
แสดงวิธีมนสิการ โดยความเป็นของปฏิกูล
จึงกล่าวว่า "ก็ในบรรดาอาหาร ๔ อย่าง
เหล่านี้" ดังนี้เป็นต้น. เพราะมาแม้ใน
อุปาทายรูปนิตฺเต ว่า "กพฺพิงการาหาร"
ดังนี้ ท่านอาจารย์จึงขยายความให้พิเศษไป
กว่านั้น กล่าวว่า "อันมีประเภทเป็นของกิน
ของคิมของเคี้ยวของลัม" ดังนี้, หรือว่า
คำว่า อันมีประเภทเป็นของกินของคิมของ-
เคี้ยวของลัม นี้ เป็นคำกล่าวถึงตัวภูตรูป
(อันเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งโอชา). ในคำ

^๑ อภี. ส. ๓๔/๒๑๕.

เตน อหริยตีติ อหโรโรติ เอเวเมตถ เหล่านั้น คำว่า อันมีประเภทเป็นของกิน
 อตุโถ ฏฐุโพ. อหริยตีติ อหโรโรติ อัย ของคิม ของเคี้ยว ของลิม คืออันมีการ
 ปนตุโถ นิพพุตติโธชาวเสน เวทิตุโพ. จำแนกเป็นของที่ควรกิน ของที่ควรคิม ของ
อิมสมี อตุเถติ อิมสมี กมฺมฏฐานสงฺขาเต ที่ควรเคี้ยว ของที่ควรลิม เพราะไม่มีความ
 อตุเถ. อุปปนฺนา สณฺณาติ สณฺณาสีเสน ภาวนํ ต้องการด้วยการพูดถึงความต่างกัน แห่งกาล
 วทติ. ตถา หิ วกฺขติ "ปฏิกูลการคฺคหณ- (หมายความว่า ของที่ได้กินแล้วก็ กำลังกิน
วเสน ปนา"ติอาหิ? อยู่ก็คิ จักกินก็คิ ก็เรียกว่าอสิตทั้งนั้น, อสิต
 หมายถึงของที่ควรกินเท่านั้น อย่างนี้เป็นต้น)
 เหมือนอย่างคำว่า "ทุตฺถ" (ซึ่งหมายถึงนม
 ที่พึงรีดออกเท่านั้น) ฉะนั้น. คำอวชารณะ
 (จำกัดความ)ว่า กพฺพิงการาหาโรว พึง
 เห็นว่าท่านปฏิเสธอาหาร คือตัวโธชาด้วย
 เหมือนอย่างที่ปฏิเสธนามอาหาร ๓ มี
 ผัสสาหารเป็นต้น. จริงอยู่ อาหารที่เป็นไป
 กับวัตถุ(มีข้าว น้ำ เป็นต้น)เท่านั้น ที่เป็น
 กรรมฐานในที่นี้, เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึง
 พึงเห็นความหมายในคำว่าอาหารนี้เป็นอย่างนี้ว่า
 ชื่อว่า อาหาร เพราะอรรถว่าอันเขาย่อม

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๒/๑๖๐.

คุณสถาพร อักษรราชัยพฤกษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นำมา(คือกลิ่นกิน). ส่วนความหมายที่ว่า
 อาหารคีติ อาหารโร (ชื่อว่า อาหาร เพราะ
 อรรถว่านำมา) ดังนี้ นี้ บัณฑิตพึงทราบโดย
 เกี่ยวกับเป็นโอชาที่ทำให้บังเกิด. คำว่า
ในอรรถนี้ ความว่า ในอรรถกล่าวคือ
 กรรมฐานนี้. ด้วยคำว่า สัญญาที่เกิดขึ้น
 ท่านกล่าวถึงภาวนา โดยมีสัญญาเป็น
 ประธาน. จริงอย่างนั้นท่านจึงกล่าวว่า
"ก็ด้วยอำนาจการถือเอาอาการที่เป็นปฏิกุศล"
 ดังนี้ เป็นต้น.

กมฺมฏฺฐานํ อุกฺกเหตุวาทิ กมฺมฏฺฐานํ
 ปรียตฺติธมฺมโต, อตฺถโต จ สุกฺกหิตฺติ
 สุมฺนสิกฺกํ . สุปฺচারิตํ กตฺวา. เตนาน
"อุคฺคหโต เอกปทฺมปิ อวิรัชณฺเตนา"ติ.
 ตตฺถ อุคฺคหโตติ อัจฉริยฺคฺคหโต. เอกปทฺมปีติ
 เอกมฺปิ ปทํ, เอกโกฏฺฐาสมฺปิ วา,
 ปเทสมตฺตมฺปีติ อตฺถโต. ทสฺหากาเรหิติ
 กสฺมา วุตฺตํ, นนุ อนฺติมชีวิกาภาวโต,
 ปิณฺหปาทสฺส อลาภลาภสฺส ปรีตสฺสนเคธาที-
 สมฺบุปฺตฺติโต, ภูตฺตสฺส สมฺมทชนนโต

คำว่า เรียนเอากรรมฐาน คือกระทำ
 กรรมฐานให้เป็นอันถือเอาได้ด้วยดี ให้เป็น
 อันทำให้ในใจได้ด้วยดี ให้เป็นอันทรงจำไว้
 ได้ด้วยดี โดยปริยัติธรรม และโดยคำ
 อรรถาธิบาย. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า
"ไม่ทำให้ผิดพลาดไปจากที่เรียน แม้สัก
บทหนึ่ง" ดังนี้. ในคำเหล่านั้น คำว่า
จากที่เรียน คือจากที่เรียนจากอาจารย์.
 คำว่า แม้สักบทหนึ่ง คือแม้สักบทเดียว,
 หรือแม้สักหมวดเดียว, ความว่า แม้สัก

คุณสถาพร อักษรราชัยพลฤกษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

บิณฑบาตสุส อลาภลาเภสุปี ปริตสุสนเคธาติ-
 สมุปตฺตนิวารณิ ปเคว อนุจฺจาทพฺพิ
 สุปริสุทฺธสีลสุส ปฏิสงฺขานวโต ตทภาวโต.
 ภตฺตสมฺมโท อเนกนฺติโก, ปริโภคนฺโตคโร
 วา เวทิตฺพุโพ. กิมิกุลสํวทฺธนํ ปน น
 สงฺกเหตุพฺพิ, สงฺกहितเมว วา
 "ทสฺหากาเรหิ"ติ เอตฺถ นิยมสุส อกตฺตฺตา.
 อิมินา วา นเยน อิตเรสมฺเปตฺถ สงฺกโ
 ทฺจฺจพุโพ ยถาสฺมาวเมตฺถ ปฏิจฺจลตา
 ปจฺจเวกฺขณสุส อธิปฺเปตฺตฺตา. ยถา หิ
 สฺรโคพิทวฺจฺจมุสิกชฺตฺกวฺจฺจาทิกํ สมฺภวานฺตํ
 กฺหิตํ, น เอกนฺติกนฺติ. ตถา
 ปริเยสนาที่สุปี ยถาสฺมาวํ วตฺตพฺพิ.

สยบ ขบ ไม่เล็งเห็นโทษ ไม่มีปัญญาสลัดออก
 บริโภคอยู่" ดังนี้, ว่า"อนึ่ง อาหารที่บริโภค
 แล้ว บางทีก็นำมาซึ่งความตาย หรือทุกข์
 เจียนตายแก่บุคคลบางคน, หมู่นอนทั้งหลาย
 อันมีประเภทเป็นนอนพวกละ ๓๒ ตระกูล
 มีพวกอุกโกจกะ (นอนพวกส่งอาหารให้
 พวกนอนอื่นกิน) เป็นต้น, และพวก
 ตักโกฏกะ(พยาธิปากขอ) เป็นต้น ย่อมมี
 อาศัยอาหารที่บริโภคนั้น เป็นอยู่" ดังนี้.
 ขอเฉลยว่า : อันดับแรก จะปวยกกล่าวไปไย
 ถึงการต้องมนสิการความเป็นวิธีเลี้ยงชีพ ที่
 ต่ำต้อย ด้วยคิดว่า "ขอเราอย่าพึงเป็นเช่น
 คู่่นพินเฝ้าศพ" ดังนี้ (อีก) เล่า เพราะ
 พระโยคีมีการบำเพ็ญกรรมฐาน เพื่อชำระ
 ความเศร้าหมองแห่งจิต(อยู่แล้ว). อย่างนั้น
 เหมือนกัน จะปวยกกล่าวไปไยถึงการต้องหมั่น
 ห้ามความเกิดขึ้นแห่งความหวั่นใจ และความ
 คิดข้อง เป็นต้น แม้ในเพราะการไม่ได้และ
 การได้บิณฑบาตอีกเล่า เพราะพระโยคี
 ผู้มีศีลบริสุทธิ์ดี มีการพิจารณาอยู่ ก็ไม่มีความ

วรรณกรรมภาษาไทย ป. พ. ๕-๒

คุณสถาพร อักษรราชัยพฤษ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

หวั่นใจและความติดข้องนั้น(อยู่แล้ว). ความ
 มึนเมาในภักดิ์ ก็พึงทราบว่ามีได้มีเป็นประจำ,
 หรือว่ารวมลงในการบริโภคนั้น. แต่ไม่ควร
 เพิ่มจำนวนหมู่ท่อนเข้าไปด้วย, หรือว่า
 เป็นอันเพิ่มแล้ว ก็เพราะในคำว่า "โดย
 อากาโร ๑๐" นี้ ท่านมิได้ทำการกำหนด
 แน่นนอนไว้. อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นว่า มีการ
 สงเคราะห์อาการนอกนี้เข้าในอาการ ๑๐ นี้
 ตามนัยนี้ เพราะในอาการ ๑๐ นี้ ท่าน
 ประสงค์เอาการพิจารณาความเป็นปฏิภาณ ไป
 ตามสมควรแก่ความมีได้. เหมือนอย่างสิ่งที่มี
 อยู่มีขี้ตูกแก ขี้หนู ขี้ค้างคาวเป็นต้น ที่ท่าน
 ถู้อเอาแล้ว, ไม่เป็นสิ่งที่อยู่เป็นประจำ
 ฉะนั้นแล. อย่างนั้นเหมือนกัน แม้ในอาการ
 ทั้งหลายมีการแสวงหาเป็นต้น ก็พึงกล่าวไป
 ตามสมควรแก่ความมีได้.

กมนโตที่สุ ปจฺจากมนมฺปิ คมน-
 สภาคตฺตา คมนเนนฺว สงฺคหิตฺ. กมนโต
 ปฏิกกมฺนสาลาทีอุปสงฺกมฺนํ วยี ปริเยสเน
 สมานปฏิภาณนํ อสุจิจานกฺกมฺนวิรูปทุกฺกนฺธ-

ในอาการทั้งหลายมีว่า กมนโต โดย
 การไปเป็นต้น พึงทราบว่ามีได้มีเป็นประจำ
 อันสงเคราะห์ด้วยการไปนั่นเอง เพราะ
 มีส่วนเหมือนกันกับการไป. ก็การเข้าไปยัง

คุณอุตร ยังโหมด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทสุสนฆาณาวาสนเนหิ. คมนโตติ ศาลาเป็นต้น ในเวลากลับมา ก็เป็นปฏิภูล
 ภิกขุจาวรเวเสน โคจรคามํ อุทิสฺส คมนโต. เสมอเหมือนกันกับในคราวแสวงหา ด้วย
ปริเยสนโตติ โคจรคามเม ภิกขุตถํ จำต้องทนเห็นรูปอันน่าเกลียด และคมกลิ่น
 อาหิตฺตฺนโต. ปริโภกโตติ อาหารรส ที่เหม็น ในคราวที่เหยียบย่ำสถานที่ที่ไม่
 ปริภุชฺชนโต. อุภยํ อุภเยน อาสยติ, สะอาด. คำว่า โดยการไป คือโดยการมุ่ง
 เอกขณํ ปวตฺตมาโนปิ กมฺมพลววตฺตโต ไปสู่โคจรคาม (ละแวกบ้านที่เทียบวัดศพาค)
 หุตฺวา มรียาทวเสณ อดฺดมณฺณํ อสงฺกรโต โดยเกี่ยวกับเป็นการภิกขาจาร (เที่ยวขอ
 สยติ ติฏฺฐติ ปวตฺตตฺติ อาสโย, อามาสยสฺส อาหารไป). คำว่า โดยการแสวงหา คือ
 อฺปริ ติฏฺฐนโก ปิตฺตาทิกโก. มรียาทฺฐุโจะ โดยการเที่ยวไปในโคจรคาม เพื่อประโยชน์
 หิ อยมากาโร, ตโต อาสยโต. นิตฺธาติ แก่ภิกษาหาร. คำว่า โดยการบริโภค คือ
 ยถากุตฺโต อาหาโร นิจฺติ หุตฺวา ติฏฺฐติ โดยการบริโภคอาหาร. ชื่อว่า อาสยะ
 เอกุตาติ นิธานํ, อามาสโย, ตโต (ผู้อาศัย) เพราะอรรถว่าเป็นของ ๒ อย่าง
นิธานโต. อฺปริปกฺกโตติ คหณีสงฺขาเตน อาศัยอยู่จกกับของอีก ๒ อย่าง, แม้ว่า
 กมฺมชเตเชน อฺปริปกฺกโต. ปริปกฺกโตติ เป็นไปร่วมกัน ก็เป็นของที่ตั้งลงเพราะกำลัง
 ยถากุตฺตสฺส อาหารรส วิปฺกฺกภาวโต. ของกรรม อาศัยคือตั้งอยู่ เป็นไปโดยไม่
ผลโตติ นิปฺพตฺติโต. นิสฺสนฺทโตติ อิตฺต ปะปนกันและกัน ด้วยอำนาจแห่งเขตแดน,
 จิตฺต จ วิสนฺทฺนโต. สมฺมกฺขนโตติ สพฺพโส ได้แก่โกฏฐาสะ ๔ อย่างมีน้ำดีเป็นต้น ที่
 มกฺขนโต. สพฺพตฺถ อาหาเร ปฏิภูลตา ตั้งอยู่เหนือกระเพาะอาหารใหม่. ก็อา-อักษร
 ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพาติ โยชนา. ตตฺตํกิริยา- (ในบทว่า อาสย) นี้ มีอรรถว่าเขตแดน,
 นิปฺพตฺติปฺปฏิปาฏิวเสณ จายํ คมนโตติอาทิกา ได้แก่ (พึงพิจารณาความเป็นปฏิภูล) โดย

คุณอุตร ยงโหมต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนุบุพพี ฐปิตา, สมมุขุณฺ ปน ปริโภคาทีสุ อาสยะ(โกฏฐาสันเป็นที่อาศัย) นั้น. ชื่อว่า
 สภุมานมฺปิ นิสฺสนฺทวเสน วิเสสโต นิธาน(ที่สิ่งสม) เพราะอรรถว่าเป็นที่อาหาร
 ปฏิกุสนฺติ สพฺพปจฺจา ฐปิตนฺติ ทฺฐรพฺพิ. ตามที่บริโภคแล้ว ถูกฝังคือตั้งสิ่งสมอยู่,
 ได้แก่กระเพาะอาหารใหม่, ได้แก่(พึง
 พิจารณาความเป็นปฏิกุล) โดยนิธาน
 (ที่สิ่งสม)นั้น. คำว่า โดยเป็นอาหารที่ยัง
ไม่ย่อย คือโดยเป็นอาหารที่ยังไม่ย่อยไป
 เพราะธาตุไฟที่เกิดจากกรรม ที่เรียกว่า
 ไฟธาตุย่อยอาหาร. คำว่า โดยเป็นอาหาร
ที่ย่อยแล้ว คือโดยภาวะที่อาหารตามที่ได้
 บริโภคแล้ว เป็นของย่อยแล้ว. คำว่า
โดยผล คือโดยผลที่บังเกิด. คำว่า โดยการ
หลั่งออก โดยการหลั่งเลอะไปทางทวารนั้น
 ทวารนี้. คำว่า โดยการแปดเปื้อน คือ
 โดยการแปดเปื้อน โดยประการทั้งปวง.
 ประกอบความว่า พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล
 ในอาหาร ในเพราะอาการทั้งปวง. ก็คำพูด
 ที่มีตามลำดับ จับตั้งแต่คำว่า คมนโต (โดย
 การไป) เป็นต้นนี้ ท่านตั้งไว้ ด้วยสามารถ
 ลำดับความบังเกิดแห่งกิจยานั้น ๆ, ส่วนว่า

คุณทองสุข ยังโหมด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ความแปดเปื้อน แม้ที่ได้อยู่ในคราวบริโศก
เป็นต้น (แต่ก็) เป็นปฏิกุลโดยพิเศษ โดย
เกี่ยวกับเวลาที่หลังออก เพราะเหตุนี้
ท่านจึงตั้งไว้ท้ายสุด.

๒๙๕. เอวี่ มหานุกาเวติ อิทานิ
วตฺตพฺพปฏิปตฺติยา มหานุกาเวติ วหนฺติ,
สพฺพตฺตกกมฺมฐานปริหฺรณาทิสฺสิหฺธึ
ธมฺมสุธมฺมตํ ปุเรกฺขิตฺวา^๑ โยคาวจเรน
เอวี่ ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ หสฺสฺเสนฺโต "เอวี่
มหานุกาเว นาม สาสเน"ติอาทิมาท. ตตฺถ
นาม-สทฺโท สมฺภาวเน ทฺฐสฺสพฺโพ. ปพฺพชิตฺเตน
คามามิฺมุเชน คณฺตพฺพนฺติ โยชนา. อฺยณฺจ
คมนาทีโต ปจฺจเวกฺขณา โยคีโน น
อตฺตฺตฺทฺเทสิกา, อถ โช อนฺนฺทฺเทสิกาปิตี
หสฺสฺเสนฺโต "สกลฺรตฺติน"ติอาทินา ธฺรทฺหฺย
ปริกฺคฺเทสิ. ปริเวณฺนฺติ ปริเวณฺจฺณ.
วิสฺตีสฺวาเรติ เอตฺถ สนฺตฺติปจฺจบุปฺนฺนวเสน
วารปริจฺเจโหติ เกจฺจิ, อปเร ปน

๒๙๕. คำว่า มีอานุภาพมากอย่างนี้
ท่านกล่าวว่ามีอานุภาพมาก ก็ด้วยข้อปฏิบัติ
ที่ฟังกล่าวถึงในบัดนี้, อีกอย่างหนึ่ง ท่าน
อาจารย์ เมื่อจะแสดงว่า พระโยคาวจรฟัง
ทำความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม ที่สำเร็จ
เพราะการบริหารสัพพัตถกกรรมฐาน เป็นต้น
ให้ออกหน้า แล้วปฏิบัติไปอย่างนี้เถิด ดังนี้
จึงกล่าวว่ "ในพระศาสนา ชื่อว่า มีอานุภาพ
มากอย่างนี้" ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้น นาม-
ศัพท์ (ที่แปลว่า "ชื่อว่า") ฟังเห็นใน
ความหมายว่ายกย่อง. ประกอบความว่า
ผู้เป็นบรพชิต ฟังเป็นผู้บ่ายหน้าสู่ละแวกบ้าน
เดินไป. ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงว่า
ก็การพิจารณาโดยการไปเป็นต้นนี้ หาเป็น

^๑ ฉ. ปุเรกฺขิตฺวา.

เทียบวิณฑบาตตามที่ได้กำหนดไว้ (คือมนสิการ
 กรรมฐานได้ ๒๐-๓๐ วาระแล้วก็พอดีถึง
 เวลาเทียบวิณฑบาต). อีกนัยหนึ่ง การ
 มนสิการจับตั้งแต่โดยการไป จนกระทั่ง
 ถึงโดยความแปดเปื้อน จัดเป็นวาระหนึ่ง,
 พระโยคีมนสิการกรรมฐานไป ๒๐-๓๐ วาระ
 อย่างนี้. คำว่า ไม่แอ้อดด้วยผู้คน คือ
 ปราศจากความแอ้อดด้วยผู้คน, ด้วยคำนั้น
 ท่านแสดงถึงความเป็นสถานที่ที่เคลื่อนไหวด้วย
 ผู้คนน้อย, ความเป็นสถานที่ที่มีเสียงน้อย,
 และความเป็นสถานที่ที่ไม่มีเสียงอีกที.
 เพราะเหตุนี้แหละ จึงชื่อว่า มีปิวิเวกสุข
 คือน่าปรารถนา เพราะความสงบจากผู้คน,
 หรือว่าเป็นสถานที่อุปการะแก่ปิวิเวก คือ
 การบำเพ็ญฌาน. ๒ บทก่อน ๆ เป็นคำบอก
 ถึงเหตุแห่ง ๒ บทหลัง ๆ อย่างนี้ ว่า
 เพราะเหตุที่ สมุปรณด้วยร่วมเงาและน้ำ ฉะนั้น
จึงร่มเย็น, เพราะเหตุที่ สะอาด ฉะนั้น
จึงเป็นภูมิภาคน่ารื่นรมย์ ดังนี้. บทว่า อริย
 (อันประเสริฐ) คือไม่มีโทษ. คำว่า ความ

หลวงปู่ตั้ง พันภัย

สร้างต้นฉบับ พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยินดีในวิเวก คือความยินดีในการบำเพ็ญ-
 ฌาน.

กัญจาปี โยคาวจรานํ วสนกฏฺฐานํ
 นาม สชฺคกิตํ สุตมฺมกฺขเมว โทติ, กทาจิ
 ปน ชกฺคนโต ปจฺฉา เอวฺมปิ สียาติ
 ปฏิกฺขตาปจฺฉเวกฺขณาย สมฺภวทสฺสนตฺถํ
"ปาทรชฆโรโคพิทวจจาทิสฺมปริกิณฺณ"ติอาทิ
 วุตฺตุนฺติ ญฺจพฺพํ. ตตฺถ ปจฺฉตฺถรณฺนติ ญฺมียา
 ฉวิรกฺขณตฺถํ อตฺถริตพฺพํ จิสิมิกาทิอตฺถรณฺมาหิ.^๑
ชฺตฺกา ชุทฺทกฺวคฺคฺลฺโย. อุปฺทตฺตฺตาติ
 ทฺวสิตฺตฺตา. ตฺโตติ ตฺโต. ตฺโต.^๒ อุปฺเปกฺทา
อุลฺลปาราวทาทีติ อิทาปี "อุปฺเปกฺทา"ติ
 ปทํ อานะตฺวา สมฺพฺนุธิตพฺพํ.
อุทฺทจิกฺขลฺลาทีทีติ อาทิ-สทฺเพน กจฺวราที
 สงฺกฺคฺคาติ. ปรีเวณฺโต วิหารงฺกณฺปเวส-
 มคฺโค วิหารรจฺฉา.

ชั้นชื่อว่า สถานที่ที่อยู่ของพระโยคาวจร
 จะมีอันได้ชำระแล้ว ได้ปักกวาดดีแล้วนั้น-
 เทียบก็จริง, ถึงกระนั้น บางคราวภายหลัง
 การชำระ ก็พึงมีความเป็นปฏิกูล แม้อย่างนี้
 ใช้อีก เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงพึงเห็นว่า
 ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ที่เปราะแผ่นดีค้ำ
และขี้ตักแกเป็นต้น" ก็เพื่อแสดงวิธีจะเกิด
 การพิจารณาความเป็นปฏิกูล. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า เครื่องปลาค ท่านกล่าวถึงเครื่อง
 ปลาคมีพรมเปลือกไม้เป็นต้น ที่พึงปลาคไว้
 เพื่อรักษาผิวพื้น. ชื่อว่า ชฺตฺกา ได้แก
 ค้างคาวชนิดเล็ก. คำว่า เพราะเสียหาย
 คือเพราะถูกประทุษร้าย. บทว่า ตฺโต คือ
 ต่อจากนั้นไป ต่อจากนั้นไป. บัณฑิตพึงนำ

^๑ ฉ. จิมิลิกาทิ...

^๒ ม. ตโตติ ตโต.

บทว่า "อปฺเปกทา(เป็นครั้งคราว)" มาสัมพันธ์ความแม้ในบทว่า อุกฺกปาราวตาที นี้ ว่า อปฺเปกทา อุกฺกปาราวตาที (แปลเต็มความว่า เพราะเประอะเปื่อนด้วยชั้นกฐกชั้นกพิราบเป็นต้น เป็นครั้งคราว). ด้วย อาทิ-คัพฺท(ที่แปลว่า "เป็นต้น") ในบทว่า อุทกจิกขลลาทีที (ด้วยแองน้ำโคลนเป็นต้น) ท่านรวมเอาหยากเยื่อ(ขยะ) เข้าไว้ด้วย. เส้นทาง จากบริเวณเข้าไปยังลานวิหาร ชื่อว่า ทางเดินไปวิหาร.

วิตกกุมาลเกติ "กตฺถ นุ โข อชฺช ภิกฺขาย จริตพฺพนุ"ติอาทีนา วิตกกนฺมัลเก. กามมคฺคนฺติ·กามคามิมคฺค. ชาณฺณกฺกมคฺโคติ ชาณฺณกฺกมฺโตะ มคฺโค. พฺุจฺโพ โหคิตี ทสฺสเนน กมฺนี อุปฺลภฺเชตี.

คำว่า ที่โรงตริก คือที่โรงตริกโดยนัยว่า "วันนี้ เราพึงเที่ยวไปเพื่อรักษาหาณ ที่ไหนหนอแล" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า ทางสู่ ละแวกบ้าน คือเส้นทางไปยังละแวกบ้าน. บทว่า ชาณฺณกฺกมคฺโค แปลว่าเส้นทางที่มีต่อและหนาม. คำว่า จำต้องเห็น คือจำต้องใช้การดู(ใช้สายตา)ตรวจตราเส้นทาง.

คณฺท์ ปฏิจฺฉาทยมาเนนาตีอาที
เอวมชฺฆาเสณ นิวาสนาที กาตพฺพนฺติ

คำว่า เหมือนอย่างกับปีศาจ เป็นต้น เป็นคำแสดงวัตร ว่า พระโยคาวจร ผู้มี

วตฺตทสฺสนํ, คณฺทโรคินา วาตาทปาที- อธิยาศัยอย่างนี้ ฟังกระทำการนุ่งห่มเป็นต้น,
 ปริสฺสยวิโนทนต์ถํ คณฺทํ ปฏิจฺฉาทยมาเนน เหมือนอย่างกับคนเป็นโรคฝี บิดฝี เพื่อ
 วย. อถวา คณฺทํ วย คณฺทํ ปฏิจฺฉาทย- บรรเทาอันตราย มีสายลมแสงแดดเป็นต้น
 มาเนนาติ เอกํ คณฺท-สทฺทํ อานะตฺวา ฉะนั้น. อีกนัยหนึ่ง มีอันต้องนำเอา คณฺท-
 สมฺพนฺธิทพฺพํ สวติ? "คณฺทเทติ โข ภิกฺขเว ศัพท์(ที่แปลว่าฝี) ศัพท์หนึ่งมาสัมพันธ์ความ
 ปณฺจนฺเนตํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อธิวจนฺ"ติ^๑ ไว้ว่า คณฺทํ วย คณฺทํ ปฏิจฺฉาทยมาเนน
 วจนโต คณฺทเทติ อุตฺตภาวสฺส ปริยาโย, (บิดฝีคือเป็นคฺฉฝี). คำว่า ฝี เป็นคำ
 วิเสสโต รูปกายสฺส ทุกฺขตา สฺฐลโยคโต, บรรยายถึงอักษภาพ ตามพระพุทธรวณะที่ว่า
 อสฺสจิปคฺษมรณโต, อุปาทชราภงฺเกติ "คณฺทเทติ โข ภิกฺขเว ปณฺจนฺเนตํ
 อุทฺธมาตกปกฺกปภิกฺษชนโต. วณฺโจพฺกนฺติ อุปาทานกฺขนฺธานํ อธิวจนํ" (อุกรภิกฺษ
 วณฺปฏิจฺฉาทกฺวตฺถคณฺทํ. นํหริตฺวาติ ถวิกโต ึ่งหลาย คำว่า ฝี นี้ เป็นชื่อเรียกอุปาทาน-
 อุทฺธริตฺวา. กณฺพานิปีติ ปิ-สทฺโท ทรหาย ษณ์ ๕) ดังนี้, โดยเฉพาะ ได้แก่ความ
 เอวรฺูปานิปี ญฺจพฺพานิ ภวนฺตีติ, เป็นทุกข์แห่งรูปกาย โดยการที่ประกอบด้วย
 สมฺภวทสฺสเน วา อิทฺมปิ ตตฺถ สมฺภวตีติ. ความเจ็บปวด, โดยเป็นที่หลังออกแห่งสิ่ง
อธิวาเสตพฺโพติ ชมิทพฺโพ อณฺณถา อาหารสฺส สกปรก, โดยการพองอืดขึ้น เน่าเปื่อย
 อนุปลพฺภนโต. คามทฺวาระติ คามทฺวาร- และแหลกสลายไป ด้วยความเกิดขึ้น ความ

^๑ ฉ. ภาติ.

^๒ ส. สพา. ๑๘/๑๐๓,

อง. นวก. ๒๓/๔๐๐.

คุณมานิต ตระกูล เกษมสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมเป, อุมมารพฺกนฺตเร วา. คามจรุฉา แก่ห้องอม และความแตกค้ำ. คำว่า
 วินวิษณิตฺวา จิตา โอบโลเกตพพา โทนฺติ ผ้าพันแผล ให้แก่พื้นผ้าใช้ปิดแผล. คำว่า
 ยุกฺกมตฺตทสฺสีนาปี สตาติ อธิปาโย. นำออก (จากบาตร) ก็ยกขึ้นมาจากถลก.
ปี-ศัพท์ในบทว่า กฏปานิปี แม้ชากศพ
 เป็นไปในอรรถว่าตีเตียน ความว่า จำต้อง
 เห็นแม้ชากศพทั้งหลายเห็นปานฉะนี้, อีก-
 อย่างหนึ่ง เป็นไปในอรรถว่าแสดงถึงความ
 มีอยู่ ความว่า แม้ชากศพนี้ ก็มีอยู่ในสถานที่
 ไกลบ้านนั้น. คำว่า จำต้องทน ก็จำต้อง
 ออกก้น เพราะไม่มีการได้อาหาร โดย
 ประการอื่น. คำว่า ที่ทางเข้าละแวกบ้าน
 คือที่ไกลทางเข้าละแวกบ้าน, หรือว่าตรง
 ระหว่างธรณีประตู. ชื่อว่า คามจรุฉา
 (ทางเดินในละแวกบ้าน) เป็นทางเดินที่ตั้ง
 ตัดทะลุเข้าไป(ในละแวกบ้าน). อธิบายว่า
 เป็นอันพระโยคี ซึ่งเป็นผู้มีสายตาเหลือบดู
 ชั่วแฉก จำต้องตรวจดู.

ปัจจุตฺตณนาทิตี สรโคพิกวจุจาทิ- คำว่า เครื่องปลาคเป็นต้น ก็เช่น
 สงฺกิลฺสิฐุรปฺจตุตฺตณนาทิกํ. อเนกกฏป- เครื่องปลาคที่แปดเปื้อนซี่ตึกแกเป็นต้น. ใน
ปริโยसानนฺติ เอกุถ ทุนฺนิวตฺตทฺทปารุต- คำว่า มีชากสัตว์เป็นอเนกเป็นปริโยसान นี้

มนุสฺสสมากุลานํ ความรจฺจํ โอบโลกนฺมฺปิ น่าจะนำเอาการต้องตรวจดูทางเดิน ใน
 อาเนตฺวา วตฺตพฺพํ. ตมฺปิ หิ ปฏิกูลเมวาทิ. ละแวกบ้าน ที่เคลื่อนกล่นด้วยผู้คนผู้นั่งไม่
 อโห วตฺตติ ครหเน นิปาโต. ภโถติ เรียบร้อยห่มไม่เรียบร้อย มากล่าวไว้ด้วย.
 ฐมฺมาสพฺนํ. ยาวณฺจิทํ ปฏิกูลโ อหาโร เพราะว่า แม้ชื่อที่ว่ามันก็จัดว่าเป็นปฏิกูล
 ยทตฺถํ คมนมฺปิ นาม เอวํ เชคฺจจฺฉํ, เหมือนกัน. คำว่า อโห วต (โอบ หนอ)
 ทุรธิวาสนณฺจาทิ อตฺโต. เป็นศัพท์นิบาต ในอรรถว่าติเตียน. คำว่า
ภโ (ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย) เป็นคำ
 ร้องเรียกด้วยธรรม. ความว่า トラบเท่าที่
 อาหารเป็นปฏิกูล ชี้ชื่อว่า แม้การไปเพื่อ
 ประโยชน์แก่อาหารใด นี้ ก็เป็นของที่น่า
 รังเกียจ, และออกกลิ่นได้ยากอย่างนี้
 เหมือนกัน.

๒๙๖. คมนปฏิกูลนติ คมนเมว ปฏิกูลล
คมนปฏิกูลล. อธิวาเสตวาปติ ป-สทุโ
 สมฺปิณฺหนฺนุโจ, เตน "เอตฺตเกนาปิ มุตฺติ
 นตฺถิ, อโโต ปรมฺปิ มหนตฺตํ ปฏิกูลํ สกัลลํ
 อธิวาทเสตพฺพเมวาทิ" วกฺขมานํ ปฏิกูลํ
 สมฺปิณฺเขตฺติ. สงฺฆาฎิปารุเทนาติ สงฺฆาฎิยา
 กบฺปนปารุปเนน ปารุตสรีเรน. ยตถาติ
 ยาสุ วีถิสุ. ยาว ปิณติกมสาปิติ ยาว

๒๙๖. บทว่า คมนปฏิกูลล ความว่า
 สิ่งที่เป็นปฏิกูลคือการไป ชื่อว่าคมนปฏิกูล.
ป-สทุ (ที่แปลว่า "แม่") ในคำว่า
แม่ต้องออกกลิ่น มีอรรถว่ารวบรวม, ด้วย
ป-สทุนั้น ท่านรวบรวมเอาสิ่งเป็นปฏิกูล
 ที่จักกล่าวถึงโดยนัยว่า "ความพ้นไปจากสิ่งที่เป็น
 ปฏิกูลแม่เพียงเท่านั้น ห้ามไม่, สิ่งเป็น
 ปฏิกูลมากมาย แม้อันจากนี้ เราก็จำต้อง

คุณมานิต ตระกูลเกษมสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชงหมักหมักใส่บ่อเส้าปี. อุทกจิกลุเลติ ออกกลิ่นทั้งสิ้นนั้นแหละ" ดังนี้. คำว่า อุทกมิสเส กททเม. เอเคน จีวรติ เอเคน หตุเถน นิวตถจีวร. มจฉา โธวินติ เอเตนาติ มจฉโธรม อุทก. สมมิสส-สทโท ปจเจก สมพนุธิทโพ. โอพิคูลลา อุจฉัญโจทกคพุมลาทีน สกททมาน สนุทญจานานิ, ยานิ ขณุมตตอสุจิกริตานิ โหนติ. จนทิกานิ เกวลาน อุจฉัญโจทก- คพุมลาทีน สนุทญจานานิ? ยโตติ โอพิคูลลาทีโต. คามมกชิกาคิ ตตถ สณทสณทจารโน นิลมกชิกา. นิลียนติ^๒ อจฉนติ.

ออกกลิ่นทั้งสิ้นนั้นแหละ" ดังนี้. คำว่า หมักผ้าสังฆา คือมีร่างกายหมักด้วยผ้าสังฆา ซึ่งเป็นเครื่องนุ่งห่มที่มีข้อกำหนด. คำว่า ในที่ (ซึ่งเป็นที่ที่ตนเหยียบย่ำแต่ละครั้ง) คือในเส้นทางเดินทั้งหลาย. คำว่า แม้กระทั่งถึงเนือปลีนอง คือแม้กระทั่งถึงบริเวณเนือปลีนอง. คำว่า ในน้ำโคลน คือในตมปนน้ำ. บทว่า เอเคน จีวร คือใช้มือข้างหนึ่งยกจีวรที่นุ่งอยู่. นำชื่อว่า มจฉโธรม (น้ำล้างปลา) เพราะอรรถว่า เขาใช้ล้างปลา. สมมิสส-ศัพท์ (ที่แปลว่า คลุกเคล้า) พึงเชื่อมเข้ากับแต่ละบท (เป็น "ที่คลุกเคล้าด้วยน้ำล้างปลา ที่คลุกเคล้าด้วยน้ำล้างเนื้อ ฯลฯ"). ชื่อว่า บ่อเปือกตม เป็นที่ไหลไป (รวมกันอยู่)แห่งสิ่งปฏิภูมิต่างหลาย มีน้ำทั้งมลทินครรภ์เป็นต้น พร้อมทั้งเปือกตม, ซึ่งเป็นที่เหยียบด้วยสิ่งสกปรกเล็ก

^๑ ส. สณขณญจานานิ.

^๒ ฉ. นิลียนติติ.

ประมาณเข้าด้วย. ชื่อว่า แ่งน้ำครำ เป็น
ที่ไหลไป(รวมกันอยู่) แห่งสิ่งปฏิภูลทั้งหลาย
มีน้ำทั้งมลทินครรรค์เป็นต้นอย่างเดียว (ไม่มี
เปือกตม). บทว่า ยโต ได้แก่สถานที่ที่มีบ่อ
เปือกตมเป็นต้น. คำว่า แมลงวันบ้าน ได้แก่
แมลงวันหัวเขียวที่เหี่ยวไปเป็นกลุ่ม ๆ ใน
ละแวกบ้านนั้น. บทว่า นินยติ แปลว่าตอม.

ทหมานาปีติอาทิ สติปิ เกสณจิ
สทธานิ วเสน สกุกจกาเร ปฏิภูล-
ปจจเวกขณาโยคฺยํ ปน อสทธานิ วเสน
ปวตฺตทนกอสกุกจกาเรเมว ทสฺเสตฺตุ อารทฺธํ.
ตุณฺหิ โทหนฺติ สยเมว ริณฺจิตฺวา กจฺฉิสฺสตีติ.
คจฺฉาติ อเปหิ. เรติ อมฺโภ. มุณฺทกาติ
อนาทราสพฺนํ. สฺมทาจรนฺตีติ กเถนฺติ.
ปิณฺโฑลฺยสฺส อนฺติมชฺชีวิกาภาเวนาท
"กปณฺนุสฺเสน วิย คาเม ปิณฺทาย จริตฺวา
นิกฺขมิตพพฺน"ติ.

ท่านอาจารย์ปรารภคำว่า แม่เมื่อ จะให้
เป็นต้น เพื่อแสดงว่า แม่เมื่อบางคนจะมีการ
เคารพ(ในคราวถวายให้) โดยเกี่ยวกับ
เป็นผู้มีศรัทธา แต่ว่าการไม่เคารพที่เป็นไป
โดยเกี่ยวกับเป็นผู้ไม่มีศรัทธานั้นเหี่ยว เป็น
ของที่ควรแก่การพิจารณา โดยความเป็น
ปฏิภูล. ชื่อว่า ก็ทำเป็นเฉย ก็ด้วยคิดว่า
เขาจักละเลยเราไปเอง ดังนี้. บทว่า
คจฺฉ (จงไป) คือจงไปให้พ้น. ศัพท์ว่า เร
แปลว่านี่แน่ะ เข็ย. คำว่า ไอ้คนโล้น
เป็นคำเรียกอย่างหาความเยอโยมิได้. บทว่า
สมฺทาจรนฺติ แปลว่ากล่าว. เพราะภาวะที่
การเหี่ยวขอบิดบาศ เป็นวิธีเลี้ยงชีพที่

คุณมานิต ตระกูลเกษมสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตำราถาม ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ภิกษุ
จำต้องเที่ยวไปในละแวกบ้าน เพื่อบิณฑบาต
แล้วออกมา คุกคนกำพ้อ" ดังนี้.

๒๙๖. ตตถาติ ตสมิ ปตตคเต
อาหารเร. ลขชิตพพิ โหติ "อุจฺฉินฺนุชฺ
อຍ มยฺหิ ทาตุกาโมติ อาสงฺเกยฺยา"ติ,
เสโท ปคฺขรมาโน อาหารสฺส วา
อุณฺหตฺยา, ภิกฺขุโน วา สปริฬาทายาติ
อธิปฺปาโย. สฺกฺขถทฺธมฺมปฺปติ สฺกฺขตฺยา
ถทฺธมฺปิ ภตฺตํ, ปเคว ตทฺกถชิกาทินา
อุปสิตฺตฺนฺตติ อธิปฺปาโย. เตน เสเพน
กิลินฺนตฺยา ปฏิกฺกุลํ วทติ.

๒๙๖. บทว่า ตตถ (ในอาหารนั้น)
คือในอาหารที่อยู่ในบาตรนั้น. ชื่อว่าจำต้อง
ละอายุไป ก็เพราะมีความคิดว่า "ท่านจะพึง
กลางแคลงใจ ว่า คนผู้นี้ใครจะให้ของ-
เหลือทิ้งแก่เราหรือหนอแล" ดังนี้, อธิบาย
ว่า เหงื่อหลังไหล ก็เพราะความที่อาหาร
ร้อน, หรือเพราะความที่ภิกษุมีใจเร่าร้อนอยู่.
คำว่า แม้กระทั่งแข็งเพราะแห้ง คือแม้ที่
แข็งกระด้างเพราะความที่แห้ง, อธิบายว่า
จะป่วยกล่าวไปไยถึงกัณฑ์ชุ่มเปียก เพราะ
เปรี้ยว น้ำส้ม เป็นต้นแล้ว. ด้วยคำว่า
เหงื่อที่หลังไหลนั้น ท่านกล่าวถึงความ
ปฏิบัติ เพราะความเป็นอาหารที่คลุกเคล้า
ด้วยเหงื่อ.

ตสมินฺติ ปิณฺดปาเต. สมฺภินฺนโสภติ
สพฺพโส วินฺนุสโสภ. เวมชฺฌโต ปฏฺจายาติ

บทว่า ตสมิ ได้แก่บิณฑบาต(อาหาร).
คำว่า เสียความงาม คือความงามพินาศไป

ชีวหาย มชฺฌโต ปฏฺฐาย. ทนต์คฺฤโก โดยประกรทั้งปวง. บทว่า เวมชฺฌโต
 ทนต์มลฺ. วิจฺจนฺตมกฺขิโต อุกฺเขหิ ทนต์เทหิ ปฏฺฐาย คือจับตั้งแต่กลางสิ้นไป. คำว่า
 วิจฺจนฺตโต เขพาทิหิ สมฺปฺลิตฺโต. เอวํภูตสฺส มूलํ กฺโถ ครอบงำ. บทว่า วิจฺจนฺตมกฺขิโต
 จสฺส ยายํ ปุพฺเพ ฆณฺณสมฺปทา, คุนฺธสมฺปทา, คืออาหารที่ถูกฟันทั้ง ๒ (บน, ล่าง)บด
 อภิสงฺขารสมฺปทา จ, ส่า เอกํเสน แผลกละเอี้ยที่ถูกน้ำลายเป็นต้น แปะเปื้อน.
 วินสฺสติ, รัส ปน นสฺเสยฺย วา น วาติ ก็ความถึงพร้อมด้วยสีฟัน, ความถึงพร้อม
 อาห "อนฺตรหิตวณฺณคุนฺธสงฺขารวิเสโส"ติ. ด้วยกลิ่น, และความถึงพร้อมด้วยเครื่อง
 สุวานโทณฺยนิติ สารเมยฺยานํ ภูณฺชนกอมฺพณฺ. ประด้าง ในตอนก่อน แห่งอาหารนั้นที่เป็น
จิตฺสุวานวมถุ^๑ วิยาติ วนฺตสฺนชชทฺทหนํ อย่างนี้ นี้ใด, ความถึงพร้อมด้วยสีฟันเป็นต้น
 วย. จกฺขุสฺส อาปาถมตีตฺตตา อชฺโณหริทพโป นั้น ย่อมเสียหายไปโดยส่วนเดียว, ส่วนว่า
โทตีติ อุกกํสคตํ ปฏฺฐิลภาวํ วิภาเวติ. รส อาจเสียหายก็ได้ ไม่เสียหายก็ได้
 เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "หมด
สีฟัน กลิ่น และเครื่องประด้างต่าง ๆ ไป"
 ดังนี้. คำว่า ในรางข้าวสุก คือในราง
 กินข้าวสำหรับสุนัขทั้งหลาย. คำว่า เหมือน
รากสุนัขที่กองอยู่ คือเหมือนรากสุนัขที่สุนัข
 ส่ารอกไว้. ด้วยคำว่า เพราะล่องสายตา
ไปแล้ว จึงยังเป็นสิ่งที่น่ากลืนกิน ท่าน
 เปิดเผยความเป็นปฏิภูมที่ถึงอุกฤษฏ์.

^๑ ฉ. สุวานวมถุ.

๒๙๘. ปริโภคนติ อชฺโณ หฺรณฺ. เอส
 อาหาโร อนฺโต ปวิสมาโน พหุลมธุกเตล-
มกฺขิตฺ^๑ วีย ปรมเชกฺจฺโณ โหตีติ
สมฺพฺนฺโต. อนฺโต โกฏฺฐาสฺส^๒ อพฺนฺตเร.
นิธานมนฺคฺโต อามาสยํ อฺปฺคฺโต เยว
 อาหาโร ปิตฺตาทิ วิมฺสฺสิตฺ โหตีติ อาห
"ปวิสมาโน" ติ. อามาสย ปฏฺกาสย วิมฺคฺโต
โกยมาสโย นามาติ อาสงฺกํ สนฺธายาห
"ยสฺมา" ติ อาทิ. ปิตฺต เมवासโย ปิตฺตาสโย.
อธิโก โหตีติ วฺตฺ มนฺทฺพฺณ พหุลโต
โลกสฺส. เอวํ อาสย โตติ เชกฺจฺโณ หฺตฺวา
อนฺโต ปวิญฺโ เชกฺจฺนฺตเร หิ ปิตฺตาทิ
วิมฺสฺสิตฺ อติวีย เชกฺจฺโณ โหตีติ เอวํ
อาสย โต ปฏฺกฺลตา ปจฺจ เวกฺขิต พฺพา.

๒๙๘. คำว่า (ที่เข้าถึง) การบริโภค
 คือ(ที่เข้าถึง) การกลืนกิน. เชื่อมความว่า
อาหารนี้ พอเข้าไปข้างในได้ ก็เป็นของ
 นำเกลียดอย่างยิ่ง เหมือนคลุกยางมะขางชั้น
 ดังนี้. คำว่า ข้างใน คือในภายใน โกฏฐาส.
 อาหารที่ยังไม่เข้าถึงที่สังสม ก็ยังไม่ถึง
 ภาวะอาหารใหม่เลยทีเดียว ก็ย่อมเป็น
 ของที่เกลือกกลั้วด้วย โกฏฐาส อันเป็นที่อาศัย
 ึ่งหลายน้ำคือนั่น เพราะเหตุนี้ท่านจึง
 กล่าวว่า "พอเข้าไปได้" ดังนี้. ท่าน
 อาจารย์มุ่งหมายเอาความกลางแกลงใจที่ว่า
 ชื่อว่า อาสย ที่พ้นไปจาก อามาสย
 (ภาวะอาหารใหม่) และ ปฏกาสย
 (ภาวะอาหารเก่า) นี้ คืออะไรอีกเล่า
 ดังนี้ จึงกล่าวว่า "เพราะเหตุที่" ดังนี้
 เป็นต้น. อาสย คือน้ำคั้นเอง ชื่อว่า
ปิตตาสย. ท่านกล่าวว่า "มีเกินยั้ง"

^๑ ฉ. พหุลมธุก...

^๒ ฉ. โกฏฐาส.

ก็เพราะชาวโลกส่วนมาก เป็นผู้มึนปัญญาทึบ.
 คำว่า โดยโกฎฐาสอันเป็นที่อาศัย ตาม
ประการดังกล่าวมาอย่างนี้ คือพึงพิจารณา
 ความเป็นปฏิกูลโดยโกฎฐาส อันเป็นที่อาศัย
 ตามประการอย่างนี้ ว่า อาหารเป็นของ
 นำเกลียด เข้าไปข้างในแล้ว เกลือกแล้ว
 ด้วยโกฎฐาสอันเป็นที่อาศัยมีน้ำคี่เป็นต้น ซึ่ง
 นำเกลียดกว่า ก็ย่อมเป็นของนำเกลียดเสีย
 ยิ่งนัก ดังนี้.

๒๙๙. นิธานโตติ เอตถาปี เอเสว
 นโย. โสติ อาหาโร. ทสวสสีเกนาติ
 ชาตिया ทสวสเสน สตุเตน. โอภาเสติ
 อามสยสงฺขาเต^๑ ปเทเส.

๒๙๙. แม้ในคำว่า โดยที่สิ่งสม นี้
 ก็มีนัยนี้แหละ. บทว่า โส ได้แก่อาหาร.
 คำว่า ผู้มีอายุ ๑๐ ปี คือสัตว์ผู้มีอายุ ๑๐ ปี
 แต่เกิดมา. คำว่า ในโอกาส คือในบริเวณ
 ที่เรียกว่ากระเพาะอาหาร.

๓๐๐. เอวรूपติ เอทิสเส, ทส
 วสฺसानิ ยาว วสฺสสตี อโธตวจฺจกุปสตีเสติ
 อตุโถ. นิธานนติ นิธาทัพพตี.

๓๐๐. คำว่า (ในโอกาส) เห็นปาน
ฉะนี้ คือ (ในโอกาส) ที่เป็นเช่นนี้, ความว่า
 ที่เป็นเสมือนหลุมอุจจาระที่มีได้ชำระล้าง มา

^๑ ฉ. อามสยสงฺขาเต.

ยถาวุตตปภาเรติ "สเจ ปน ตลอด ๑๐ ปี จนกระทั่งตลอด ๑๐๐ ปี.
 ทสวสฺสีเกนา"^๑ติอาทินา ยถาวุตโต ปกาโร คำว่า (ที่เข้าถึง)การสั่งสม คือ(ที่เข้าถึง)
 เอตสฺสาติ ยถาวุตตปภาโร, ตสฺมี. ความเป็นสิ่งที่พึงสั่งสม. บทว่า ยถา-
ปรมนุชการติมิเสติ อติวิย อนุชกรรมมหาตมสี. วุตตปภาเร (อันมีประการตามที่ได้กล่าว
 อติหุคฺคฺนุชเชกฺคฺเจ ปเทเส ปรมเชกฺคฺฉภาวํ แล้ว) ความว่า ชื่อว่า ยถาวุตตปภาโร
 อุปกนฺตฺวา ติฏฺฐตีติ สมฺปนฺโน. ตตฺถ ก็ เพราะอรรถว่า มีประการตามที่กล่าวแล้ว
 วิทยาติ อาท "ยถา นาม"ติอาทิตี. ด้วยคำว่า "ก็ถ้าหากว่าบุคคลผู้มีอายุ ๑๐ ปี"
 อกาลเมเมน^๒ อภิวิญฺเฐ อาวาญฺเฐ พุโส เป็นต้น, ได้แก่ในตำแหน่งที่มีประการตามที่
 วสฺสเนน เอกจฺจํ อสฺจิจาติ อุปฺปิลวิทฺวา กล่าวแล้วนั้น. คำว่า ที่มีคฺมอันธการเป็น
 วิคฺจฺเจยฺยาติ อกาลเมมคฺคฺหณฺ. คิณฺปนฺน- อย่างยิ่ง คือที่มีคฺมอันธการเกินจะเปรียบ
กิลฺมชฺชนฺคฺคฺหณฺ น อสฺภสฺสาปิ อสฺภน ได้. เชื่อมความว่า ย่อมเข้าถึงความ
 สมฺมิสฺสตาย อสฺภภาวาปตฺติทสฺสนฺตํ. นำเกลียดเป็นอย่างยิ่ง ตั้งอยู่ในส่วนที่มี
กายคฺคิสนฺตาปกฺกิตฺถนสนฺชาตผณฺพพฺพกา- กลิ่นเหม็นนำเกลียดเป็นอย่างยิ่ง. ตามว่า
จิตฺติ คหณฺเตเชน ปกฺกฺกิตฺถนฺปฏฺกตฺตาย ในชื่อนั้นเป็นเหมือนอย่างกับอะไร ท่าน
 สมฺปนฺนผณฺพพฺพนิจิตฺ. อปฺริปกฺกิตฺติ อาจารย์ตอบว่า "ยถา นาม" ดังนี้ เป็นต้น.
 อปฺริปกฺกภาวโต. อปฺริปกฺกภาวโต. ในบ่อที่ฝนนอกฤดูกาลตกรด สิ่งสกปรกบาง-
 อย่างโดยมาก ย่อมเอ่อขึ้นกระจายไปข้างนั้น
 ข้างนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงใช้ศัพท์ว่า

^๑ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๔๐.

^๒ ฉ. กาลเมเมน.

คุณท่าน ชูเนตร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฝนนอกฤดูกาล. ศัพท์ว่า ต้นหญ้า ใบไม้
เศษเสื่อลำแพน ท่านมิได้ใช้เพื่อแสดงว่า
 แม้สิ่งที่ไม่งามก็มีการถึงความเป็นของไม่งาม
 เพราะความที่ปะปนกันกับสิ่งที่ไม่งาม. คำว่า
ก่อดมและฟองที่เกิดจากความระอุ เพราะ
ความร้อนแห่งไฟในกายเผารมอยู่ คือสิ่งสม
 ต่อมและฟอง ที่เกิดขึ้นจากความที่ถูกไฟธาตุ
 ย่อยอาหารเผารมย่อยอยู่. คำว่า โดยเป็น
อาหารที่ยังไม่ย่อย คือโดยความเป็นอาหาร
 ที่ยังไม่ย่อย.

๓๐๑. สฺวณฺณรชตาทีธาตุโย วียาติ

ยถา สฺวณฺณรชตาทีธาตุโย วิธินา ตาปิยมานา
 สฺวณฺณรชตาทีเก มุณฺจุนฺตีโย สฺวณฺณรชตาทีภาวํ
 อุปคจฺจนฺตีติ วุจฺจนฺติ, น เหวมยํ. อยํ ปน
 อาหาโร กายคฺคินา ปรีปกุโก เผณฺพุพฺพุเก
 มุณฺจุนฺโต สณฺหํ กโรนฺติ เอตฺถาติ
 "สณฺหกรณํ"ติ ลหุชฺฌามเก นิสฺสเท ปีลิตฺวา
 นาฬิเก ขุทฺทกเวพฺพนาฬิกาย^๑ วนฺณสณฺฐาน-

๓๐๑. คำว่า เหมือนอย่างธาตุทองหรือ

ธาตุเงินเป็นต้น ประกอบความว่าเปรียบ-
 เหมือนว่าธาตุทองหรือธาตุเงินเป็นต้น เมื่อ
 ถูกเขาเผาอยู่โดยวิธีการ ปล่อยทองหรือเงิน
 เป็นต้นออกมา ก็กล่าวได้ว่าเข้าถึงความเป็น
 ทองหรือเงินเป็นต้น ฉนใด, อาหารนี้หาเป็น
 ฉนนั้นไม่. แต่ว่าอาหารที่ถูกไฟในกายย่อย
 แล้วนี้ จะปล่อยต่อมและฟองเข้าถึงความเป็น

^๑ ฉ. ...ย.

คุณบุญเรือง ชันอุไร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มตุเตน ปกฺขิปุเปมานปมฺตุมตฺตिका วิย อัจจาระ เต็มกระเพาะอาหารเก่า เหมือน
 กรีสภาวํ อุปกนฺตฺวา ปกฺกาสยํ ปุเรติ, อย่างกินเหลือของที่เขาคบที่ลูกหีบคั้นได้ชื่อว่า
 มุตฺตภาวํ อุปกนฺตฺวา มุตฺตวตฺถิ ปุเรตฺติ "สณฺหกรณิ-เครื่องบด" เพราะอรรถว่าเป็น
 โยชนา. กถณิยา อินฺธนาโก วิย กิมิกฺข- ที่กระทำได้ละเอียด แล้วใส่ไว้ในทะนาน คือ
 ภาโก จ อปากโฏว. รสภาโก ผลโต ในทะนานไม้ไผ่เล็ก ๆ โดยขนาดสี่และ
 ปกาสียติ, อปริปกฺกสภากา จ เตติ เต สัณฐาน, เข้าถึงความเป็นปัสสาวะ เต็ม
 อนามสฺติตฺวา กรีสมุตฺตภากาเอเวตฺถ กระทบะเพาะปัสสาวะ. ส่วนที่เป็นอาหารของ
 ทสฺสีตา. ทสฺสีตา. ทนอน ไม่ปรากฏเลย เหมือนอย่างส่วนที่เป็น

เชื้อของไฟย่อย. ส่วนที่เป็นรส ท่านประกาศ
 ไว้โดยผล, ก็ส่วนเหล่านั้นมีส่วนเหมือนกัน
 ด้วยอาหารที่ยังไม่ย่อย เพราะเหตุนั้นในที่นี้
 ท่านอาจารย์ จึงแสดงแต่ส่วนที่เป็นอุจจาระ
 และปัสสาวะไว้เท่านั้น ไม่แต่ต้องส่วน
 เหล่านั้น.

๓๐๒. ปฏิกุลสฺส นาม ผเสน
 ปฏิกุลเนว ภวิตพฺพตฺติ ทสฺเสนโต "สมฺมา
 ปฺริปฺจมาโนวา"ติอาทิมาท. เกสโลมฺนข-
ทฺนตาทีนํ^๑ อาทิ-สทฺเท น เกวลํ ตจาทีนํ

๓๐๒. ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า
 ขึ้นชื่อว่าผลของสิ่งที่เป็นปฏิกุล ก็ต้องเป็น
 ปฏิกุลนั้นแหละ ดังนี้ จึงกล่าวว่ "ที่ถูกย่อย
อยู่โดยชอบนั้นนี้เทียว" ดังนี้. ด้วยอาทิ-ศัพท์

^๑ ฉ. นขทนต์าทินีติ.

คุณบุญเรือง ชันอุไร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอว พตฺตีสากาเร ปาฬิยฺ^๑ อากตานิ,
 อด โข อกฺขิณฺณกณฺณกฺกทมนฺนลชฺชุลิกา-
 สมฺภวาทีนิ ทฺวตฺตีสโกฏฺฐาสวินิมุตฺตานิ
 อสุภานิ สงฺกณฺหนฺโต "นํานากณฺปนํ"^๒ติ
 อาหาคี ญฺชฺชพฺพ.

(ที่แปลว่า "เป็นต้น") ในบทว่า เกสโลมนช-
ทนต์าทินี (มีผมนเล็บฟันเป็นต้น) ท่าน
 อาจารย์มิได้รวมเอาซากทั้งหลายมีหนึ่งเป็น-
 ต้น ที่มาในพระบาลีในอาการ ๓๒ แต่
 อย่างเดียวเท่านั้น, แต่ทว่าพึงเห็นว่า ท่าน
 กล่าววว่า "ซากต่าง ๆ" ดังนี้ รวมเอาสิ่งที่ไม่
 ว่างามทั้งหลายที่พ้นจากโกฏฐาส ๓๒ มีช้ตา
 ช้หูช้ฟันน้ำสัมาวะเป็นต้นด้วย.

๓๐๓. นิสฺสนฺทมาโนติ วิสฺสนฺทฺหนฺโต,^๒
 ปกฺขมฺรฺนฺโตติ อตฺโต. อาทีนา ปกาเรนาติ
 เอตฺถ อาที-สทฺเพน นาสีกาย สิงฺฆาณิกา,
 มุเชน เขไฟ, กทาจิ ปิตฺตํ, เสมฺหํ,
 โลหิตํ วมติ, วจฺจมคฺเคน อจฺจาโร,
 ปสฺสํวามคฺเคน ปสฺสํวาโว, สกฺลกาเย
 โลมฺกฺุเบหิ เสทชฺชุลิกาติ เอวํปการํ อสุจํ
 สงฺกณฺหนฺตาคี. "ปจฺมทิวเส"^๑ติ อิทํ
 นิสฺสนฺททิวสาเปกฺขาย วุตฺตํ. เตนาท

๓๐๓. บทว่า นิสฺสนฺทมาโน แปลว่า
 เวลาจะหลั่งออก, ความว่า เวลาจะ
 ไหลออก. ด้วยอาที-ศัพท์ ในบทว่า อาทีนา
ปกาเรนา(โดยประการว่า...เป็นต้น)นี้ ท่าน
 รวมเอาสิ่งสกปรกมีประการอย่างนี้ คือ
 ทางจมูกได้แก่น้ำมูก, ทางปากได้แก่น้ำลาย
 บางคราวก็น้ำดี, เสมหะ, โลหิต สิ่งที่ไม่
 สำรอก, ทางทวารหนักได้แก่อุจจาระ,
 ทางช่องปัสสาวะได้แก่น้ำปัสสาวะ, ทาง

^๑ ม. อ. ๑๔/๒๐๕, ข. ข. ๒๕/๒.

^๒ ฉ. วิสฺสวณฺโต.

คุณมฤเรื่อง ชันธุไร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"ทุคฺคิยทิวเส นิสฺสนฺเทนโต"^๑ติ. วิภูติตฺมโชติ ชุมนในกายทั้งสิ้นได้แก่น้ำเหงื่อคั่งนี้. ท่าน
ชีกุจฺฉาวเสน สงฺกฺจิตฺมุโข. เตนาท กล่าวคำว่า "ในวันแรก" นี้ เพิ่งถึงวันที่
"เชกฺคฺฉ"^๒ติ. มฺงฺกฺกฺโตติ วิมนกฺชาโต หลั่งออก. เพราะเหตุนั้นจึงกล่าวว่า "ใน
"อิมฺมปิ นาม โปเสมี"^๓ติ. รตฺโตติ วตฺถิ วันที่ ๒ เมื่อจะให้มันหลั่งออกไป" คั่งนี้.
วีย รงฺกฺชาเทน จิตฺตสฺส วิปริณามกฺกาเรน คำว่า สยฺวีหน้า ก็คือหน้าหงิกงอด้วยอำนาจ
ฉนฺทราเคน รตฺโต. กิตฺโตติ แห่งความรังเกียจ. เพราะเหตุนี้ท่านจึง
อภิกงฺขนสฺภาเวน อภิกิซฺชเนน กิตฺโต เคธิ กล่าวว่า "รังเกียจ" คั่งนี้. คำว่า
อาปนฺโน. คฺธิโต^๑ ทุมฺโมจฺนียภาเวน กระดากอาย คือเกิดไม่สบายใจว่า "ขึ้น
คฺธิโต^๒ วีย ตตฺถ ปฏฺิพฺพฺโต. มฺจฺฉิตฺติ ชื่อว่าแม้สิ่งนี้ เราก็อยังต้องดูแลอยู่" คั่งนี้.
รสฺตณฺหาย มฺจฺฉิ โมหิ อาปนฺโน. วิรตฺโตติ คำว่า ยฺนิตี ก็คือยฺนิตีด้วยฉนฺทราคะ ที่มีอาการ
วิกตฺราโค. อฏฺฏฺิยมาโนติ ทุกฺขิยมาโน. ทำจิตให้แปรไปต่าง ๆ คฺจฺฉิ ย้อมผ้าที่ทำผ้า
ทฺรายมาโนติ ลชฺชมาโน. เชกฺคฺฉมาโนติ ให้แปรไปต่าง ๆ ฉะนั้น. คำว่า ติค คือ
ทีเพนฺโต. ติค ด้วยความปรารถนา อันมีความมุ่งหวังเป็น
สภาวะ ได้แก่ถึงความโลภ. คำว่า ช้อง
คือมีใจผูกพันอยู่ในอาหารนั้น คฺจฺฉ ว่าช้องอยู่
เพราะภาวะที่เปลืองไค้ยาก. คำว่า สยฺบ
คือถึงความสยบ คือความลุ่มหลงด้วยตัณหา

^๑ ส. คติโต.

^๒ ฉ. คนฺธิโต.

ในรส. คำว่า หทัยนิตี คือไปปราศความ
ยินดี. คำว่า อิตัก คือเป็นทุกข์อยู่. บทว่า
ทราสมาโน แปลว่า ละอายอยู่. คำว่า
รังเกียจอยู่ คือตำหนิอยู่.

นพทวารเวทิตี ปากฏานัน มหนตานิ
วเสน วุตตัม, โลมกุปวิวเรหิปี สนนทเตวาคี.
นิตยตีติ อตตานิ อทสเสนโต นิกุหตี,
สงกุปตี^๑ วา. เอวนตี เอเกน ทวาเรน
ปเวสนัน อเนเกหิ ทวาเรหิ อเนกธา
นิกุขามัน, ปกาสนัน ปเวสนัน, นิกุหตี
นิกุขามนมนตี โสมนสสุชาเตน ปเวสนัน,
มงกุกุเตน นิกุขามัน, สารตเตน ปเวสนัน,
วิรัตเตน นิกุขามนมนตี อิมะหิ ปกาเรหิ.

คำว่า ทางทวาร ๔ ท่านกล่าวไว้
โดยเกี่ยวกับทวารใหญ่ ๆ ที่ปรากฏชัด, ย่อม
หลั่งออกทางช่องขุมขนทั้งหลายด้วย ที่เดียว.
คำว่า ย่อมหลีกเลี่ยง คือย่อมซ่อนเร้นไม่
แสดงตัว, หรือว่าย่อมระอา. คำว่า ตาม
ประการดังกล่าวมานี้ ก็คือตามประการเหล่านี้
คือการให้เข้าไปทางทวารเดียว การให้
ออกมาทางทวารทั้งหลายเป็นอันมาก โดย
อาการเป็นอเนก, เวลาให้เข้าไปก็ประกาศ
ให้รู้, เวลาให้ออกมาก็ซ่อนเร้น เวลาให้
เข้าไปก็เกิดปีติโสมนัส, เวลาให้ออกมา
ก็กระดากอาย, เวลาให้เข้าไปก็ยินดีนึก,
เวลาให้ออกมาก็หทัยนิตี ดังนี้.

^๑ ฉ. สงกุกุติ.

๓๐๔. ปริโภคกาเลปีติ ปิ-สทฺแทน
ปวิฏฺฐมตฺโตปิ นาม ปเวสนทวาริ เชคฺฉุจฺฉิ
กโรติ, ปเกว ลทฺถปริวาโส ปริปากบฺพุตฺโต
อิตรทวารานีติ ทสฺเสติ. เอส อาหาโร.
กนฺธทรณตฺถนฺติ วิสุสฺสนฺธาปนยนตฺถิ.
กายคฺคินาติ คหณิเตชานุกเตน กายสุสมานา.
แผนฺทเททฺทกนฺติ แผนฺทานิ อุฏฺฐเปตฺวา?
ปจิตฺวาติ ปริปากิ กนฺตฺวา. อุตฺตรมาโนติ
อุปฺปิลวนฺโต. เสมฺหาทีติ อาทิ-สทฺแทน
ปิตฺตาทีเก สงฺกฺคฺคาตี. กรีสํหาทีติ
อาทิ-สทฺแทน เสทฺชลฺลิกาทีเก. อิมานิ
ทวารานิ มุขาทินิ. เอกจฺจนฺติ ปสฺสวามคฺคิ
สนฺธาย วทตี. โจกฺขชาตिका ปน มุขาทินิ
โรวิทฺวา หตฺถิ ปน โรชนฺติเยว. ปน
เอกจฺจนฺติ วจฺจมคฺคิ. ทฺวิคฺคิขตฺตคฺคินฺติ
ทฺวิคฺคิขตฺติ, ติคฺคิขตฺติ วา. เอตฺถ จ
อาหารตฺถาย กมนฺปริเยสนานํ ปฏิกุลตา
อาหาเร ปฏิกุลตา วุตฺตา. ปริโภคสฺส

๓๐๔. ด้วย ปิ-ศัพท์ ในบทว่า ปริโภค-
กาเลปี (แม้ในเวลาทีปริโภค) ท่านแสดงว่า
ขึ้นชื่อว่าอาหารแม้สักว่าเข้าไปเท่านั้น ก็ทำ
ช่องทวารที่มันเข้าไปให้น่ารังเกียจได้, จะ
ป่วยกล่าวไปไยว่าอาหารที่ได้การอบถึงความ
ย่อยไป จะไม่ทำช่องทวารนอกนี้ให้น่า-
รังเกียจเล่า. บทว่า เอส ได้แก่อาหาร.
คำว่า เพื่อขจัดกลิ่น คือเพื่อขจัดกลิ่น
เหม็นคาว. คำว่า ไฟในกาย ได้แก่
ความร้อนในกาย ที่เป็นไปตามไฟธาตุย่อย
อาหาร. บทว่า แผนฺทเททฺก แปลว่า คั่งเป็น
ฟอง. คำว่า ย่อยไป คือถึงความย่อยไป.
บทว่า อุตฺตรมาโน แปลว่าเอ่อขึ้นมา. ด้วย
อาทิ-ศัพท์ ในบทว่า เสมฺหาที (มีเสมหะ
เป็นต้น) รวมเอาน้ำคี้เป็นต้นเข้าไว้. ด้วย
อาทิ-ศัพท์ ในบทว่า กรีสํหาที (มีอุจจาระ
เป็นต้น) รวมเอาน้ำเหม็นเป็นต้นเข้าไว้.
ชื่อว่า ทวารเหล่านี้ ได้แก่ทวารทั้งหลาย

๑ ฉ. อุฏฺฐเปตฺวา อุฏฺฐเปตฺวา.

คณิสฺสยโต, อาสยนิธานานํ คสมฺปนฺนโต, มีปากเป็นต้น. คำว่า บางทวาร ท่านกล่าว
 อิตเรสํ ตพฺพิการโตติ อัย วิเสโส หมายถึงช่องถ่ายปัสสาวะ. ก็คนผู้มีชาติ
 เวทิตพฺโพ. กิมิกฺขมาโวปี หิสฺส สะอาค แม้ชำระล้างทวารทั้งหลายมีปาก
 วิการปกฺเขเยว จเปตพฺโพติ. เป็นต้นแล้ว ก็ยังชำระล้างมืออีกเที่ยว.
 คำว่า บางทวาร อีกคำหนึ่ง ท่านกล่าว
 หมายถึงช่องทวารหนัก. คำว่า ๒-๓ ครั้ง
 คือ ๒ ครั้ง หรือ ๓ ครั้ง. ก็ในความซ้อน
 บัณฑิตพึงทราบความต่างกันดังนี้ คือความเป็น
 ปฏิกุลงแห่งการไปและการแสวงหา เพื่อ
 ประโยชน์แก่อาหาร ท่านกล่าวว่าเป็นความ
 เป็นปฏิกุลในอาหาร. ความเป็นปฏิกุลแห่ง
 การบริโภค ท่านกล่าวว่าเป็นความเป็นปฏิกุล
 ในอาหาร ก็โดยการที่มีอาหารนั้นเป็นที่
 อาศัย, ความเป็นปฏิกุลแห่งโกฏฐาสอันเป็น
 ที่อาศัยและที่สั่งสม ท่านกล่าวว่าเป็นความ
 เป็นปฏิกุลในอาหาร ก็โดยการที่มีความ
 เกี่ยวเนื่องกับอาหารนั้น, ความเป็นปฏิกุล
 แห่งอาการนอกนี้ ท่านกล่าวว่าเป็นความ
 เป็นปฏิกุลในอาหาร ก็โดยเป็นความวิการ
 (ความทำให้เป็นต่าง ๆ) แห่งอาหารนั้น

คุณพิน เอสมบุญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ดังนี้. ก็แม้ความเป็นอาหารของหมู่หนอน ก็พึงตั้งไว้ในฝ่ายความวิการ แห่งอาหารนั้นได้ ที่เดียวแล.

๓๐๕. ตี นิมิตตุนตี ยถาวตุเตหิ อากาเรหิ ปุนปุน มนสิกโรนุตสุส ปฏิกุลการวเสน อุกุฉิต্তิ กพพิงการาหาร- สณฺณิตฺติ ภาวนาย นิมิตฺตํ อารมฺมณํ, น อุกุคฺคหปฏิภาคนิมิตฺตํ. ยถิ หิ ตตฺถ อุกุคฺคหนิมิตฺตํ อุกุคฺคชฺเชยฺยุ, ปฏิภาคนิมิตฺเตนปิ ภวิตัพพํ. ๑ ตถา จ สติ อุกุคฺคชฺเชยฺยุ ๑ ฌานเนน ภวิตัพพํ, น จ ภวติ, กสมฺมา ? ภาวนาย นานาการโต, สภาวธมฺมภาเว จ กมฺมฏฺฐจฺจานสุส กมฺภีรภาวโต. เตนาน "กพพิงการาหารสุส สภาวธมฺมตายน กมฺภีรตตาทิ. เอตฺถ หิ ยถิปิ ปฏิกุลการ- วเสน ภาวนา ปวตฺตติ. ๑ ยะ ปน ธมฺเม อุกุคฺคชฺเชยฺยุ กพพิงการาหารปณฺณตฺติ, เต เอว

๓๐๕. คำว่า ซึ่งนิมิตนั้น คือ ซึ่ง อารมณที่ปรากฏด้วยอำนาจอาการที่เป็นปฏิกุล แห่งพระโยคาวจรผู้ใส่ใจอยู่ช้า ๆ ชาก ๆ โดย อาการทั้งหลายตามที่กล่าวแล้ว อันเป็นนิมิต แห่งภาวนาที่หมายรู้ว่า เป็นกพพิงการาหาร, ไม่ใช่อุคคหนิมิตหรือปฏิภาคนิมิต. ก็ถ้าหากว่า ในกพพิงการาหารนั้น อุกุคคหนิมิต พึงเกิดขึ้น ได้ไซ้, แม้ปฏิภาคนิมิตก็น่าจะมีได้. และ เมื่อเป็นอย่างนั้นได้ ก็น่าจะมีฌานที่ถึงอัปปนา แต่ก็มีไม่ได้, เพราะเหตุไร ? เพราะการ เจริญมีอาการต่าง ๆ, และเพราะกรรมฐาน มีความลึกซึ้ง โดยความเป็นสภาวธรรม. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เพราะความที่กพพิงการาหารเป็นอารมณ ที่

๑ ฉ. อุกุคคชฺเชยฺยุ.

ธมฺมา ปฏิญฺญา, น ปณฺตคฺคิตฺติ ลึกลง โดยความเป็นสภาวะธรรม" ดังนี้.
 ปฏิญฺญการคฺคทณฺมุเขน สภาวะธมฺเมเยว ก็ในกรรมฐานนี้ พระโยคีทำภาวนาให้เป็นไป
 อารพฺภ ภาวนาย ปวตฺตนโต, ด้วยอำนาจอาการที่เป็นปฏิญฺญาก็จริง. ถึง-
 สภาวะธมฺมานนฺจ สภาเวเนว คมฺภีรภาวโต อย่างนั้น บัญญัติว่ากพฬิงการาทาร เป็นไป
 น ตตฺถ ฌานํ อปฺเปตฺติ สกฺโกติ. คมฺภีรภาวโต อากัยธรรมเหล่าใด, ธรรมเหล่านั้นนั้นแหละ
 ทิ ปุริมสจฺจทฺวํยํ ทฺทฺทสฺส ชาตฺนฺติ. ยทิ เป็นปฏิญฺญ, ไม่ใช่บัญญัติ เพราะเหตุนี้ ฌาน
 อฺปจารสมาธินา จิตฺตํ สมาธิยตี, กณฺถ จึงไม่อาจจะถึงอุปนาได้ ในกรรมฐานนั้น
 กมฺมฏฺฐานํ "สณฺญา" อิจฺเจว โวหริยตีติ เพราะภาวนาเป็นไปปรารภสภาวะธรรม โดย
 อาท "ปฏิญฺญการคฺคทณฺมุเขน ปนา" ติอาทิ. การจับเอาอาการที่เป็นปฏิญฺญ เป็นช่องทาง
 นั้นเอง, และเพราะสภาวะธรรมทั้งหลายมี ความลึกซึ้ง โดยสภาวะที่เดียว. จึงอยู่
 ลึกลง ๒ ข้อแรก (ทุกข์, สมุทัย) ชื่อว่า เกิดเป็นของเห็นได้ยาก ก็เพราะมีความ
 ลึกลงแล. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า ถ้า หากจิตยอมตั้งมั่นโดยชอบ ด้วยอุปจารสมาธิ
 ไชรั, จะเรียกชื่อกรรมฐานว่า "สณฺญา" นั้นเทียบได้อย่างไร ดังนี้ จึงกล่าวว่า
"ก็สณฺญา... ด้วยอำนาจการถือเอาอาการ ที่เป็นปฏิญฺญ" ดังนี้ เป็นต้น.

คุณสิน เอมสมบุญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิทานิ อิมิสสา ภานาย อานิสเส บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
 หสเสตุ "อิมฺจ ปนา"ติอาทิ วุตฺต. อานิสฺสแห่งภานานี้ จึงกล่าวว่า "อิมฺจ
 รสคณฺหาชาติ มธฺราทิสฺวิสยาเย ตณฺหาเย. ปนา" คั้งนี้เป็นต้น. คำว่า จากรสคณฺหา คือ
ปฏิสฺยตีติ สงฺกฺจติ อเนกาการํ ตตฺถ จากคณฺหาที่มีรสทั้งหลาย มีรสหวานเป็นต้น
 ปฏิกฺกฺลตาย สณฺจิตฺตคา. ปฏิกฺกฺลตีติ อปสฺกฺกฺติ เป็นอารมณฺ. คำว่า ย่อมถอยกลับ คือย่อม
 น วิสฺรติ. ปฏิวตฺตตีติ นีวตฺตตี. งอกกลับ เพราะดำรงอาการเป็นอเนกแห่ง
กนฺตารนิตฺถรณฺคณฺธิโกติ มหโต พุพฺพิกฺข- ความเป็นปฏิกฺกฺลในอาหารนั้นไว้ได้. คำว่า
 กนฺตารสฺส นิตฺถรณฺคณฺธิโกติ. วิกตมฺโหติ ย่อมม้วนกลับ คือหลีกไป ได้แก่ไม่ช่านไป.
 มานมทาทีนํ อภาเว นิมฺมโ, คำว่า ย่อมหันกลับ คือหยุดไป. คำว่า กน
 มทาภาวคฺคหณฺเนเว จสฺส ทวณฺคณฺ- ผู้ต้องการข้ามที่กั้นคาน คือคนผู้มีประโยชน์
 วิญฺญาทีนํปิ อภาโว คหิตฺเตเววาคี ด้วยการข้ามที่กั้นคาน มีภิกษาหาได้ยาก ที่
 ญฺจพฺพํ. กพฺพิงการาหารปริณฺยามฺเขนาติ กว้างใหญ่. คำว่า ปราศจากความมัวเมา
 วุตฺตนเยน ปฏิกฺกฺลาการโต กพฺพิงการาหารสฺส คือไม่มีความเมา เพราะไม่มีความเมาคือ
 ปริจฺฉิซฺช ชานนทฺวาเรน. ปณฺจกามคณฺธิโก มานะเป็นต้น, พึงเห็นวาก็ด้วยศัพท์ว่าไม่มี
ราโคติ อนตฺิวตฺตนญฺเจเน ปณฺจกามคฺคณฺธิโก ความเมานั้นเทียว เป็นอันท่านถือเอาทั้ง
 นียุตฺโต ตปฺปโยชโน วา ราโค. ปริณฺฉิ ความไม่มีแห่งการเล่นการประดับ และการ
 สมตฺติกฺกมํ กจฺจติ. รสคณฺหาเย หิ สมฺมเทเว ตกแต่งเป็นต้น แห่งพระโยคีผู้นี้แล้วเทียว.
 วิตาย รูปคณฺหาทโยปิ วิตา เอว โหนฺติ คำว่า โดยช่องคือการกำหนดรู้กพฺพิงการาหาร
 โภชเน มตฺตคณฺคตาย อุกฺกํสคฺมนโต. สติ จ คือโดยการกำหนดแล้วรู้ กพฺพิงการาหาร
 วิสฺยิสมตฺติกฺกเม วิสโย สมตฺติกฺกนฺโต เอว โดยอาการที่เป็นปฏิกฺกฺล ตามนัยที่กล่าวแล้ว

คุณพิน เอสมบุญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โหตีติ อาท "โส ปณฺจกามคุณปริณญามเขน
รูปกขนธิ์ ปริชานาตี"ติ. รูปายตนาที่สุ
 ทธิ ปริณญ์ คจฺจนฺเตสุ ทณฺนิสฺสยภูตานิ,
 ตคฺคาทกา ปสาทา จ สุเขเนว ปริณญ์
คจฺจนฺตีติ. อปริปกฺกาที่ติอาทิสทฺเพน
 อาสนนิธานานมฺปิ สงฺกโท ทฺฏฺจพฺโพ. ตคฺค
 อปริปกฺกั ทาว อฺทริยเมว. อาสยคฺคทณฺเณ
 ปิตฺตเสมฺหปฺพฬโหิตานิ, ปริปกฺกคฺคทณฺเณ
 กรีสมฺตฺตานิ, ผลคฺคทณฺเณ เกสาทินิ
สพฺเพสึ ปริคฺคโท สิทฺโธ โหตีติ อาท
"กายคตาสติภาวนาปิ ปาริบริ คจฺจตี"ติ.
อสุภสฺสณฺญาตติ อสุภภาวนาย, อวิณฺญาณก-
อสุภภาวนานุโยคสฺสาตี อตฺโถ. อนฺุโลมปฏิบัติ
ปฏิบัติโน โหตี ปฏิบัติลาการคฺคทณฺเณ
กายสฺส อสุจิทฺคฺคณฺธเชคฺคจฺจนฺทาวสฺสลฺกฺขณฺโต.
อิมิ ปน ปฏิบัติคินฺตี อิมิ อาหาเร ปฏิบัติล-
สณฺญาทานิ. อมตปริโยสานตฺนติ
นิพฺพานนิฏฺจติ^๑ อาหาเร ปฏิบัติสณฺญาภาวนา-

เป็นช่องทาง. คำว่า ราคะอันประกอบใน
กามคุณ ๕ คือราคะอันประกอบในกามคุณ ๕
 หรือมีกามคุณ ๕ นั้นเป็นประโยชน์ โดย
 อรรถว่าไม่ผันไปได้. ชื่อว่า ย่อมถึงการ
กำหนดรู้ คือการก้าวล่วง. จริงอยู่
เมื่อ สัตตหาไปปราศ โดยชอบแล้วนั้น เทียว
แม้ ตัดหาที่เหลือมีรูปตัดหาเป็นต้น ก็ย่อมมีอัน
 ไปปราศด้วยนั้น เทียว เพราะความเป็นผู้รู้จัก
 ประมาณในโภชนะถึงความสูงส่ง. และเมื่อ
 มีการก้าวล่วงตัดหาที่มีอารมณ์ได้ ก็ย่อมมีอัน
 ก้าวล่วงอารมณ์ได้ด้วยที่เดียว เพราะเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "พระโยคินั้นย่อม
กำหนดรู้รูปขันธ์ โดยช่องทางคือการกำหนดรู้
กามคุณ ๕" ดังนี้. เป็นความจริงว่า เมื่อ
 รูปายตนะเป็นต้น ถึงการกำหนดรู้(การ
 ก้าวล่วง) ภูตรูปทั้งหลายอันเป็นที่อาศัยแห่ง
 รูปายตนะเป็นต้นนั้น, และประสาททั้งหลาย
 ที่ถือเอารูปายตนะเป็นต้นนั้น ก็ย่อมถึงการ

^๑ ส. นิพพานนิตถก.

สงขาคี อุปจารชุณานี ปาทกั กตุวา วิปัสสนี กำหนดรู้ได้โดยง่ายทีเดียว แล. ด้วยอาทิ-
วหุเขตฺวา นิพพานาธิกมฺนฺติ อตุโถ. ศัพท์ ในบทว่า อุปฺริปกฺกาติ (อาหารที่ยัง
 ไม่ย่อยเป็นต้น) พึงเห็นว่ารวมเอาทั้ง
 โภจฺจฺราสอันเป็นอาสยะและที่สังสม. ในคํานั้น
 ก่อนอื่นวัตถุที่ยังไม่ย่อย ก็ให้แก่อาหารใหม่
 นั้นเอง. ด้วยศัพท์ว่า อาสยะ (โภจฺจฺราสอัน
 เป็นอาสยะ) เป็นอันสำเร็จการกำหนด
 ถือเอาน้ำดี เสมหะ น้ำหนอง และโลหิต,
 ด้วยศัพท์ว่า ปริปกฺก (อาหารที่ย่อยแล้ว)
 เป็นอันสำเร็จการกำหนดถือเอาอุจจาระและ
 น้ำปัสสาวะ, ด้วยศัพท์ว่า ผล เป็นอันสำเร็จ
 การกำหนดถือเอาโภจฺจฺราสทั้งปวง มีผม
 เป็นต้น เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าววว่า "แม้
กายคตาสติภาวนา ก็ย่อมถึงความบริบูรณ์ได้"
 ดังนี้. คำว่า ต่อสุภัสสฺสญฺญา คือต่อสุภ-
 ภาวนา, ความว่า ต่อการประกอบเนื่อง ๆ
 ซึ่งการเจริญสุภอันหาวิญญานมิได้. ชื่อว่า
เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติอันอนุโลม ก็โดยการ
 กำหนดภาวะที่ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นน่า-
 รังเกียจแห่งร่างกาย โดยการถือเอาอาการ

คุณพิน เอสมบุญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ที่เป็นปฏิกุล. คำว่า ข้อปฏิบัติ นี้คือการเจริญ
 ปฏิกุลสัญญาในอาหารนี้. คำว่า มีมตธรรม
เป็นที่สุด คือมีพระนิพพานเป็นที่จบลง
 ความว่า มีการกระทำอุปจารณานที่เรียกว่า
 อหาเรปฏิกุลสมาทานาให้เป็นบาท เจริญ
 วิปัสสนาจนบรรลุพระนิพพาน.

อหาเรปฏิกุลสมาทานา^๑ นิฏฐิตา.

จบ การพรรณนาอหาเรปฏิกุลสมาทานา.

จตุธาตววจฐานภาวนาวินัยนา

พรรณนาการเจริญจตุธาตววจฐาน

๓๐๖. "เอกัง ววจฐานนติ เอวัง
นิทเทสุสส จตุธาตววจฐานสส ภาวนา-
นิทเทโส อนุปตโต"ติ อุตเทโส นาม
 นิทเทสุโส มุหุมชฌนปณณาพาลุลลโต, อากโต
 จ ภาโร อวสสึ วทิตพุโพติ กตฺวา วุตฺตํ.
 ตตฺถ สติปิ วิสยเมเทน ววจฐานสส เมเท

๓๐๖. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "นิเทศ
แห่งการเจริญจตุธาตววจฐาน ที่ท่านแสดงไข
ไว้อย่างนี้ว่า ววจฐาน ๑ ครั้ง ถึงแล้วโดย
ลำดับ" ครั้ง. เพราะทำไว้ในใจว่า ขึ้นชื่อว่า
อุเทศ (คำยกขึ้นแสดง) ก็มีนิเทศ(คำ
 แสดงไข)เป็นความหมาย เพราะส่วนมาก

^๑ ก. อหาเรปฏิกุลสมาทานา.

วฏฐานภาวสามณเณ ปน ตํ อภินันํ กตฺวา บุคคลเป็นผู้มีปัญญาอ่อนและมีปัญญาปานกลาง,
 วุตฺตํ "เอกํ วฏฐานนุ"ติ, ปุพฺพภาเค ฐา นันเป็นภาระมาแล้วก็ต้องแบกหามไป เป็น
 สติปิ วิสยเภท อตฺถสัทฺธิยํ ตสฺส แน่แท้ ดังนี้. ในคํานั้น แม้เมื่อวฏฐาน
 เอกวิสยตาวาติ "เอกํ วฏฐานนุ"ติ วุตฺตํ. (การกำหนด) จะมีความต่างกัน ตามความ
 ยถา หิ ทฺวตฺตํสากาเร กมฺมํ กโรนฺตสฺส ต่างกันแห่งอารมณ์อยู่ ถึงกระนั้น ท่านก็ทำ
 โยคิโน ยถิปี ปุพฺพภาเค วิสุํ วิสุํ วฏฐานนั้นไม่ให้ต่างกัน เพราะความที่
 โภจฺจาเสสุ มนสิกาโร ปวตฺตติ, อปรภาเค เสมอเหมือนกันด้วยความเป็นวฏฐาน กล่าว
 ปน เอกสฺมึ ชเณ เอกสฺมึเยว โภจฺจาเส ว่า "วฏฐาน ๑" ดังนี้, อีกอย่างหนึ่ง
 อตฺถสัทฺธิ โหติ, น สพฺเพสุ, เอวมิธาปีติ. ในตอนต้น แม้ว่าจะมีความต่างกันแห่งอารมณ์
 ตตฺถ ลียา : ยถา ปฏิญฺญาภาวสามณเณ อยู่ (แต่) ในคราวสำเร็จประโยชน์ วฏฐาน
 ทฺวตฺตํสาการกมฺมญฺจาเน อเภทโต มนสิกาโร นั้น ก็มีอารมณ์เดียวเท่านั้น เพราะเหตุนี้
 ปวตฺตติ, เอวํ อธิ ธาตุภาวสามณเณ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "วฏฐาน ๑"
 อเภทโต มนสิกาโร ปวตฺตติ "เอกํ ดังนี้. เหมือนอย่างว่า สำหรับพระโยคี
 วฏฐานนุ"ติ วุตฺตนฺติ ? นยิทเมว. ตตฺถ ผู้ทำงานในอาคาร ๓๒ ในตอนต้น ๆ
 หิ ปณฺณตฺตํสมตฺตํกมฺโต ปญฺจาย ปฏิญฺจลวเสเนว มนสิการย่อมนั้นไปในโกฏฐาสทั้งหลาย เป็น
 สพฺพตฺถ มนสิกาโร ปวตฺตเตตฺตํ, อธิ ปน แต่ละโกฏฐาสก็จริง, แต่ในตอนหลังจะมีอัน
 สภาวสลกฺขณโต ธาตุโย มนสิกาตฺตพฺพา, สำเร็จประโยชน์ได้ ในขณะเดียว ก็เฉพาะ
 น ธาตุภาวสามณเณโต. เตเนวาท ในโกฏฐาสเดียวเท่านั้น, ไม่ใช่ในโกฏฐาส
 "สภาวปลกฺขณวเสน สนฺนิฏฺฐานนุ"ติ. ก็ ว่า ทั้งหมด ฉันทิ, แม้ในกรรมฐานนี้ ก็ฉันทิ
 เอเตน ปปฺภเจเน, อญฺเณหิ เอกุณฺจตฺตํพีสาย เหมือนกันแล. ในความชัอนั้น น่าจะมี

บุคคลเป็นผู้มีปัญญาอ่อนและมีปัญญาปานกลาง,
 อันเป็นภาระมาแล้วก็ต้องแบกหามไป เป็น
 แน่แท้ ดังนี้. ในคํานั้น แม้เมื่อวฏฐาน
 (การกำหนด) จะมีความต่างกัน ตามความ
 ต่างกันแห่งอารมณ์อยู่ ถึงกระนั้น ท่านก็ทำ
 วฏฐานนั้นไม่ให้ต่างกัน เพราะความที่
 เสมอเหมือนกันด้วยความเป็นวฏฐาน กล่าว
 ว่า "วฏฐาน ๑" ดังนี้, อีกอย่างหนึ่ง
 ในตอนต้น แม้ว่าจะมีความต่างกันแห่งอารมณ์
 อยู่ (แต่) ในคราวสำเร็จประโยชน์ วฏฐาน
 นั้น ก็มีอารมณ์เดียวเท่านั้น เพราะเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "วฏฐาน ๑"
 ดังนี้. เหมือนอย่างว่า สำหรับพระโยคี
 ผู้ทำงานในอาคาร ๓๒ ในตอนต้น ๆ
 มนสิการย่อมนั้นไปในโกฏฐาสทั้งหลาย เป็น
 แต่ละโกฏฐาสก็จริง, แต่ในตอนหลังจะมีอัน
 สำเร็จประโยชน์ได้ ในขณะเดียว ก็เฉพาะ
 ในโกฏฐาสเดียวเท่านั้น, ไม่ใช่ในโกฏฐาส
 ทั้งหมด ฉันทิ, แม้ในกรรมฐานนี้ ก็ฉันทิ
 เหมือนกันแล. ในความชัอนั้น น่าจะมี

คุณศุภชัย ระวังนาม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมคัมภีร์ ป.ท.๕-๕

กมฺมฏฺฐาเนหิ อสฺสํสฺสํ จตุธาตฺวฏฺฐานํ นาม
 เอกํ กมฺมฏฺฐานนฺติ ทสฺเสตฺถ "เอกํ
 วฏฺฐานนฺ"ติ วุตฺตนฺติ ฏฺฐพฺพ. "จตุธาตฺ-
 วฏฺฐานสฺส ภาวานิทฺเตโส"ติ กสฺมา
 วุตฺตํ, ๑ นนุ จตุธาตฺวฏฺฐานสฺส เกเพน
 วฏฺฐานํ ภาวนา^๑ สกึ ปวตฺตํ ปน
 วฏฺฐานํ, ทสฺส พุทฺธกาโร ภาวนาติ
 วจนเกเพน วุตฺตํ. กถํ ปน ภาวนา
 นิตฺทิสฺสยติ ทสฺสา วจฺโจจราติกฺกนฺตภาวโตติ ?
 นายํ โทโส ภาวนญฺเจ ภาวนาโวหารโต.
 ภาวนญฺโส หิ กมฺมฏฺฐานปริคฺคโท อธิ
 "ภาวนา"ติ อธิปเปโต.

คำถามว่า : (เหมือนอย่างว่า) ในกรรมฐาน
 คืออาการ ๓๒ มนสิการย่อมเป็นไปโดยไม่
 ต่างกัน เพราะความที่เสมอเหมือนกัน ด้วย
 ความเป็นปฏิกูล ฉันทิ, แม้ในกรรมฐานนี้
 มนสิการก็ย่อมเป็นไปโดยไม่ต่างกัน เพราะ
 ความเสมอเหมือนกัน ด้วยความเป็นธาตุ
 ฉันทิ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า
 "วฏฺฐาน ๑" ดังนี้หรือ ? ขอเฉลยว่า ข้อนี้
 ว่าเป็นอย่างนั้นไม่. เพราะว่า ในกรรมฐาน
 คือ อาการ ๓๒ นั้น จับตั้งแต่การก้าวล่วง
 บัญญัติ พระโยคีต้องทำมนสิการให้เป็นไปใน
 อาการทั้งปวง โดยเกี่ยวเป็นปฏิกูลอย่าง-
 เดียวเท่านั้น, ส่วนในกรรมฐานนี้พระโยคี
 ต้องมนสิการธาตุทั้งหลาย โดยสภาวะและ
 ลักษณะของตน, ไม่ใช่โดยความเป็นของ
 เสมอเหมือนกัน ด้วยความเป็นธาตุ. เพราะ
 เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ได้แก่การตัดสินใจ
 โดยเกี่ยวกับเข้าไปกำหนดสภาวะ" ดังนี้.

๑-๑ ฉ. นนุ จตุธาตฺวฏฺฐานํ ภาวนาว?
 สจฺจํ ภาวนาว.

อีกอย่างหนึ่ง ประโยชน์อะไรด้วยการพูด
 เย็นเยื่ออยู่นี้เล่า, ฟังเห็นว่า ท่านประสงค์
 แสดงว่า กรรมฐานอย่างหนึ่ง ไม่ปะปนด้วย
 กรรมฐาน ๓๙ เหล่าอื่น ชื่อว่าจตุธาต-
 ววัฏฐานมีอยู่ดังนี้ จึงกล่าวว่า "เอก
 ววัฏฐาน (ววัฏฐาน ๑)" ดังนี้. ถามว่า
 เพราะเหตุไร ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "จตุธาตววัฏฐานสุส ภาวานันทุเทโส (นิเทศ
 แห่งการเจริญจตุธาตววัฏฐาน)" ดังนี้เล่า,
 การกำหนดก็คือภาวานันนั่นเอง โดยความ
 ต่างกันแห่งจตุธาตววัฏฐานมิใช่หรือ ? ขอ
 เฉลยว่า ท่านกล่าวไว้ก็เพราะคำพูดมีความ
 ต่างกันอยู่ว่า ชื่อว่า ววัฏฐาน (การกำหนด)
 เป็นไปคราวเดียว, การกระทำให้มากซึ่ง
 ววัฏฐานนั้น ก็ชื่อว่า ภาวนา(การเจริญ).
 หวังว่า ท่านจะแสดงไขภาวนาได้อย่างไร
 เพราะความที่ภาวานัน ล่วงพ้นอารมณ์ทาง
 วิจิตร ? เฉลยว่า ชื่อนี้ไม่เป็นความผิด
 หลอก เพราะบัญญัติว่าภาวนาเป็นไปใน
 ความหมายว่า เจริญ. จริงอยู่ การกำหนด

คุณศุภชัย ระวังนาม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ถือเอากรรมฐาน อันมีความหมายว่าเจริญ
ท่านประสงค์ว่า "เป็นภาวนา" ในที่นี้.

สภาวะปลุกขณวเสนาติ กกุขพัตตะทาติกัสส
สลกขณสฺส อุปธารณวเสน. อิทํ ทิ
กมฺมฏฺฐานํ ปจฺจวิกสิณาทิกมฺมฏฺฐานํ วิย น
ปณฺณตฺติมตฺตสลกขณวเสน, นิลกสิณาทิ-
กมฺมฏฺฐานํ วิย น นีลาทิวณฺณสลกขณวเสน,
นาปิ วิปัสสนากมฺมฏฺฐานํ วิย สงฺขารานํ
อนิจฺจตาทิสามณฺณลกขณสลกขณวเสน ปวตฺตติ,
อถ โข ปจฺจวาทินิ สภาวสลกขณวเสน
ปวตฺตตีติ. เตน วุตฺตํ "สภาวะปลุกขณ-
วเสนา"ติ. กกุขพัตตะทาติกัสส สลกขณสฺส
อุปธารณวเสนาติ อตฺถโถ. สนฺนิฏฺฐานนฺติ
ฅานวินิจฺจโย เวทิตฺตพฺโพ, น เยวาปนก-
วินิจฺจโย, นาปิ วิตกฺกาทิวินิจฺจโย.
ธาทฺตมนสิกาโรติ ธาทฺตฺสฺส มนสิกาโร, จตฺสฺสโส
ธาทฺตฺโย อารพฺก ภาวนา มนสิกาโรติ
อตฺถโถ. กาทพฺพโต กมฺมํ โยคิโน สฺขวิเสสานํ
การณภาวโต จานณฺจาทิ กมฺมฏฺฐานํ,

คำว่า โดยเกี่ยวกับเข้าไปกำหนด
สภาวะได้ ก็โดยเกี่ยวกับการเข้าไปทรงไว้
ซึ่งลักษณะของตนมีลักษณะที่แข็ง เป็นต้น .
จริงอยู่ กรรมฐานนี้จะได้เป็นไปโดยเกี่ยวกับ
การกำหนดเพียงบัญญัติ เหมือนอย่าง
กรรมฐานมีปฐมวิกสิณเป็นต้น ก็หาไม่, จะได้
เป็นไปเกี่ยวกับการกำหนดสี่ มีสี่เชี่ยวชาญเป็นต้น
เหมือนอย่างกรรมฐาน มีนिलกสิณเป็นต้น
ก็หาไม่, ทั้งจะได้เป็นไปโดยเกี่ยวกับการ
กำหนดสามัญลักษณะ มีความเป็นของไม่เที่ยง
เป็นต้นแห่งสังขารทั้งหลาย เหมือนอย่าง
วิปัสสนากรรมฐาน ก็หาไม่, แต่ที่ว่า ย่อม
เป็นไปโดยเกี่ยวกับ การกำหนดสภาวะแห่ง
ธาทุ ๔ มีปฐมวิธาทุเป็นต้น แล. เพราะ
เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "โดยเกี่ยวกับ
เข้าไปกำหนดสภาวะ" ดังนี้. ความว่า โดย
เกี่ยวกับเข้าไปทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน มี

คุณศุภชัย ระวางนาม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อติสังเขปปฏิกุเขปมุเขน สภมาโน
 วิตุถารภาโค, ทัง วิตุถารนยฺนุโตคธเมว
 กตฺวา วุคฺคํ "ทฺวิธา อากตฺนุ"^๑ติ. เอวญฺ
 กตฺวา "นาตติทิกฺขปณฺณสฺส ธาตุกมฺมฏฺฐานิกสฺส
 วเสน วิตุถารโต อากตฺนุ"^๒ติ อิทฺถญฺ วจัน
 สมตฺถิตํ โหติ. "มหาสติปฏฺฐาเน"^๓ติ จ
 อิทํ นิสฺสนมตฺตํ ทฺฐุทฺทํ, สติปฏฺฐาเน^๔-
กายคตาสติสฺสุตฺตา^๕ทิสฺสปี ตเถว อากตฺตฺตา.
ราหุโลวาเทติ มหาราหุโลวาเท.^๖
ธาตฺวิมฺงฺเกติ ธาตฺวิมฺงฺกสฺสุตฺเต,^๗ อภิชฺมฺเม
 ธาตฺวิมฺงฺเก^๘ จ.

๒ ประการ" ตั้งนี้แล้ว, ในธาตุวิมังกสูตร
 จตุธาตฺวัญฺฐาน มาแล้วโดยเกี่ยวกับเป็น
 อย่างไม่สังเขปและพิสดารเกินไป เพราะ
 ฉะนั้น ท่านก็น่าจะกล่าวว่า "มาแล้วโดย
 ๓ ประการ" มิใช่หรือ ? ตอบว่า ไม่น่าจะ
 กล่าวว่ามาแล้วโดย ๓ ประการหรอก,
 เพราะแม้ในธาตุวิมังกสูตรนั้น ท่านได้กระทำ
 การครอบคลุมเอาธาตุภายในทั้งหลายไว้ไม่มี
 เหลือโดยประเภที่แล้ว, และเพราะได้
 กำหนดถือเอาธาตุภายนอกทั้งหลาย ไว้แล้ว.
 อีกนัยหนึ่ง ในคำว่า มาแล้วโดย ๒ ประการ
 นี้ บัณฑิตอย่าพึงถือเอาเป็นข้อกำหนดแน่นอน
 อย่างนี้ว่า มาแล้วโดย ๒ ประการเท่านั้น,
 แต่ทว่าพึงถือเอาว่า มาแล้วทีเดียว โดย
 ๒ ประการ ตั้งนี้เถิด, การรวบรวมประการ

^๑ ที. มหา. ๑๐/๓๒๘.

^๒ ม. ม. ๑๒/๑๐๕.

^๓ ม. ม. ๑๓/๑๓๕.

^๔ ม. อ. ๑๔/๔๓๔.

^๕ อภิ. วิ. ๓๕/๑๐๑.

แม่ที่ ๓ เป็นอันสำเร็จแล้วด้วยคำว่า มาแล้ว โดย ๒ ประการนั้น. ก็นัยที่เป็นอย่างไม่สังเขปและพิสดารเกินไปนั้น พึงเห็นว่าท่านรวมไว้แล้ว โดยเกี่ยวกับร้อยติดอยู่ในคำว่า "สังเขปโต จ วิตุถารโต จ (โดยสังเขปและโดยพิสดาร)" นี้, หรือรวมไว้ด้วย จ-ศัพท์ นั้นเอง. อีกนัยหนึ่ง ส่วนที่เป็นอย่างพิสดาร ที่หาได้อยู่ โดยนัยที่เป็นอย่างไม่สังเขปและพิสดารจนเกินไป โดยการปฏิเสธส่วนที่เป็นอย่างสังเขปจนเกินไปเป็นช่องทางใด, ท่านทำส่วนที่เป็นอย่างพิสดารนั้น ให้เนื่องอยู่ในนัยพิสดารอย่างเดียว กล่าวว่ "มาแล้วโดย ๒ ประการ" ดังนี้. ก็คำว่า "มาแล้วโดยพิสดาร โดยเกี่ยวกับพระโยคีผู้เจริญจตุกรรมฐาน ซึ่งเป็นผู้มีปัญญาไม่กล้านัก" ดังนี้ นี้ จะมีอันใช้ได้ก็เพราะได้ทำอธิบายอย่างนี้. อนึ่งคำว่า "ในมหาสติ-ปฏิฐานสูตร" นี้ บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นเพียงอุทาหรณ์, เพราะที่มาแล้ว แม้ในสติปฏิฐาน-สูตร และกายคตาสติสูตร เป็นต้น ก็อย่างนั้น

คุณภักดา ลีมพงษ์สุข, คุณหญิงชิว แซ่ลิ้ม และบุตร-ธิดา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เหมือนกัน. คำว่า ในราหูโลวาหสูตร คือ
ในมหาราหูโลวาหสูตร. บทว่า ธาคูมิ้งเค
คือในธาคูมิ้งคสูตร และในธาคูมิ้งค์ ใน
พระอภิธรรม.

กามิ มหาสติปฏฺฐาเน^๑ อตฺถน
อุปมํ ปริวาเรตฺวา เทสนา อาคตา, อุปมา
จ นาม ยาวเทว อุปเมยฺยตฺถวิภาวนตฺถาติ
อุปมํ ทาว ทสฺเสตฺวา อุปเมยฺยตฺถํ วิภาเวตฺถํ
"เสยฺยถาปี"ติอาทินา ปาฬิ อานิตา.
กสฺมา ปเนตฺถ ธาคูวเสน, ตตฺถปิ
จตุมหากฺขทวเสน กมฺมฏฺฐานนิตฺเตโส กโตติ ?
^๒
อตฺถสฺสอณฺตาสนฺทสฺสนตฺถํ เอตฺถ ธาคูวเสน,
ตตฺถาปี โอฟาริกฺภาเวน สฺปากฏฺทาย,
เอกจฺจเวเนยฺยชนจริตานุกุลตฺาย จ มหาภูต-
วเสน กมฺมฏฺฐานนิตฺเตโส กโตติ
เวทิตฺพุโพ. ตตฺถ ปจฺวีธาคูติอาทิสฺ

ในมหาสติปฏฺฐานสูตร เทศนามาแล้ว
กระทำอุปมาให้แวดล้อมไป กับเนื้อความ
ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ชนชื่อว่าอุปมา (เรื่อง
เปรียบเทียบ) ก็มีประโยชน์เพียงเพื่อ
เปิดเผยอรรถแห่งอุปไมย (เรื่องที่พึงใช้อุปมา
เปรียบเทียบ) นั้นเทียว เพราะเหตุนั้น ท่าน
อาจารย์ประสงค์แสดงอุปมาก่อน แล้วจึง
เปิดเผยอรรถแห่งอุปไมย จึงนำพระบาลีมา
ด้วยคำว่า "เสยฺยถาปี" เป็นต้น. ถามว่า
เพราะเหตุไร ในมหาสติปฏฺฐานสูตรนี้
พระองค์ทรงทำการแสดงไขกรรมฐาน โดย
เกี่ยวกับเป็นธาคู(และ)แม้ในสูตรนั้น ก็ทรง

^๑ ที. มหา. ๑๐/๓๒๘.

^๒ ฉ. สตฺต....

๑ ธาตุจฺโจ นาม สภาจฺโจ, สภาจฺโจ นาม ทำการแสดงไขไว้โดยเกี่ยวกับเป็นมหาภูต ๔
 สฺญตฺจฺโจ, สฺญตฺจฺโจ นาม นิสฺสฺตฺจฺโจ. เล่า ? ตอบว่า ฟังทราบว่า ในมหาสติ-
 เอว สภาวสฺญตฺนนิสฺสฺตฺจฺโจ เชน ปจฺวีเยว ปฐฺฐานสฺตฺรณํ ทรงทำการแสดงไขกรรมฐาน
 ธาตุ ปจฺวีธาตุ. อาโปธาตุอาทิสฺปิ เอเสว ไขไว้ โดยเกี่ยวกับเป็นธาตุ เพื่อแสดงความ
 นโย. ปจฺวีธาตุติ สหชฺรูปธมฺมานํ ปติจฺจฺสา เป็นของว่างเปล่าจากอตฺตา, แม้ในสฺตฺรณํ
 ธาตุ, ตถา อาโปธาตุติ อาปนฺนธาตุ, ทรงทำการแสดงไขไว้ โดยเกี่ยวกับเป็น
เตโชธาตุติ ปรีปาจนธาตุ, วาโยธาตุติ มหาภูต เพื่อความปรากฏชัดเจน โดยความ
 วิตฺถมฺภานธาตุติ เอวเมตฺถ สฺมาโส, เป็นของหยาบ และเพื่อความเป็นกรรมฐาน
 ภาวตฺถ โฉ เวทิตฺโพ. อยเมตฺถ ที่อนุกุลต่อจริตของเวไนยชนบางพวก. ในคำ
 สงฺเขโป, วิตฺถาโร ปน ปรีโต อากมิสฺสฺติ. เหล่านั้น ชื่อว่า อรรถว่าเป็นธาตุ ในคำว่า
ปจฺวีธาตุ เป็นต้น ใ้แก่อรรถว่าเป็นสภาวะ, ชื่อว่าอรรถว่าเป็นสภาวะ ใ้แก่อรรถว่าเป็น
 ของว่างเปล่า, ชื่อว่าอรรถว่าเป็นของ
 ว่างเปล่า ใ้แก่อรรถว่าไม่ใช่สัตว์. ธาตุคือ
 ปจฺวี ชื่อว่า ปจฺวีธาตุ เพราะอรรถว่าเป็น
 สภาวะ เป็นของว่างเปล่าและไม่ใช่สัตว์ ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้. แม้ในอาโปธาตุ เป็นต้น

๑ ฉ. ธาตุตฺถ โฉ นาม สภาวตฺถ โฉ. สพฺพตฺถ
 เยภฺยฺเยน ทิสฺสฺติ.

ก็มีนัยนี้แหละ. คำว่า ปฐวีธาตุ ได้แก่ธาตุอันเป็นที่ตั้งแห่งรูปธรรมทั้งหลาย ที่เกิดร่วมกัน, อย่างนั้นเหมือนกัน คำว่า อาโปธาตุ ได้แก่ธาตุที่ชุ่มซาบ, คำว่า เตโชธาตุ ได้แก่ธาตุที่ทำให้ย่อย, คำว่า วาโยธาตุ ได้แก่ธาตุที่ผลัดกัน ฟุ้งทราบคำสมาส, และ ความหมายในความเป็นธาตุ ในบรรดาธาตุเหล่านี้ ตามประการที่กล่าวมาอย่างนี้เกิดขึ้นเป็นความสังเขปในคำพูดเหล่านี้, ส่วนความพิสดารจักมาถึงข้างหน้า.

เอว ติกขปณฺณสสาติอาทิสฺ เอวนฺติ
 ยถาสฺสตีติ ปาฬี ปจฺจามสฺสตี. นาติติกขปณฺณสส
 วิตุถารเทสนาติ กตฺวา อาห
 "ติกขปณฺณสสา"ติ. ยถา วตฺถยุคิ อรหตีติ
 วตฺถยุคิโก, เอว ธาตุกมฺมฏฺฐานํ อรหตี,
 ธาตุกมฺมฏฺฐานนฺปโยชโนติ วา ธาตุ-
 กมฺมฏฺฐานนิกโก, ตสฺส ธาตุกมฺมฏฺฐานนิกสฺส.

ด้วยคำว่า เอว (อย่างนี้) ในคำว่า เอว ติกขปณฺณสส (ซึ่งเป็นผู้มีปัญญากล้าอย่างนี้) ท่านเจาะจงเอาพระบาลี ตามที่ทรงแสดงไว้. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า เทศนาโดยพิสดาร ทรงกระทำไว้ก็สำหรับพระโยคีผู้มีปัญญาไม่กล้านัก ดังนี้ จึงกล่าวว่า "ซึ่งเป็นผู้มีปัญญากล้า"ดังนี้. (เปรียบเหมือนว่า) บุคคลชื่อว่าวัตถยุคิกะ เพราะอรรถว่าควรซึ่งผ้าคู่ ฉนฺใด, พระโยคีก็ชื่อว่าธาตุ-

คุณวิเชียร คุณรัชนี กิมาวงค์ และบุตร-ธิดา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กัมมัฏฐานิกะ เพราะอรรถว่าควรซึ่งธาตุ-
กรรมฐาน, หรือมีประโยชน์ด้วยธาตุ-
กรรมฐาน ฉะนั้น, ได้แก่ พระโยคีผู้เป็น
ธาตุกัมมัฏฐานิกะ นั้น.

เจโกติ ตัมสมณาย กุสโล, บพว่า เจโก ได้แก่เป็นผู้ฉลาดใน
ยถาชาเต สุนสมิ^๑ นงกุญชรวิสาณาทิวนุเต^๒ สัมมัญญานัน ๑, ได้แก่เป็นผู้รู้ว่าในโคที่มีทาง
อฏฐิมิสาทิววยวสมุทาเย อวิทตเต และเขาแหลมคมตามที่เกิด บนเขียง เมื่อ
กาวิสมณณา, น วิทตเต, วิทตเต ปน ยังไม่ตัดแบ่งส่วนที่รวมกันอยู่ โดยเป็นส่วน
อฏฐิมิสาทิววยวสมณณาติ ชานนโก. ย่อย ๆ มีกระดูก เนื้อเป็นต้น ก็ย่อมมีสัมมัญญา
โคฆาตโกติ ชีวิทตถาย คุนัน ฆาตโก. ว่าโค, เมื่อได้ตัดแบ่งแล้ว ก็ไม่มีสัมมัญญา
อนเตวาสิติ กมฺมกรณวเสน ตสฺส สมิปวาสิ ว่าโค, แต่ว่า เมื่อได้ตัดแบ่งแล้ว ก็มีสัมมัญญา
ตสฺส ตุนิสฺสาย ชีวนโต. วินิวิชฺฌิตวาติ ว่าส่วนย่อยมีกระดูกและเนื้อเป็นต้น. คำว่า
เอกสมิ จาเน อณฺถ วินิวิชฺฌิตวา. คนฆ่าโค คือคนฆ่าโค เพื่อประโยชน์แก่
มหาปถานัน เวมชฺฌญฺจานสงฺขาเตติ จตุนัน การเลี้ยงชีพ. บพว่า ลูกมฺโ ได้แก่คนผู้อยู่
มหาปถานัน ตาย เอว วินิวิชฺฌญฺจาน- ใกล้เขาโดยเกี่ยวกับกระทำการงาน เพราะ
สงฺขาเต. ยสฺมา เต จตฺตาโร มหาปถา เลี้ยงชีพอยู่ด้วยอาศัยการทำงานนั้น ของ
จตุหิ ทิสาทิ อาคนฺตฺวา สโมหิตา วีย คนฆ่าโค นั้น. คำว่า แหง คือแหงโคตัวหนึ่ง

^๑ ฉ. ฐนสมิ.

^๒ ลี. สาณานงกุญชรวิสาณาทิวนุเต.

คุณเพ็ญ ตั้งสมบุรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปณิธานนฺติ อธิปฺเปตฺนฺติ อาท "ยถาจิตตฺตาว
ยถาปณฺธิตฺนฺ"ติ. จิตฺนฺติ วา กายสฺส
 จานสงฺขาตอริยาปถสฺมาโยคปริทีปํ. ปณฺธิตฺนฺติ
 ตทฺถอริยาปถสฺมาโยคปริทีปํ. จิตฺนฺติ
 วา กายสงฺขาตานิ รุปมฺมานํ ตสฺมี
 ตสฺมี ขณฺเ สกฺกิจฺจวเสน อวฺกุจฺจานปริทีปํ.
ปณฺธิตฺนฺติ ปจฺจยกฺกิจฺจวเสนาคิ อวฺมุเปตฺถ
 อตฺถโถ เวทิตฺทฺโพ. ธาตฺตฺสตี ธาตุํ ธาตุํ
 ปจฺจวาทิธาตฺตํ วิสฺสุํ วิสฺสุํ กตฺวา. ปจฺจเวกฺขตฺตี
 ปติ ปติ อเวกฺขติ ฅาณจกฺขณา วิญฺญฺชฺชิตฺวา
 ปสฺสตี.

จา-ศัพท์ (จา-ธาตุ) มีอรรถว่าปฏิเสช
 การเดิน, แต่ว่าในที่ตรงประสงค์ จิต-ศัพท์
 ที่บอกให้รู้ถึงอาการเป็นไปแห่งรูปกาย โดย
 อาการใดอาการหนึ่ง เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "จิตฺนํ อริยาปถานํ
เยน เกนจิ อากาเรน จิตตฺตา ยถาจิตํ
 (ตามที่ตั้งอยู่ เพราะตั้งอยู่โดยอาการใด
 อาการหนึ่ง แห่งอริยาบถ ๔)" ดังนี้. ในคำ
 เหล่านั้น คำว่า โดยอาการ คือโดยอาการ
 เป็นไปแห่งรูปกายมีอาการอื่นเป็นต้น. จริงอยู่
 อาการทั้งหลายมีการอื่นเป็นต้น ท่านเรียกว่า
 "อริยาบถ" เพราะความเป็นที่ตั้งแห่ง
 ความเป็นไปของกิริยาทางกาย ที่เรียกว่า
 อริยาบถ. คำว่า ตามที่ตั้งอยู่ คือตามที่
 เป็นไป. ความตั้งอยู่ตามที่กล่าวแล้วนั้นแหละ
 ท่านประสงค์ว่า เป็นความทรงอยู่ในที่
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ตามที่ทรงอยู่
เพราะความเป็นกาย ตามที่ตั้งอยู่แล้วนั้น-
แหละ" ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า จิตํ
 (ตั้งอยู่) เป็นบทแสดงความประกอบพร้อม

คุณเพ็ญ ตั้งสมบุรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ด้วยอิริยาบถ ที่เรียกว่ายืนแห่งกาย. บทว่า ปณิหิต (ทรงอยู่) เป็นบทแสดงความประกอบ พร้อมด้วยอิริยาบถอื่น จากอิริยาบถยืนนั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า จิต เป็นบทแสดงการ กำหนดรูปธรรมทั้งหลายที่เรียกว่ากาย ด้วย อำนาจกิจของตนในขณะนั้น ๆ. บทว่า ปณิหิต เป็นบทแสดงการกำหนดรูปธรรมทั้งหลาย ที่ เรียกว่ากาย ด้วยอำนาจกิจแห่งปัจจัย บัณฑิต พึงทราบความหมายในบทเหล่านี้ แม้ตาม ประการที่กล่าวมานี้เถิด. คำว่า โดยความ เป็นธาตุ ได้แก่กระทำธาตุให้เป็นธาตุ คือ ให้เป็นปฐวีธาตุ เป็นต้น แต่ละอย่าง ๆ. บทว่า ปัจจุเวกษติ คือพิจารณาเป็นอย่าง ๆ ได้แก่ แยกดูด้วยญาณจักขุ.

ยถา	เจโกติอาทินา	ปาฬิยา	บัดนี้	ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
สทฺตถวิวรณวเสน	วุตฺตเมวตฺถ	อิทานิ	เนื้อความที่ได้กล่าวไว้	โดยเกี่ยวกับเป็นคำ
ภาวตฺถวิฆานวเสน	ทสฺเสตฺถ	"ยถา	เปิดเผยอรรถแห่งศัพท์ในพระบาลี ด้วยคำว่า	
<u>โคฆาตกสฺสา</u> "ติอาทิ	วุตฺต.	ตตฺถ	"ยถา เจโก (เปรียบเหมือนว่าคนฆ่าโค	
<u>โปเสนตฺสสาติ</u>	มํสุปจยปริพฺรุหนาย	กุตฺตก-	ผู้ฉลาด)" เป็นต้น โดยเกี่ยวกับเป็นการทำ	

คุณเขียน ตั้งสมบุรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภตฺตกปฺปาสญฺจิสฺสอาทิสฺส สํวทฺเตนฺตสฺส. วริตฺ ภาวอรรถให้แจ่มแจ้ง จึงกล่าวว่า "เปรียบ-
มตฺตนิ หีสิตฺ หุตฺวา มตฺ. มตฺตนิ จ มตฺมตฺตํ. เหมือนว่าเมื่อกนฆ่าโค" ดังนี้ เป็นต้น.
 เตเนวาท "ตาวเทวาท"ติ. กาวิตี สณฺญา ในคำเหล่านั้น คำว่า เลี้ยง(โค)อยู่ ก็
น อนฺตรธายตี ยานี องฺคปจฺจกานี ทำให้เติบโตอยู่ด้วยวัตถุ มีรำข้าว ข้าว
 อฺปาทาย กาวิสณฺญา, มตฺมตฺตายปี กาวิยา เมล็ดฝ้าย เป็นต้น เพื่อความก่อเกิดและ
 เตสฺ (๒) สนนฺเวสฺส สอวินฺญสฺส ตฺตา. เพิ่มพูนแห่งเนื้อ. ชื่อว่า วริตฺ มตฺ ก็เป็นโค
พิลาโสตี พิลฺ พิลฺ กตฺวา. วิฆิตฺวาตี ที่ถูกฆ่าตาย. ก็บทว่า มตฺ ได้แก่เพียงแต่ตาย
 อญฺจิสฺสขมาฏฺโต มํสํ วิเวเจตฺวา, ตโต วา (เท่านั้น). เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
 วิเวจิตฺ มํสํ ภาคโส กตฺวา. เตเนวาท "ตาวเทว (ตราบเท่าที่นั่นเทียว)" ดังนี้.
 "มํสสณฺญา ปวตฺตตี"ติ. ปพฺพชิตฺสสปี ชื่อว่า ความสำคัญว่าเป็นโค ก็ยังไม่เลื่อน
 อปริกฺกหิตกมฺมญฺจานสฺส. ฆนวินิพฺโปกนฺตี หายไป ความว่า ความสำคัญว่าเป็นโค
 สนฺตติสฺสมุทฺทิจฺจฆนํ วินิพฺกุชฺชนํ วิเวจฺนํ. เพราะอาศัยอวัยวะใหญ่อวัยวะน้อยเหล่าใด,
ธาคฺโส ปจฺจเวกฺขโตตี ยถาวุคฺตํ แม้เมื่อโคสึกว่าตายแล้ว ความสำคัญว่า
 ฆนวินิพฺโปกํ กตฺวา ธาคฺโส ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส. เป็นโค ก็ยังไม่เลื่อนหายไป เพราะการ
สฺตฺตสณฺญาตี อตฺตานุทฺทิจฺจวเสน ปวตฺตา อยู่ติดกันแห่งอวัยวะเหล่านั้น ยังไม่พินาศ.
สฺตฺตสณฺญาตี วทฺตี, โวหารวเสน บทว่า พิลาโส (วิลโส) ได้แก่ทำให้เป็น
 ปวตฺตสฺตฺตสณฺญาตี ตทา อนฺตรธานํ ยุตฺตเมว ส่วน ๆ. คำว่า แบ่ง คือ แยกเอาเนื้อ

^๑ ฉ. กาวิสมณฺญา.

^๒ ก. ตนฺตี ปาโจ ทิสฺสตี.

คุณโพธิ์ พันศิริ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยถาวาโต มนวินิฟูโกคสุส สมฺปาทโนโต. ออกจากโครงกระดูก, หรือว่ากระทำเนื้อที่
 เอวํ หิ สติ ยถาวุตฺตโอบมฺมตฺตฺเถน แยกออกจากโครงกระดูกแล้วนั้น โดยเป็น
 โอบเมยฺยตฺตฺเถน อณฺณทตฺตฺเถน สํสฺนทติ สเมติ. ส่วน ๆ. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่
 เตเนวาท "ธาทฺวเสเนว จิตฺตํ สนฺตฺติฏฺฐตี"ติ. "ความสำคัญว่เป็นเนื้อ ย่อมเป็นไป" ดังนี้.
 ชื่อว่ แม่เป็นบรรพชิต คือผู้ที่ยังมิได้ถือเอา
 กรรมฐาน. คำว่ การกระจายกลุ่มก้อน
 ได้แก่ การกระจายคือแยกออกซึ่งสันตติขณะ
 (ความเป็นกลุ่มก้อน เพราะความสืบท่อ)
 สมุหขณะ(ความเป็นกลุ่มก้อนคือรวมกัน) และ
 กิจจขณะ (ความเป็นกลุ่มก้อนโดยมีอารมณ์
 เดียวกัน). คำว่ เมื่อพิจารณาอยู่โดย
ความเป็นธาตุ คือเมื่อกระทำการกระจาย
 ขณะ ตามที่กล่าวมาแล้วพิจารณาอยู่โดยความ
 เป็นธาตุ. ด้วยคำว่ ความสำคัญว่เป็นสัตว์
 ท่านกล่าวถึงสัญญาที่เป็นไป ด้วยสามารถแห่ง
 อตฺตานุทฺติฏฺฐีว่ ความสำคัญว่เป็นสัตว์, การ
 ที่แม่ความสำคัญว่เป็นสัตว์ อันเป็นไปโดย
 เกี่ยวกับโวหาร(บัญญัติ) จะเลื่อนหายไป
 เวลานั้นก็จักว่ควรที่เกี่ยวเพราะมีอันทำการ

คุณโพธิ์ พันศิริ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จริง. จริงอยู่ เมื่อมีคำอธิบายตามประการ
 ดังกล่าวมานี้ เนื้อความแห่งอุปไมยจึงจะ
 เทียบเคียงกันได้ จึงจะเสมอกันได้ กับ
 เนื้อความแห่งอุปมาตามที่ได้ตรัสไว้ เป็น
 แน่แท้. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"จิตย่อมตั้งมั่นอยู่ โดยเกี่ยวกับว่าเป็นธาตุ
 เท่านั้น" ดังนี้.

๓๐๗. เอวี่ ธาตุกมุฏฐานสุส
 สงฺเขปโต อากตฺตฺฐานัน ทสฺเสตฺตฺวา อิทานิ
 วิตุถารโต อากตฺตฺฐานัน ทสฺเสตฺตฺ
"มหาหตฺถิปทุปเม ปนา"ติอาทิ วุตฺตํ.
เอวนติ อิมินา ๑ ราชุโลวาหธาตฺวิมฺงฺเกสฺ ๒
 ธาตุกมุฏฐานสุส วิตุถารโต อากมฺนเมว
 อุปสฺหฺรติ, น สพฺพิ เทสนานนฺย อณฺณถาปิ
 ตตฺถ เทสนานนฺยสุส อากตฺตฺตา.

๓๐๗. ท่านอาจารย์ครั้งได้แสดงฐานะ
 แห่งธาตุกรรมฐาน ที่มาโดยสังเขปอย่างนี้
 แล้ว บัณฑิต ประสงค์แสดงฐานะที่มาโดย
 พิสดาร จึงกล่าวว่า "ส่วนในมหาหตฺถิ-
 ปทุปมสูตร" ดังนี้เป็นต้น. ด้วยคำว่า
เหมือนอย่าง(ในมหาหตฺถิปทุปมสูตร)นี้ ท่าน
 เปรียบเทียบถึงการที่ธาตุกรรมฐาน ก็มาโดย
 พิสดาร ในราชุโลวาหสูตรและธาตฺวิมฺงฺก-
สูตร, ไม่ใช่เปรียบเทียบเทศนानนฺยทั้งหมด
 เพราะเทศนानนฺยในราชุโลวาหสูตรและธาตฺ-
 วิมฺงฺกสูตรนั้นมาแล้ว แม้โดยประการอื่น.

๑ ม. ม. ๑๓/๑๓๔.
 ๒ ม. อ. ๑๔/๑๓๗, อภิ. วิ. ๓๕/๕๐๑.

คุณสมเด็จ ดวงนิมิตร

อุทิศส่วนกุศลให้ผู้มีอุปการคุณ ครูบาอาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร

วสุทธมรรคสมาธิภา ป.ท.๕-๕

ตตราติ ตสฺมี ยถาสฺสึเต มหาหตฺติปฺทฺมปาเส. อชฺฌตฺติกาติ สฺตฺ-
สนฺตฺตานปริยาปนฺนา. อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตฺนติ
 ปทฺทฺวเณนาปี ตํตํปาฏฺฐิ ปุกฺกฺลิกฺกมฺโม วุจฺจตฺติ
 อาท "อุภยฺมฺปิ นฺนิยฺกสฺส อธฺวิจฺจนฺน"ติ.
 สฺสนฺตฺติปริยาปนฺนตฺยา ย ปน อตฺตฺนนิ กเหตุพฺพ-
 ภาวฺพคฺมนวเสณ อตฺตฺตานํ อธิกฺกฺจปวตฺตํ
อชฺฌตฺตํ. ตํตํสนฺตฺติปริยาปนฺนตฺยา ปน^๑
ปจฺจตฺตํ. เตเนวาท "อตฺตฺนนิ ปวตฺตตฺตฺตา
อชฺฌตฺตํ, อตฺตฺตานํ ปฏฺิจฺจ ปฏฺิจฺจ ปวตฺตตฺตฺตา
ปจฺจตฺตฺน"ติ. กฺกขฺพนฺติ กณฺนํ. ยสฺมา ตํ
ถทฺธฺภาเวณ สฺหชาตฺตานํ ปตฺติฏฺฐา โหติ,
ตสฺมา "ถทฺธฺน"ติ วตฺตํ. ชฺริคฺตฺนฺติ ชฺริสฺ-
ชฺรสฺภาเวสฺสุ กตํ ตปฺปริยาปนฺนํ,
ชฺรสฺภาวเมวาทิ อตฺโต. ยสฺมา ปน
ชฺรสฺภาวํ ผฺรฺสฺภากาเรน อุปฺภฺจฺจฺนโต
ผฺรฺสฺภาการ์ โหติ, ตสฺมา วตฺตํ "ผฺรฺสฺน"ติ.
เตนาท "ทฺติยํ อาการวจนฺน"ติ. อุปาทฺนํ

บพว่า ตฺตร คือในปาฐะมหาหตฺติปฺท-
 มฺสฺตฺร ตามที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงไว้
 แล้วนั้น. บพว่า อชฺฌตฺติกา (ภายใน) คือ
 น้บเนื่องในสันดานของสัตว์. แม้ด้วย ๒ บพว่า
อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ (สิ่งที่มีในตน อาศัยตน)
 ท่านกล่าวถึงธรรมที่เป็นของเฉพาะบุคคลนั้นๆ
 เพราะเหตุนี้จึงกล่าวว่า "ทั้ง ๒ บทนี้ เป็น
คำเรียกสิ่งที่เป็นนียกะ" ดังนี้. สิ่งที่เป็นไป
 เนื่องอยู่กับตน ด้วยอำนาจการเข้าถึงความ
 เป็นสิ่งที่พึงถือเอาได้ในตน เพราะเป็นธรรม
 ที่นับเนื่องในความสืบทอดของตน ชื่อว่า
อชฺฌตฺตตะ. ส่วนชื่อว่า ปจฺจตฺตตะ ก็เพราะ
 เป็นธรรมที่นับเนื่องอยู่ในความสืบทอดนั้น ๆ.
 เพราะเหตุนี้แล ท่านจึงกล่าวว่า "ท่าน
 เรียกว่า อชฺฌตฺตตะ เพราะเป็นไปในตน,
 เรียกว่า ปจฺจตฺตตะ เพราะอาศัยตนเป็นไป"
 ดังนี้. บพว่า กฺกขฺพ ได้แก่แข็ง. เพราะเหตุ
 ที่สิ่งนั้น(ปฐวีธาตุ) ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งรูปธรรม

^๑ ฉ. ปนาติ ปาโล น ทิสฺสติ.

คุณสัสมแจ๋ ดวงนิมิตร

อุทิศส่วนกุศลให้ผู้มีอุปการคุณ ครูบาอาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร

นาม สรีรภูจกั. ตมฺปน กมฺมสมฺภูจจันตํ ที่เกิดร่วมกันทั้งหลายได้ ก็โดยความที่เป็น
 สุนฺธาย อุปาทินฺนมนฺปี อตฺถิ อุนฺปาตินฺนมนฺปี, ของแข็ง, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
 ตณฺหาทีหิ อาทินฺนคหิตปฺราภฺภูจวเสณ "เป็นของแข็ง" ดังนี้. บทว่า ขริคตํ คือ
 สฬฺพมฺเบตํ อุปาทินฺนเมวาทิ ทสฺเสตํ อยู่ในบรรดาของกระด้าง คือมีสภาวะ
 "อุปาทินฺนนฺติ ทฬฺหาทินฺนนฺ" ติอาทิ วุตตํ. กระด้างทั้งหลาย ได้แก่น้ำเนืองในของ
 ตตฺถ "มฺมฺนฺ" ติ คหิตํ "อหฺนฺ" ติ ปฺราภฺภูจนฺติ กระด้างนั้น, ความว่า มีสภาวะกระด้าง
 โยชนา. เสยฺยถิ ทนฺติ กถเอตฺถกมฺยตาปฺจฺฉา- นั้นแหละ. แต่เพราะเหตุที่ ของที่มีสภาวะ
 วาจีติ อาท "ตํ กตฺมนฺติ เจติ อฺตฺถิ" ติ. กระด้าง ย่อมมีอาการหยาบ เพราะปรากฏ
 ตโตติ ปจฺฉา. ตฺนฺติ ตํ อชฺชตฺตฺติกาทิเกทโต โดยอาการที่หยาบ, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
 ทสฺเสตํ ปจฺฉา. ทสฺเสนฺ โตติ วตฺถุวิภาเคน "หยาบ" ดังนี้. เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 ทสฺเสนฺ โต. กิณฺจาปี มตฺถลฺลํ อฏฺฐิมฺนิเชเนว กล่าวว่ "บทที่ ๒ เป็นคำบอกอาการ".
 สงฺกเหตุวา อิตฺ ปาฬิยํ วิสฺสุ น อฺหุณฺณ, สิ่งที่ตั้งอยู่ในสรีระ ชื่อว่า อุปาทินฺน. ก็ท่าน
 ปฏฺฐิสฺมฺภิตามคเค^๑ ปน วิสฺตียา อากาเรหิ อาจารย์เล็งเอาความเป็นสิ่งที่มีกรรม เป็น
 ปริปุณฺณํ กตฺวา ทสฺเสตํ วิสฺสุ คหิตนฺติ ตมฺปิ สมฺภูจฺจัน ประสงค์แสดงอุปาทินฺนนั้น ว่า
 สงฺกคณฺหนฺโต ถทฺฐาวาริกตาย ปจฺฉาตุ- แม้สิ่งที่เป็นอุปาทินฺนก็มี แม้สิ่งที่เป็น
 โภจฺจาเสสฺสเยว "มตฺถลฺลํ ปฏฺฐิปิตฺวา อุนฺปาตินฺนก็มี, สิ่งแม้ทั้งหมดนี้จักว่าเป็น
 วิสฺตียา อากาเรหิ ปจฺฉาตุ นิตฺธิฏฺฐาติ อุปาทินฺนอย่างเดียว โดยเกี่ยวกับเป็นสิ่งที่
 เวทิตฺพฺพา" ติ อาท. "ยํ วา ปนฺณณฺมฺปี ตัณหาเป็นต้นยึดเอา ถือเอา ยึดมั่นดังนี้

^๑ ข. ป. ๓๑/๘.

คุณสมเด็จ ดวงนิมิตร

อุทิศส่วนกุศลให้ ผู้มีอุปการคุณ ครูบาอาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร

วสุธรรมรคตทฎฎา ป.ท.๕-๕

กิลฺจึ"ติ วา อิมินา ปาฬิยํ มตฺถลฺลฺกสฺส จิงกล่าววว่า "บทว่า เป็นอุปาทินนธรรม
สงฺกโท ทฏฺสพฺโพ. ตสฺมา อธิ "ยํ วา คือเป็นของที่ตัดหาและที่ลึยัดถ้อมั่นคง" ดังนี้
ปนฺณมฺปิ กิลฺจึ"ติ อิทํ ปุพฺพาปราเปกฺขิ. เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น มีคำประกอบ
"มตฺถลฺลฺกํ ปกฺขิปิตฺวา วิสตียา อากาเรหิ ความว่า ถ้อยเอวว่า "ของเรา" ยึดมั่นว่า
ปจฺวีธาตุ นิตฺติฏฺฐาติ เวทิตฺตพฺพา, ยํ วา "เรา". คำว่า สิ่งนี้เป็นฉันใดบ้าง เป็น
ปนฺณมฺปิ กิลฺจึ"ติ วจนฺโต. ปุน ยํ วา คำพูดที่เป็นกถะกัมยตาปุจฉา (คำถามเพื่อ
ปนฺณมฺปิ กิลฺจึ"ติ อวเสเสสฺส ตีสุ โกฎฺจาเสสฺสติ ความต้องการจะตอบเสียเอง) เพราะ
โยเชตพฺพํ. ตีสุ โกฎฺจาเสสฺสติ ติปฺปกาเรสุ เหตุนั้น ท่านจึงกล่าววว่า "มีความหมายว่า
โกฎฺจาเสสฺส. น หิ เต ตโย โกฎฺจาสา. หากจะถามว่า สิ่งนั้นเป็นไฉนเล่า" ดังนี้.
น คำว่า ต่อจากนั้นไป คือภายหลัง. คำว่า นั้น
คือ (เมื่อจะแสดง)ปจฺวีธาตุนั้นที่ได้ นั้น คือ (เมื่อจะแสดง)ปจฺวีธาตุนั้นที่ได้
แสดงไว้โดยประภะมอชฉัตติกา (ภายใน)
เป็นต้น. คำว่า เมื่อจะแสดง คือเมื่อจะ
แสดงโดยการจำแนกวัตถุ. ท่านพระสารีบุตร
รวมเอามันสมอง เข้าด้วยเยื่อในกระดูก
นั้นเทียว จึงมิได้ยกเอามันสมองเข้าไว้เป็น
โกฏฐาสหนึ่งต่างหากในพระบาลีตอนนั้น แม้
ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ในปฏิสัมภิทามรรค
ท่านถ้อยเอวมันสมองเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหาก
เพื่อที่จะแสดงให้บริบูรณ์ โดยอาการ ๒๐

คุณสัสมเฒ่ ดวงนิมิตร

อุทิศส่วนกุศลให้ ผู้มีอุปการคุณ ครูบาอาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร

เพราะเหตุ^๕นั้น ท่านอาจารย์เมื่อจะรวมเอา
มันสมอง^๕นั้นเข้าไปในโกฏฐาสแห่งปฐวีธาต^๕
ทั้งหลาย เพราะความเป็นโกฏฐาสที่ยังด้วย
ความแข็งนั้นเทียว จึงกล่าวว่า "พึงทราบว่
ท่านแสดงไขปฐวีธาตไว้ โดยอาการ ๒๐
รวมเอามันสมองไว้ด้วย" ดังนี้. อีกอย่าง-
หนึ่ง ด้วยคำว่า "ก็หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้
อย่างอื่น" นี้ พึงเห็นว่า ท่านรวมเอามันสมอง
ไว้ในพระบาลี. เพราะฉะนั้น ในที่นี้ คำว่า
"ก็หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้อย่างอื่น" นี้ มีการ
เล็งถึงบทเบื้องต้นและเบื้องปลาย เพราะ
คำพูดมีว่า "พึงทราบว่ท่านแสดงไขปฐวีธาต^๕
ไว้โดยอาการ ๒๐ รวมเอามันสมองไว้ด้วย,
คำว่า ก็หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้อย่างอื่น"
ดังนี้. พึงประกอบคำพูดอีกครั้งหนึ่งว่า ยัม วา
ปนณณมปิ กิณจิตติ อวเสเสสุ คีสุ โกฏฐาเสสุ
(คำว่า ก็หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้อย่างอื่น
เป็นอันท่านรวมเอาปฐวีธาตในโกฏฐาส ๓ ที่
เหลือ). คำว่า ในโกฏฐาส ๓ ได้แก่ใน
โกฏฐาส ๓ ประการ (มีโกฏฐาสที่มีจิตเป็น

คุณปริชา-คุณเล็ก สุธรรมชัย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมุฏฐานเป็นต้น). ไม่ใช่โกฏฐาสเหล่านั้นมี
๓ โกฏฐาส.

วิสุตฺตนาภาเวนาติ ปคฺขรณภาเวนา^๑
อปฺโปตีติ วิสฺรติ. ปฺโปตีติ ปาปฺพนาติ,
สสมฺภาวอาปวเสณ เจตฺติ วุคฺคฺติ. โส หิ
วิสุตฺตนาภาเว สสมฺภาวปจฺวิสงฺขาคํ ตํ ตํ
จํ วิสฺรติ, ปาปฺพนาติ จ,
ลกฺขณฺนปเวเสเนว^๒ วา. โสปี หิ สหชาต-
อนฺณมณฺณนิสฺสยาทีปจฺจยตาย เสสฺสุตฺตตฺตย-
สงฺขาคํ ตํ ตํ จํ ทฺรภาวสีหฺน
วิสุตฺตนาภาเว อาปนฺนตฺตํ, อาสฺตตฺตํ,
อวิปฺปกิณฺณณจ กโรนฺตํ "อปฺโปตีติ ปฺโปตีติ"
วตฺตพฺพตี อรหตีติ.

คำว่า โดยภาวะที่ไหลไป คือโดย
ภาวะที่หลังไหล. บทว่า อปฺโปตี แปลว่า
ชานไป. บทว่า ปฺโปตี แปลว่าถึง, ก็คำว่า
ชานไปเป็นต้นนี้ ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับ
เป็นสสมภาวอาโป. จริงอยู่ สสมภาวอาโป
นั้น ย่อมชานไป, และถึงฐานะนั้น ๆ ที่นับว่า
เป็นสสมภาวปฐวี โดยภาวะที่ไหลไป,
หรือว่าเป็นคำที่ท่านกล่าวไว้ โดยเกี่ยวกับ
เป็นลักขณอาโปนั้นแหละ. จริงอยู่ ลักขณ-
อาโปเมื่อนั้น ย่อมชานไป ก็ถึงฐานะนั้นนั้น
กล่าวคือมหาภูตรูป ๓ ที่เหลือ อันกระทำ
ความผูกพันกัน เกี่ยวเนื่องกัน และไม่ให้
ระจัดกระจาย โดยเป็นของที่ไหลไป อัน-
สำเร็จแล้วเพราะความเป็นของเหลว โดย
ความเป็นสหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย และ

^๑ ฉ. ปคฺขรณสภาเวเน.

^๒ ฉ. ลกฺขณปาเวเสเนว.

นิสสัยปัจจัยเป็นต้น คือ ย่อมควร ซึ่งภาวะ
ที่จะพึงกล่าวว่ อปโปติ บปโปติ ดังนี้แล.

เตชนวเสนาติ	นิสิตภาเวน	คำว่า	ทั่วยอำนาจแห่งการทำให้ร้อน
ติกุขภาเวน. วุตตนเยนาติ	กมฺมสมฺภูจฺจนาติ-	คือโดยภาวะที่คมกล้า. คำว่า	ตามนัยที่ได้
วเสน "นानาวิเชสุ"ติ	อาโปธาตุย	กล่าวแล้ว	คือตามนัยที่ได้กล่าวแล้วใน
วุตตนเยน. กุบฺปิเตนาติ	ขุภิกเตน.	อาโปธาตุ	ว่า "นานาวิเชสุ (หลายอย่าง
อุสมฺชาโตติ อุสมฺภาภูโต. ชีรตีติ	ชิณฺโณ โหติ.	ต่าง ๆ กัน)"	โดยเกี่ยวกับเป็นเตโชธาตुที่มี
เตโชธาตฺวเสน สพฺภมานา อิมฺสมิ	กาเย	กรรมเป็นสมฺภูฐานเป็นต้น. บทว่า	กุบฺปิเตน
ชราปวตฺติ ปากฺกฺชราวเสน	เวทิตฺตพฺพาติ	แปลว่า	ที่กำเรียบแล้ว. คำว่า
ทสฺเสตฺติ "อินฺทริยเวกฺกลฺลตฺน"ติอาทิ	วุตฺตํ.	ผ่าวขึ้น	คือถูกความร้อนผ่าวครอบงำ. คำว่า
สรีเร ปกฺติอุสมฺมิ	อติกกฺมิตฺวา	อุณฺหภาโว	หฺรุตฺโทรม
สนฺตาโป, สรียสฺส	ททฺนวเสน	ปวตฺโต	ประสงค์แสดงว่า
มหาทาโท	ปฺริทาโหติ	อฺยเมเตสฺสิ	วิเสโส.
เยน	ชฺรียตีติ	จ	เอกาหิกาทิชรโรเคน
ชฺรียตีติปิ	อตุโถ	ยฺชฺชติ.	สฺตฺตฺกฺขตฺตํ
ตาเปตฺวา	ตาเปตฺวา	สีตฺตฺเก	ปกฺขิปิตฺวา
อุทฺทฺฐสฺสปี	"สฺตฺโตตฺสปี"ติ	วทฺนฺติ.	

๑ ฉ. อุทฺธฺวา.

คุณปริชา-คุณเล็ก สุธรรมชัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธธรรมคัมภีร์ ป.ท.๕-๕

อสนิตติ ภูตต์. ขายิตติ ขาทิตต์. สายิตติ ชื่อว่า สันตปาปะ (ร้อนผ่าว), ความร้อนจัด
อสนิตติ. สมมา ปริปากิ คจจตี ที่เป็นไปโดยเกี่ยวกับแผดเผาสรณะ ชื่อว่า
 สมเวปากินิยา คณินิยา วเสน วุตต์, ปริทาหะ (ร้อนรุ่ม) ที่ว่ามากระนั้น นี้ เป็น
 อสมมาปริปากิโกปิ ปน วิสมเวปากินิยา ความต่างกันแห่งความร้อนเหล่านี้. อนึ่ง
 ตสสา เอว วเสน เวทิตพโพ. คำว่า เป็นเหตุทรุคโทรม จะมีความหมายว่า
รสาทิภาเวนาตี รสรุทธิรมัสเมทนุหารุฏฐิ- เป็นเหตุทรุคโทรม ด้วยโรคขรามิใช้วันเดียว
อฏฐิมิณชสุกกวเสน. วิเวกนติ ปุฎฐาวี ๑ หายเป็นต้น แม้ตั้งนี้ ก็ควร. เนยใสที่เขา
อณณมณณิ วิสทิสภาว. อสิตาทีเกทสส ๒ ทำให้ร้อนครั้งแล้วครั้งเล่าตลอด ๑ ครั้ง แล้ว
 อาหารรส ปริณามะ รโส โทติ, ๓ ปฏิจจ จึงวางไว้ในน้ำเย็น แล้วยกขึ้น ท่านเรียกว่า
รสธาตุ อุบฺบชฺชตีติ อตุโถ. เอว "รสสส สตโรตสปี (เนยใสที่ชำระแล้ว ๑๐๐
 ปริณามะ รุทธิรณ"ติอาทินา สพฺพ เนตพฺพ. ครั้ง)". บทว่า อสิตี ใต้แก่ของกิน. บทว่า
ขายิตติ แปลว่าของเคี้ยว. บทว่า สายิตติ
 แปลว่าของลุ่ม. คำว่า ถึงความย่อยไปได้
โดยชอบ ท่านกล่าวโดยเกี่ยวกับไฟธาตุที่มี
 การย่อยได้โดยชอบเป็นปกติ, ส่วนแม้การ
 ไม่ย่อยไปได้โดยชอบ บัณฑิตก็พึงทราบโดย
 เกี่ยวกับไฟธาตุนั้น ที่ไม่มีการย่อยได้โดยชอบ
 เป็นปกตินั้นเทียว. คำว่า โดยความเป็นรส

๑ ส. วิสุภาว.

คุณปริชา-คุณเล็ก สุธรรมชัย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เป็นต้น ก็โดยเกี่ยวกับเป็นรสเลือดเนื้อ
มันชั้น เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูกและ
น้ำสูกกะ. คำว่า ความแยกกัน คือความเป็น
แต่ละอย่าง ได้แก่ความไม่เหมือนกันและกัน.
จริงอยู่ เมื่ออาหารอันมีประเภทเป็นของกิน
เป็นต้นมีความแปรปรวนไป รสก็ย่อมมี,
ความว่า รสธาคูอาศัยความแปรปรวนนั้น
เกิดขึ้น. บัณฑิตพึงนำคำทั้งปวงไป โดยนัยว่า
"เมื่อรสมีความแปรปรวนไป ก็ย่อมมีเลือด"
ดังนี้เป็นต้น ฉะนั้นเดียวกันนี้เถิด.

วายนวเสนาติ สมุทรวเสน,
สเวคมนวเสน วา. อุคการทิกกาทีติ เอตุถ
อาทิ-สทุเทณ อุทุเทกชิปนาทูปวตตุนกวัตานัน
สงฺกโท ทฏฺสพฺโพ. อุจจารปัสสาวาทีติ
อาทิ-สทุเทณ ปิตตเสมฺหลสีกาเกวล-
ทุกฺกนฺธาทีนึทรณกานัน สงฺกโท เวทิตพฺโพ?
ยทิปี กุจฺฉิ-สทุโท อุทรปริยาโย,

คำว่า ด้วยอำนาจแห่งความพัดไป คือ
ด้วยอำนาจแห่งความเคลื่อนที่ไป, หรือว่า
ด้วยอำนาจแห่งความไป พร้อมกับความเร็ว.
ด้วย อาทิ-ศัพท์ (ที่แปลว่า "เป็นต้น")
ในบทว่า อุคการทิกกาที (การเรอ การ
สะอึกเป็นต้น) พึงเห็นว่ารวมเอาลมทั้งหลาย
ที่ทำการอาเจียนการถ่มถุยเป็นต้นให้เป็นไป.

๑ ฉ. ทฏฺสพฺโพ.

โกฏฐ-สทฺเทน ปน อนฺตฺนฺตรสฺส วุจฺจมานตฺตา
 ททวสิฏฺโฐ อฺทรปฺปเทโส อิทฺ กุจฺฉิ-สทฺเทน
 วุจฺจตีติ อาท "กุจฺฉิสฺยา วาตาคิ อนฺตานํ
พฺหิ วาตาคิ. สมฺมิมฺชนปฺสารถฺนาคิ
อาทิ-สทฺเทน อาโลกนวิโลกนอฺทฺตรณาคิ-
 ทรณาคิภา สพฺพา กายิกกิริยา สงฺกฺหิตา.
"อัสสาสปฺสสาสา จิตฺตสมฺภูจฺจานาวา"ติ
 เอเตน อัสสาสปฺสสาसानํ สรีริ มุญฺจิตฺวา
 ปวตฺตติ นตฺถิตฺติ ทิเปติ. น ทิ พฺหิตฺธา
 จิตฺตสมฺภูจฺจานสฺส สมฺภโว อตฺถิตฺติ. ยทิ เอวํ
 กถํ "ปฺสสาโสติ พฺหินิกฺขมฺนนาสิกฺวาโต,
ทิมฺนาสิกฺสฺส นาสิกฺกํ, อิตฺรสฺส อุตฺตโรฏฺฐํ
มุสฺสํโต ปวตฺตตี"ติ วจัน ? คํ พฺหินิกฺขมฺนา-
 การเณ ปวตฺตติยา จิตฺตสมฺภูจฺจานสฺส,
 สนฺตฺตานเณ ปวตฺตตฺตสมฺภูจฺจานสฺสปิ วเสน
 วุตฺตฺนฺตติ เวทิตฺพฺพํ. สพฺพตฺตฺตาคิ อาโปธฺาตุ-
 อาทินํ ติสฺสนฺนํ ธาตุณํ นินฺทุเทสํ สนฺธายาท.
 ตตฺถ อาโปธฺาคฺคินฺทุเทเส "ยํ วา ปนฺณมฺปิ"ติ
 อิมินา สมฺภวสฺส, เตโชธฺาคฺคินฺทุเทเส
 สรีเร ปากตฺติกอฺสุมาเย, วาโยธฺาคฺคินฺทุเทเส

ด้วยอาทิ-ศัพท์ ในบทว่า อุจฺจารปฺสสาวาทิ
 (อุจฺจาระปฺสสาเวเป็นต้น) พึงเห็นว่ารวม
 เอน้ำคิ เสมหะ ไช้ข้อและโกฏฐาส ที่ปล่อย
 กลืนเหม็นแต่อย่างเดียวนั้น. กุจฺฉิ-ศัพท์
 (ที่แปลว่า "บริเวณท้อง") เป็นศัพท์บรรยาย
 เกี่ยวกับอฺทร(ท้อง)ก็จริง, แต่เพราะส่วน
 ภายในลำไส้ ท่านกล่าวไว้ด้วย โกฏฐ-ศัพท์
 (ที่แปลว่า "ช่องท้อง") บริเวณท้องที่เหลื่อ
 จากส่วนที่เป็นช่องท้องนั้น ท่านกล่าวถึงด้วย
 กุจฺฉิ-ศัพท์ ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าวว่า "กุจฺฉิสฺยา วาตาคิ อนฺตานํ พฺหิ
วาตาคิ (คำว่า ลมที่อยู่ในบริเวณท้อง ได้แก่
 ลมข้างนอกลำไส้)" ดังนี้. ด้วย อาทิ-ศัพท์
 ในบทว่า สมฺมิมฺชนปฺสารถฺนาคิ (มีการรู้
 การเหยียดเป็นต้น) เป็นอันสงเคราะห์กิริยา
 ทางกายทั้งปวง มีการแลดูการเหลียวดู
 การยกเท้า การย่างเท้าเป็นต้น. ด้วยคำว่า
"ลมอัสสาสะและลมปฺสสาสะมีจิตเป็นสมฺภูจฺจาน
อย่างเดียวกัน"นี้ ท่านแสดงว่า ลมอัสสาสะและ
 ลมปฺสสาสะ มิได้มีความเป็นไปผันสรีระ.

คุณปริชา-คุณเล็ก สุธรรมชัย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บังเกิดที่ผิวหนังเป็นต้นในที่นั้น ๆ. ลมที่ทำ
 อากาการู้เป็นต้นให้บังเกิด มีจิตเป็นสมุฏฐาน
 อย่างเดียว. ท้วงว่า ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้
 คำกล่าวที่ว่า "วาโยคตะ ๕ ช้างต้น มี
 สมุฏฐาน ๔" ดังนี้ จะพึงมีได้อย่างไร ?
 เฉลยว่า ลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ไม่
 ใช่ว่าจะมีเฉพาะที่ทำอากาการู้เป็นต้น ให้บังเกิด
 แต่อย่างเดียว, ทว่าแม้ที่เป็นอย่างอื่นจากที่
 ทำอากาการู้เป็นต้นให้บังเกิดนั้น ก็มีอยู่
 เพราะฉะนั้นก็หาความผิดพลาดมิได้หรอก.

อิตติ วุฑฺฒบฺพการปฺรามสนฺ. เตนหา
"วีสติยา อากาเรหิ"ติอาทิ. เอตถาติ
 เอตสฺมี วิตุถารโต อากเต ธาตุกมฺมุจฺจาเนติ
 อตุถ. เตน อยฺ วนฺณนา น เกวลฺ
มหาหตุถิปทุปมสเสว^๑, อถ โข
มหาราหฺโลวาทธาตุวิมฺกสฺสฺตทานมฺปิ^๒ อตุถ-

ศัพท์ว่า อิตติ (โดยประการดังกล่าว
 มานี้) เป็นคำชักเอาประการที่ได้กล่าวแล้ว.
 เพราะเหตุนี้จึงกล่าววว่า "วีสติยา
อากาเรหิ (เป็นอันท่านขยายธาตุ ๔ ไว้
 โดยอากาการ ๔๒ คือปฐวีธาตุโดยอากาการ ๒๐)"
 เป็นต้น. บทว่า เอตถ ความว่า ในธาตุ-

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๔๙.

^๒ ม. ม. ๑๓/๑๓๔.

^๓ ม. ข. ๑๔/๔๔๗.

สัณฺฑนา โทติเยวาทิ ทสฺสีทํ โทติ. กรรมฐานที่มาแล้วโดยพิสดารนี้. ด้วยคำขึ้น
 ภาวนานเยปิ เอเสว นโย. ตถา ทิ เป็นอันท่านอาจารย์แสดงว่า คำพรรณานี้
 วุตฺตํ "เอวํ ราชุโลวาทสาตฺถวิภังเกสุปี"ติ. มิใช่เป็นการสังวรรณนา(อธิบาย)ความ แห่ง
มหาหัตถิปโทปมสูตร แต่อย่างเดียวนั้น,
 ทว่ายังเป็นการสังวรรณนาความ แม้แห่ง
มหาราหุโลวาทสูตรและธาตฺถวิภังกสูตร ด้วย
 ที่เดียว. แม้ในภาวนานัย ก็มีนัยเดียวกันนี้.
 จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวว่า "ที่มาแล้ว แม้
 ในราชุโลวาทสูตรและธาตฺถวิภังกสูตร ก็
 เหมือนอย่างที่มา ในมหาหัตถิปโทปมสูตรนี้"
 ดังนี้.

๓๐๘. ภาวนานเยติ ภาวนาย นเย.
 เยน กมฺมฏฺฐาณาภาวณา อิชฺฌติ, ตสฺมี
 ภาวนาวิธิมหิตี อตฺถโธ. เอตฺถาติ
 ธาตฺถกมฺมฏฺฐาเน. ยสฺมา เยสํ "ติกฺขปณฺโณ
 นาติติกฺขปณฺโณ"ติ อิมสํ ทฺวิธานํ ปุคฺคลานํ
 วเสน อิทํ กมฺมฏฺฐานํ ทฺวิธา อากตํ ทฺวิธา
 เทสิตํ, ตสฺมา กมฺมฏฺฐานาภินิเวโสปี
 เตสํ ทฺวิธาว อิจฺฉิตฺพุโพติ ตํ ตาว ทสฺเสตฺถํ

๓๐๘. บทว่า ภาวนานเย คือในนัย
 แห่งการเจริญ. ความว่า การเจริญ
 กรรมฐาน ย่อมสำเร็จได้โดยภาวนาวิธิต,
 ก็ได้แก่ในภาวนาวิธินั้น. บทว่า เอตฺถ ได้แก่
 ในธาตฺถกรรมฐาน. ท่านอาจารย์ประสงค์
 แสดงความข้อที่ว่า เพราะเหตุที่กรรมฐานนี้
 มาแล้วโดย ๒ ประการ คือ ท่านแสดงไว้
 โดย ๒ ประการ ด้วยสามารถแห่งบุคคล

คุณสาธิต อาริสิณพิทักษ์ และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

